

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

**KRİŞNACILIK VE AZERBAYCAN'DAKİ
FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

Sevinc ASLANOVA

T 94531

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

ANKARA – 2000

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

**KRİŞNACILIK VE AZERBAYCAN'DAKİ
FAALİYETLERİ ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Sevinc ASLANOVA

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Mehmet KATAR

ANKARA – 2000

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

**KRİŞNACILIK VE AZERBAYCAN'DAKİ
FAALİYETLERİ ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mehmet KATAR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Mustafa Ertem.....
Doç. Dr. Halis Albayrak.....
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Katar.....

.....
H. Albayrak.....
M. Katar.....

.....
.....

.....
.....

Tez Sınavı Tarihi 27. IV. 2000.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR	VII

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
B. Araştırmada İzlenen Metot	2
C. Azerbaycan'ın Siyasî, Sosyal Ve Kültürel Yapısı.....	3
D. Azerbaycan'ın Dinî Durumu	7
E. Azerbaycan'da Bulunan Dinî Gruplar ve Yürüttükleri Faaliyetler.....	9
1. Hristiyanlar.....	12
2. Hint Kökenli Akımlar.....	14

I. BÖLÜM

KRİŞNACILIĞIN KÖKENİ VE DİNİ YAPISI

A. Hinduizm'den Kaynaklanan Bir Hareket Olarak Krîşnacılık ve Krîşnacılığın Ortaya Çıkışı	16
1. Hinduizm'deki Krîşna Kültü ve Krîşna'nın Tezahürleri.....	22
a) Vasudeva Krîşna.....	25
b) Krîşna Gopala.....	25
2. Krîşna Kültünden Kaynaklanan Krîşnacılık	27
B. Krîşnacılık'ta İnanç, İbadet ve Törenler.....	29
1. Krîşnacılık'ta İnanç.....	29

2. Krişnacılık'ta İbadet.....	35
3. Krişnacılık'ta Dinî Tören ve Kurallar	40
a) Yiyecek Kuralları	40
b) Kurbanlar	42
c) Oruç.....	42
d) Bayramlar	44

II. BÖLÜM

KRIşNACILIĞIN AZERBAYCAN'DAKİ MİSYONERLİK FAALİYETLERİ VE BU FAALİYETLERİN SONUÇLARI

A. Krişnacılığın Misyonerlik Karakteri.....	50
B. Krişnacıları Azerbaycan'da Misyonerlik Yapmaya Teşvik Eden Sebepler	52
C. Azerbaycan'daki Krişnacı Misyonerlerin Çalışma Metotları.....	53
1. Krişnacıların Basın Yayın Faaliyetleri	54
a) Broşür ve El İlânları	54
1- Soversennie Voprosı, Soversennie Otvetı (Kâmil Sorulara Kâmil Yanıtlar).....	54
2- Doğuluş ve Ölüm Haricinde (Doğum ve Ölümün Ötesinde).....	54
b) Dergiler.....	55
1-“Gauranga”	55
2-“Paramvidjayate şri Krişna Sankirtanam”	55
c) Kitaplar	55
1-Bhagavad-gîtâ: Olduğu Kimi	56
2-Allah-Âlî şahıs: Krişna	58
3-Krişna şuuru: Misilsiz Bahşış	59
4-Hazret Çaitanya Mahâprabhu'nun Ta'limi.....	60
5-Râca-Vidyâ: Bilikler şahı	60
2. Krişnacıların Halkla Yüz yüze Yürüttükleri Faaliyetleri	62
a) Müzik ve Tiyatro Programları.....	62
b) Seminer, Konferans ve Paneller	63

3. Sosyal Yardım Faaliyetleri.....	63
D. Krişnacılarn Günümüz Azerbaycan'ındaki Yerleşim Merkezi.....	64
E. Krişnacılarn Yürüttükleri Faaliyetlerin Başarı ve Başarısızlık Durumu.....	65
1. Krişnacı Faaliyetler Sonucu Krişnacı Olanlar.....	66
2. Krişnacılığı Kabul Edenlerin Bu Harekete Katılma Nedenleri	70
a) İslâm Konusundaki Bilgisizlik.....	70
b) Manevî İhtiyaç.....	71
c) Maddî Sıkıntılar	71
d) Kültürel Zaaflar	72
e) Azerî Toplumunun Farklı Kültürlere Olan Entellektüel Merakı.....	73
F. Halkın Krişnacılara Karşı Tutumu ve Tepkisi.....	73
SONUÇ	76
ÖZET	81
ABSTRACT	83
KAYNAKÇA	85
EK:1	96
ANKET	97

ÖNSÖZ

Azerbaycan'da birçok misyoner grup faaliyet göstermektedir. Bu misyoner teşkilatlardan biri de, Uluslararası Krişna Şuuru Cemiyeti (UKŞC) diye meşhur olan Krişnacı bir kurumdur. Tezimizde, Krişnacılık ve akımın Azerbaycan'daki faaliyetleri ele alınmıştır. Çalışmamızda, bu konuyla yakından ilgisi bulunan diğer konulara da yer verilmiştir.

Tezimizin Giriş Bölümü'nde; öncelikle, Araştırmanın Konusu ve Önemi; Araştırmada İzlenen Metod gibi konuları ele aldık. Bundan sonra ise, Azerbaycan'ın bu günkü durumunu doğru anlayabilmek için, Azerbaycan'ın Siyasî, Sosyal ve Kültürel Yapısını inceledik. Bu çerçevede, Azerbaycan'ın coğrafi durumunu ve tarih içerisinde uğradığı siyasî, kültürel, sosyal değişiklikleri ele aldıktan sonra, kısaca olarak Azerbaycan'ın Dinî Durumunu anlattık. Çalışmamızın Giriş Bölümünde son olarak, tezimizle doğrudan alâkası olduğu için, Azerbaycan'da Bulunan Dinî Gruplar ve Yürüttükleri Faaliyetlere değindik.

Çalışmamızın Birinci Bölümü'nde; Hinduizm'den Kaynaklanan Bir Hareket Olarak Krişnacılık ve Krişnacılığın Ortaya Çıkışı isimli alt başlığı incelemeğe tabi tuttuk. Bu çerçevede, Krişna'nın Hint kültüründeki yeri ve halk nazarında ilahlaşarak merkezî bir dinî objeye çevrilmesi, böylece Krişnacı sistemin oluşması anlatılmaya çalışılmıştır. Sonraki alt başlıkta ise, Bhagavad-gîtâ'dan faydalanarak Krişnacılığın İnanç Yapısı ve İbadet Şekilleri incelenmiştir.

İkinci Bölüm dört alt başlıkta ele alındı. Bu bölümde, Krişnacılığın Misyonerlik Karakteri anlatıldı ve Krişnacılığın misyonerlik anlayışına sahip olduğu tespit edildi. Bu çerçevede, Krişnacıların misyonerlik sebep ve amaçları incelendi, ayrıca, Krişnacılığın benimsenmesine neden olan hususlar ele alındı. Bundan sonra, Azerbaycan'daki Krişnacı Misyonerlerin Çalışma Metotları, onların sosyal faaliyetleri araştırmaya tabi tutuldu ve Krişnacıların Günümüz Azerbaycan'ındaki Yerleşim Merkezi ile ilgili bilgiler aktarıldı.

İkinci bölümün sonraki kısımlarında, Krişnacıların Yürüttükleri Faaliyetlerin Başarı ve Başarısızlık Durumu'nu, ayrıca, Halkın Krişnacılara Karşı Tutumu ve Tepkisi'ni incelemeye çalıştık. Bu kısımlarda, Azerbaycanda yaptığımız yüz yüze görüşmelerden, anketlerden ve Krişnacılarla ilgili bulabildiğimiz gazeteler vasıtasıyla elde ettiğimiz bilgilerden yararlandık, neticede halkın Krişnacı misyonerlerden fazla etkilenmediklerini tespit ettik.

Tezimizi başından beri izleyerek, her safhasında kıymetli eleştirilerini ve yardımlarını esirgemeyen sayın danışman hocam Yrd.

Doç. Dr. Mehmet Katar'a; bu çalışmayı tez konusu olarak tavsiye eden muhterem hocam Prof. Dr. Abdurrahman Küçük'e sonsuz şükranlarımı sunarım. Ayrıca, tezimizi baştan sona okuyarak değerli tavsiyelerde bulunan sayın Prof. Dr. Ömer Faruk Harman'a, Yrd. Doç. Dr. Kürşat Demirci'ye, Dr. Mustafa Sinanoğlu'na; tez projesini oluşturma aşamasında yardımlarını esirgemeyen sayın Dr. İlyas Üzüm'e ve Azerbaycan'daki araştırmalarım sırasında yol gösteren Doç. Dr. Abdulvahab Taştan'a; yoğun meşguliyetlerine rağmen, değerli vakitlerini ayırarak tezin her bölümünü okuyan ve düzeltmelerde bulunan Habibe Köse ve Elçin Memmedzade'ye; anket verilerinin değerlendirilmesinde emeği geçen Mehriban Gasımova'ya teşekkürlerimi arz ederim.

Her zaman manevî desteğini yanımda hissettiğim saygıdeğer hocam Dr. Tayyar Altıkulaç beyefendiye teşekkürü bir vazife bilirim. Bu çalışmanın tamamlanmasında her türlü maddî ve manevî desteklerinden dolayı TDV İslâm Araştırmaları Merkezi idaresine ve personeline; ayrıca çalışmamıza emeği geçen bütün araştırmacı arkadaşlarıma teşekkür ederim.

KISALTMALAR

A.Br.	: Ana Britannica
Ana.B.A.	: AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi
A.S.E.	: Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası
A..	: Ankara Üniversitesi
A..D.T.C.F.D.	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafiya Fakültesi Dergisi
B. Larousse	: Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi
B.G.	: Bhagavad-gita
bs.	: Baskı
c.	: Cilt

çev.	: Çeviren
D.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
E.A.H.	: Encyclopedia of Asian History
E.A.I.	: The Encyclopedia Americana International
E.B.	: The Encyclopedia Britannica
ed.	: Edited
E.I.	: Encyclopedia International
E.M.M.E.	: Encyclopedia of the Modern Middle East
E.R.	: The Encyclopedia of Religion
G.R.D.B. from 1945	: The Growth of Religious Diversity Britain From 1945
İ.S.K.C.O.N.	: International Society for Krishna Consciousness
m.ö.	: Milattan önce
m.s.	: Milattan sonra
N.E.B.	: The New Encyclopedia Britannica
N.R.M. and R.S.C.	: New Religious Movements and Rapid Social Change

sy. : Sayı

s. : Sayfa

ts. : Tarihsiz

T.D.V. : Türkiye Diyanet Vakfı

U.K.Ş.C. : Uluslararası Krişna Şuuru Cemiyeti

vb. : ve başkaları

vs. : ve saire

y.y. : Yer yok

yay. : Yayın

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Tezin konusu Hare Krişna hareketi ve bu hareket üyelerinin Azerbaycan'da yaptıkları misyonerlik faaliyetleridir. Tezimizde, Hinduizm'den kaynaklanan bir hareket olan Krişnacılık akımının menşei, inanç, düşünce yapısı, yayılma tarzı, Azerbaycan'da yürüttüğü misyonerlik faaliyetlerindeki amacı ve faaliyet şekilleri incelenmiştir. Bu çerçevede Krişnacıların Azerbaycan'da yürüttüğü misyonerlik faaliyetlerinin halk üzerindeki etkileri de araştırma konusu yapılmıştır.

Çalışmamızın amacı, kökenini Hint tanrılarından Vişnu'nun avatarı Krişna'ya dayandıran, Hinduizm'in temel kaynaklarında da yer alan Krişna kültünü tanıtmak, bu suretle Dinler Tarihi alanında yapılan çalışmalara katkıda bulunmaktır. Bunun da ötesinde, Hare Krişna hareketi mensuplarının günümüzde, Azerbaycan'da yürütmekte oldukları misyonerlik faaliyetlerinin gayelerini, yöntemlerini, halk üzerindeki etkilerini tespit etmek ve bu tür misyonerlik akımlarına karşı alınacak tedbirlere imkan sağlamaktır.

Bir yandan Krişnacılık hakkında Türkiye’de çok az bilgi bulunması ve bu bilgilerin ansiklopedik düzeyde kalması, diğr yandan bu hareketin Türk Dünya’sı ve özellikle Azerbaycan’a yönelik faaliyetleri Krişnacılığın akademik çerçevede bir tez olarak ele alınıp incelenmesini bizim için gerekli kılmıştır. Krişnacılığın mahiyetini ve misyonerlik karakterini incelediğımız bu tezle Türkiye’deki Dinler Tarihi çalışmalarına önemli bir katkıda bulunmuş olduğumuza inanmaktayız. Diğr yandan bu alışma, Krişnacı misyonerlerin Azerbaycan’daki faaliyetlerini ortaya koyması sebebiyle de Azerbaycan açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Yetmiş yıllık Komünist idaresinden sonra, siyasi özgürlüğüne kavuşan Azerbaycan’da bugün farklı dinî akımlar etkin olmaya çalışmaktadır. Halk ise yetmiş yıllık manevi boşluğ doldurmak maksadıyla, din adına gelen her şeyi, oğ zaman eleştirisiz benimsemektedir. Bu dinî akımların hemen hepsi, gerçek yüzünü gizleyerek, kendilerini İşlam’a daha yakın bir şekilde tantmaktadır. Bunları objektif bir bakış açısıyla araştırıp, olduğ gibi halka tanıtmak ise Dinler Tarihçilerinin görevidir. Biz bu araştırmamızda, tarafsız olarak, Krişnacılığın yapısını ve inanç sistemini tanıtmaya çalıştık. Bu konuda başarılı olduysak, gereği daha çabuk görmesi açısından, halka da yardımcı olmuş oluruz.

B. Araştırmada İşlenen Metot

Tezimizdeki varsayımların doğruluğnu araştırmak için, öncelikle Krişnacıların kutsal kitabı olan Bhagavad-gt’yı, ayrıca Azerbaycan’da Krişnacıların Azerice ve Rusça olarak yayınladıkları kitapları taradık.

Bu suretle kendi eserlerinde kendilerini nasıl takdim ettiklerini tespit etmeye çalıştık. Bu çerçevede, Batı Dünyası'nda Hare Krişna hareketiyle ilgili yazılmış olan ilmî eserleri ve internetten ulaşabildiğimiz bilgileri inceledik. Bu suretle Krişnacılığın mahiyetini objektif bir tarzda açıklamaya çalıştık.

Krişnacı misyonerlerin Azerbaycan'daki faaliyetlerini tespit etmek için, onların halka ücretsiz olarak dağıttıkları yazılı ve sözlü (kasetler vs.) yayınlarını tespit ettik. Araştırmamızda kullandığımız önemli bir veri toplama tekniği ise, yaptığımız anketle elde ettiğimiz veriler ve gözlemlerdir. Böylece, Krişnacılığın etkisinde kalarak bu akıma katılan kişilerle görüşmeler ve anketler yaparak bilgi topladık ve bu bilgileri değerlendirmeğe çalıştık. Bu durumdaki kişilerin ellerindeki her türlü malzemeleri temin ederek, onların etkilendikleri noktaları tespit etmeğe çalıştık. Krişnacıların yaptıkları toplantılara katılarak faaliyet alanları ve faaliyet tarzlarını gözlemledik. Böylece elde ettiğimiz sonuçları, tezimizin yazılması sırasında kullandık.

C. Azerbaycan'ın Siyasî, Sosyal Ve Kültürel Yapısı

Azerbaycan, Asya'nın batısında, Doğu Kafkasya ve İran'ın Kuzey Batı kısmında 36-42 kuzey enlem dairesi ve 44-50 boylamları arasında yer almaktadır¹. Azerbaycan'ın Türkiye, Rusya ve İran arasında transit ticaret merkezi oluşu ve bölgenin hem ziraî hem de ham madde kaynakları bakımından zenginliği Rusya'nın bölgeyle ilgilenmesine sebep olmuştur. Bu nedenle Ruslar Azerbaycan topraklarına çeşitli saldırılar düzenlemişlerdir. Rusların Azerbaycan topraklarına ilk saldırısı, 1735

¹ *Atlas Mira* (komisyon), Moskva 1963, s.36.

senesinde Nâdir Şah zamanında vuku bulmuş; 1768-1796 yılları arasında II. Katerina döneminde, Rusların güneye doğru ilerlemesi devam etmiştir. Rus istilasına karşı zaman zaman başarılı direnişler gösterilse bile yenilgi devam etmiş, 1803-1813 Rus-İran savaşlarının sonunda imzalanan Gülistan Antlaşması ile Azerbaycan hanlıkları, bu iki ülke arasında paylaşılmıştır. Fakat bu Antlaşmanın İran ordusu tarafından bozulması sonucu, İran, Rusya ile yeni bir antlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Böylece, iki devlet arasında 1828 senesinde imzalanan Türkmençay Antlaşması, daha sonra, Osmanlı-Rus savaşlarının sonucunda 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması Azerbaycan'ın Güney Azerbaycan ve Kuzey Azerbaycan olmak üzere ikiye ayrılmasına neden olmuştur.² Neticede, yüzölçümü 192.752 km² olan Azerbaycan'ın kuzey parçası (86.8 000 km²) Rusya'ya, güney kısmı ise (105 952 km²) İran'a bırakılmıştır.³ Bu ayrılımda Aras nehri ile Talış dağları sınır çizgisi olmuştur.

Sovyet Azerbaycan'ı kuzeyde Dağıstan Özerk Cumhuriyeti, batıda Gürcistan ve Ermenistan cumhuriyetleri, güneyde İran ve Türkiye, doğuda Hazar deniziyle sınırlıdır. İran Azerbaycan'ı ise kuzeyde Sovyetler Birliği, batıda Türkiye ve Irak, doğuda Sovyetler Birliği ve İran'ın Gılân idarî bölgesi, güneyde ise Zencan ve Kürdistan idarî bölgeleriyle çevrilidir.⁴

² *Azerbaycan Tarihi* (Komisyon: A.H. Balayev, B.E. Budağov, Z.M. Bünyadov, N.M. Velihanlı, İ.H. Aliyev, F.M. Aliyev, O.E. Efendiyev, G.M. Ehedov, M.E. İsmayilov), Elm yay., Bakü 1993, s.203-211.

³ Ziya Musa Bünyadov, "Azerbaycan (Fiziki ve Beşeri Coğrafya)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV yay., İstanbul 1991, IV/317.

⁴ Z.M. Bünyadov, "Azerbaycan (Fiziki ve Beşeri Coğrafya)", *DİA*, IV/317.

1980'li yılların sonunda yapılan sayımlara göre, Kuzey Azerbaycan'da 7.029.000; İran'da kalan Güney Azerbaycan'da ise 6.012.000 insan yaşamaktadır.⁵ Bizim araştırma alanımız bugün bağımsızlığını kazanmış Azerbaycan Cumhuriyeti olduğu için, sadece bu bölge halkının sosyal ve kültürel yapısı ile ilgili özet bilgiler verilecek ve günümüzdeki siyasi durumuna değinilecektir.

1829 senesinde Rus hakimiyetine giren Azerbaycan halkı, bu tarihten sonra da Ruslar'la mücadeleye devam etmiştir. 1917 Rus İhtilâline kadar süren dönemde Azerbaycan'da sosyal hayat buhranlar içinde kalmış, ihtilâlin getirmiş olduğu hava, Azerbeycan ve Kafkasya'da Sovyet aleyhtarı bir hareketin güçlenmesine sebep olmuştur. Bu çerçevede Rus muhaliflerinin Kafkasya'da oluşturduğu Seym meclisinde, Azerbaycan Musâvât Partisi içinde Müslüman grub olarak da Azerîler yer almıştır. 1918 senesinin Mart ayında Seym meclisi, yerli bolşevik Azerîlerin ve Ermeniler'in yardımıyla Ruslar tarafından dağıtılmıştır. Bundan sonra Müslüman grup, Mehmed Emin Resulzâde'nin başkanlığında Azerbaycan Millî Şûrâsı adı altında faaliyetlerine devam etmiş ve 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetini ilân etmiştir. Ancak bu bağımsızlık uzun sürmemiş 27 Nisan 1920 senesinde Kızıl Ordu Azerbaycan'ı işgal ederek parlamento ve hükümeti feshetmiştir. Dağıtılan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin yerine, 28 Nisan'da Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur.

1985 yılında Sovyetler Birliği'nde yeniden yapılanmanın uygulamaya konmasıyla beraber, otoriter sisteme muhalif kitleler ortaya çıkmaya başladı ve bu kitleler Halk Cephesi safında toplandılar. Halkın beş sene sürdürdüğü çetin mücadeleler sonunda Azerbaycan Sovyet

⁵ Z.M. Bünyadov, "Azerbaycan (Fiziki ve Beşeri Coğrafya)", *DİA*, IV/317.

Sosyalist Cumhuriyeti'ne son verildi ve 30 Ağustos 1991 tarihinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin (1918-1920) bağımsızlığı yeniden ilân edildi.⁶ Cumhurbaşkanlığı sistemi ile idare edilen Azerbaycan, özgürlüğüne kavuşsa da ülkedeki iç kargaşalar sürüp gitmektedir. Öteden beri devam edegelen iktidar muhalefet kavgası bu siyasî kargaşalara neden olmakta; doğal olarak bu kargaşalar, ülkedeki kültürel ve sosyal yaşamı da etkilemektedir.

Sovyetler döneminde Azerbaycan ile Türk dünyası arasındaki geniş kültür ve düşünce bağlarını koparmak gayesiyle alfabe değişikliğine gidilmiştir. Böylece, Arap harfli Azerî alfabesinin yerine, 1929 yılında Latin alfabesi kullanılmaya başlanmıştır. 1939 senesinde ise, Latin harfli alfabe de kaldırılarak Rus-Kiril alfabesinin kullanılması mecbur tutulmuştur.⁷ 1993 senesinde ise, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin çıkardığı karara göre, alfabe değiştirilerek tekrar Latin alfabesi kullanılmaya başlandı. Siyasî özgürlük alfabeyi etkilediği gibi kültürün diğer sahalarını da etkilemeğe başlamış, bu çerçevede yeni bir kültürel canlanma sürecine girilmiştir. Fakat ülkedeki dahili kargaşalar ve Ermenilerle olan savaşlar ekonomik ve sosyal faaliyetler yanında kültürel gelişmeleri de etkilemiştir. 1988-1993 yılları arasındaki Karabağ çatışmaları ve bu bölgenin Ermeni istilasına uğraması Azerî kültürünü derinden etkilemiş ve bu durum şiirden tiyatroya kadar her kültür faaliyetlerinde etkisini göstermiştir. Bu çerçevede eskinin neşeli oyun havalarının yerini mersiye türü müzik almıştır.

Azerbaycan halkının geçirdiği siyasî mücadele ve savaşlar, ülkenin sosyal yapısını da etkilemektedir. Azerbaycan ekonomisi başta petrol

⁶ *Azerbaycan Tarihi*, s. 226-256.

⁷ Z.M. Bünyadov, "Azerbaycan (Kültür ve Sanat)", *DİA*, IV/321.

olmak üzere tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Köy ve küçük şehirlerde oturan insanların çoğu tarım ve hayvancılıkla geçinmektedir. Tarım ve hayvancılık için en uygun ve verimli topraklar, 1988 senesinden bu yana devam eden savaş sonucu Ermeniler tarafından işgal edilmiştir. Bu sebeple bir yandan devletin o topraklardan elde ettiği gelir azalırken, diğer taraftan da halkın büyük bir kısmı işsiz kalmıştır. Başka bir ifadeyle, sadece tarım ve hayvancılıkla uğraşan kişilerin değil, diğer insanların da işsiz kalmalarına neden olan harp sonucu, kimi insanlar ticaret ve diğer işlere yönelmişlerdir. Ülkenin ekonomik durgunluk ve siyasi alandaki zafiyetini de göz önüne alan diğer din mensupları ülkede misyonerlik faaliyetlerine hız vermişlerdir. Artık din konusundaki yasaklar da ortadan kaldırıldığı için, kimileri de ekonomik zaafları nedeniyle misyonerlerin tuzağına düşmüştür.

D. Azerbaycan'ın Dinî Durumu

Azerbaycan'da Komünist idarenin kurulmasından itibaren kademeli biçimde dinî yaşayış ve ibadetler kısıtlanmıştır. Bu çerçevede, 1920'den itibaren hac farızasının ifası ve Şiîler'in İran ile Irak'taki kutsal yerleri ziyaret etmeleri yasaklanmıştır. 1924 senesinde ise, ülkedeki dinî yasalar tamamen kaldırılmış, 1928'de bütün medreseler kapatılmış ve 1930 yılına kadar bütün vakıflara el konulmuştur. 1929 senesinde Arap alfabesinin kaldırılması da dinî hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği'ne katılmasından sonra diğer müslüman ülkelerle ilişkileri de tamamen kesilmiştir.⁸ Bütün bu uygulamalara ve 70 yıllık ateist idareye rağmen Azerî halkı Allah inancını

⁸ Z.M. Bünyadov, "Azerbaycan (Fiziki ve Beşeri Coğrafya)" *DİA*, IV/317-318.

kaybetmemiştir. Bu süre içinde halkın bir kısmı gizli olarak İbadetini sürdürmüş ve camilere girebilmek için bir yol bulmuştur. Halk arasında evliliklerde mutlaka imam nikahı yapılmış, cenaze merasimlerinde Kur'an okunmuştur. Bu dinî faaliyetler daha çok geleneksel biçimde ve yeterli bilgidен yoksun olarak gerçekleştirilmiştir. Ancak Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde uygulanan yeniden yapılanma politikasının sonucu olarak, camilerde Kur'an öğretimi yeniden serbest bırakılmış ve bu çerçevede yeni bir dinî canlanma sürecine girilmiştir. Bu canlanma süreci bağımsızlık sonrasında hızlanarak devam etmiş, dinî eğitim yapan kurumlar açılırken camilerin de sayısı artmıştır. Bu gelişmeler sonucunda 1990 ortalarında Azerbaycan'da ibadete açık cami sayısı elliye ulaşmış, ayrıca Bakü'de dört yıllık bir İslam Üniversitesi ve Bakü Devlet Üniversitesi'nde İlahiyat Fakültesi açılmıştır.

Günümüzde, Azerbaycan'daki müslümanların büyük çoğunluğu Şîî Caferî mezhebine mensupturlar. Bunların ve diğer Kafkasya Müslümanları'nın dinî merkezi Bakü'dedir. Merkezin idarecisi Şîî Şeyhulislâmdır. Şeyhulislâmın yanında Hanefî bir müftü yardımcısı vardır. Bu dinî yönetim hiçbir şekilde vakıf ve iktisadî faaliyetlerde bulunmamaktadır. Yönetime ait şer'î hüküm çıkarma yetkisi de yoktur.

Ülkede din hürriyeti ortaya çıkınca insanlar artık, ibadetlerini rahatlıkla yapabilmekte ve İslam'la ilgili bilgilerini genişletme imkanları bulmaktadır. Fakat İnsanlar İslam'la ilgili bilgi ararken karşılırlarına misyonerler çıkmaktadır. Misyonerler ise, sadece Allah inancına sahip ve fakat hiç bir bilgisi olmayan halk üzerinde bazen etkili olmaktadır.

E. Azerbaycan'da Bulunan Dinî Gruplar ve Yürüttükleri Faaliyetler

1990 yılının başlarında Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu, bu birliği oluşturan onbeş birleşik cumhuriyet de kendi bağımsızlıklarını elde etme imkanı bulmuş oldu. Cumhuriyetler birbirini takiben, Moskva'nın hükümlerinden kurtulduklarını ve kendi bağımsızlıklarına kavuştuklarını resmen dünya kamuoyuna açıkladılar. Sovyetler Birliği'nin —yeraltı ve yerüstü zenginlikler bakımından— en büyük dayanağı durumundaki Azerbaycan da, daha önce belirttiğimiz gibi, 30 Ağustos 1991 yılında bağımsızlığını resmen ilân etmiştir.

Azerbaycan, tarihinin yetmiş küsur yılını, resmî ideolojisini Komünizm üzerine kurmuş bir devletin sınırları içerisinde geçirmiştir. Bu nedenle, halk, kısmen de olsa⁹, bu ideolojiden etkilenmiş olduğu için, bağımsızlığını kazandıktan sonra kendisini ideolojik ve dinî bir boşlukta bulmuştur. Yabancı misyonerlerin Azerbaycan'a akın etmelerinin nedenlerinden birisinin de bu ideolojik ve manevi boşluk olduğu söylenebilir.

Misyonerler Azerbaycan'daki ekonomik durumdan yararlanarak, maddî durumu zayıf olan halk tabakalarına yöneldiler. Başlangıçta, "İnsanî yardım kuruluşları" adı altında, yoksullara, sakatlara, yetim çocuklara ve ihtiyaç sahibi diğer insanlara maddî yardımda bulunarak onları kendi saflarına çekmeğe çalışmaktadırlar. Gençleri ise, daha iyi eğitim ve istikbal vaadleriyle aldatmaya gayret etmektedirler. Bu çerçevede, onların daha iyi tahsil almalarını, yabancı dil öğrenmelerini ve

⁹ Burada önemli bir noktaya değinmeden geçemeyeceğiz. O da, komünizm ideolojisinin genellikle elit tabakayı etkilediği; buna mukabil halkın büyük çoğunluğunun İslâmî inançlarını gizli tutarak yaşadıkları gerçeğidir.

eğitimlerini sürdürmelerini sağlamakta, ayrıca bu öğrencileri ABD ve diğer yabancı ülkelere götürerek kendilerini daha cazip hale getirmektedirler.¹⁰ Böylece hem manevi hem ideolojik boşluktan, hem de mevcut iktisadî durumdan büyük ustalıkla yararlanmaya çalışan çeşitli dinî gruplar, Azerbaycan'da dinî faaliyetlere başlamıştır. 1200 civarındaki farklı dinî dernek veya kurum, iki ayrı koldan ülkeye girerek faaliyette bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Avrupa ülkelerinden Rusya'ya ve oradan da Azerbaycan'a uzanan hattır. İkincisi ise, Türkiye yoluyla Ürdün ve Suriye'den gelen grupların kullandığı yoldur. Bu yollardan ilki, daha çok Hristiyan ve Krişnacı gibi misyoner gruplarının izledikleri, ikincisi ise, İslamî tarikatların kullandığı yoldur.¹¹

Azerbaycan'da faaliyete başlayan en etkili ve tehlikeli misyoner akın Hristiyanlarınkidir. Nitekim, 2000 yılına kadar Azerbaycan ahalisinin yüzde yirmisini hristiyanlaştırmayı hedef alan Hristiyan misyoner teşkilatları, ülkedeki faaliyetleri yasaklandıktan sonra bile çalışmalarına her gün yeni metotlar ilave ederek devam etmektedirler. Yabancıların Azerbaycan sınırları içerisinde dinî faaliyette bulunmalarının yasaklanması ve toplumun misyonerlere karşı olumsuz tavır alması üzerine bunlar, yeni metotlar denediler ve halk üzerinde daha etkili olabilecek yollara başvurdular. Bu bağlamda, Azerîler'den oluşan Pastor¹² gruplarının yetiştirilmesi ve Hristiyan misyonerliğinin

10 Natiq Memmedov, "Missionerlik Dövlətimiz Üçün Strateji Tehlikədir", *Yeni Azərbaycan Gazətesi*, Bakü 02 Ağustos 1997, s. 9.

11 "Azerbaycanı Protestant Cəryanının Poliqonuna Çevirdilər", *Press-fakt Gazətesi*, Bakü 22-28 Ağustos 1997, s. 11.

12 Sözlük anlamı "çoban veya otlatmak" olan "Pastor" terimi, Protestan Kilisesinde papaz için kullanılmaktadır. Katolik ve pravoslav (ortodoks) keşişlerinden farklı olarak Pastor, normal dünyevî yaşam tarzı sürdürmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Ziya M. Bünyadov, *Dinlər, Təriqətlər, Mezheblər*, Azərbaycan yay., Bakü 1997, s. 186; "Pastor", *Azerbaycan Sovet Ansiklopedisi (ASE)*, ASE yay., Bakü 1983, VII/482; Kelly,

sadece bunların vasıtasıyla sürdürülmesi benimsenmiştir. “Hayatverici Lutuf” kilisesinin üyeleri olan Müşfik Bayramov ve Fuad Tanrıverdiyev, Azerbaycanlı ilk resmî pastordur. Bunların ikisi de ABD’de tahsil görmüşlerdir; şimdi ise Pastor Müşfik Bayramov’un Amerika Pastorlar Birliği’ne üye olması beklenmektedir.¹³ Böylece, 1995 senesinden bu yana oluşmakta olan Azerbaycanlı Hristiyan pastolar grubu ortaya çıkmıştır. Bu grup üyeleri ülkenin farklı yerlerinde konferanslar vermekte ve müslüman halkı “Hristiyanlıkla kurtuluş”a davet etmektedirler. Bunlar Azerbaycan’da, milliyet farkı gözetmeksizin “Hristiyan kardeşliği” ilân ederek kendi saflarına çekebildikleri Azerîlerle Ermenileri kardeş kılmaya çalışmaktadırlar.¹⁴ Hatta, Ermeni Baptist Kilisesinin üyeleriyle birarada, Baptist Kilisesinin Kafkas Şurası’nın Gürcüstan’da düzenlediği seminere de iştirak etmişlerdir.¹⁵ Hristiyan misyonerlerin tuzağına düşmüş Azerî gençlerin askerî görevlerini yapmak için devlet tarafından resmen davet edildiklerinde askerî yeminden imtina etmeleri¹⁶ bu tehlikenin ulaşmış olduğu korkunç boyutu açıkça sergilemektedir.

Azerbaycan’a gelen diğer dinî cereyanlar arasında ise, Bahaileri, Vahhabileri, Nurcuları, Nakşibendileri vb. İslamî cereyanları ve Krişnacılık gibi Hint kökenli akımları örnek olarak gösterebiliriz.

B.M., “Pastor”, *New Catholic Encyclopedia*, The Catholic Univ. yay., 2.bsk., Washington 1981, X/1075-1076.

13 Aydın, “ABD Missionerleri Moskva Baptistleri ve “Brat Eduard”lar...”, *Alternativ Gazetesi*, Bakü 17 Haziran 1997, s. 7.

14 N. Memmedov, “Missionerlik Sosial Beladır”, *Gençlik Gazetesi*, Bakü 22-29 Temmuz 1997, s. 5.

15 “Hemvatanlarımızın Sesi Ermeni Kilsesinden Gelir”, *7-gün Gazetesi*, Bakü 07-08 Temmuz 1998, s. 7.

16 N. Memmedov, “Dövrümüzün Kabusu: Missionerlik”, *Gençlik Gazetesi*, Bakü 16 Ocak 1997, s. 4.

1. Hristiyanlar

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber Azerbaycan'da demir perde yönetiminin ortadan kalkması ve meydana gelen ideolojik boşluk, diğer yabancı din mensupları gibi Hristiyan misyonerlerin de nn açmıştır. 1991 yılından itibaren Azerbaycan'da faaliyet gösteren Hristiyan grupların sayısı, yirmiye aşmıştır. Bunlar, ülkenin kanunları çerçevesinde hareket eden insan yardım kuruluşları kisvesi altında misyoner çalışmaları yapmıştır. Misyonerlerin "İncilleştirme—2000" hedefi çerçevesinde, Azerbaycan'daki yoğun çabaları sonucunda 7500'den fazla Azerî hristiyanlaştırılmıştır. Bunun için ise 20 milyon dolar harcanarak yüzbinlerce propaganda malzemesi¹⁷ dağıtılmıştır.¹⁸ Ancak onların bu faaliyetleri vatandaşları ve yöneticileri rahatsız etmiştir. Bunun zerine Azerbaycan Milli Meclisi 27 Aralık 1996 tarihinde bu misyoner teşkiltlarının ülke çapındaki çalışmalarını durdurma kararını almıştır. Meclisin bu kararından sonra, Azerbaycan'daki tüm misyoner teşkilatlar görünürdeki faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır.¹⁹

Bağımsızlık sonrası Azerbaycan'a akın eden başlıca Hristiyan grupları, Protestan ve Baptist kiliseleri temsilcilerinin çeşitli isimler altında kurmuş olduğu teşkilatlardır. "Yahova şahitleri" birliği ve

17 Misyonerler propaganda amacıyla pekçok kitap ve broşürü yayınlamakta ve bunları bedava dağıtmaktadırlar. Bu gazetelerden en önemlileri olan Rusca "Blagodat" gazetesi yüz bin ve Azerbaycan dilinde "Müjde" gazetesi yetmişbeş bin tirajla basılmaktadır. Düzenledikleri toplantılarda ise 1200-1600 kişi iştirak ettiği belirtilmektedir. Ayrıca bu yayın faaliyetleri yanında Misyonerler, Bakü'deki tüm tiyatro, sinema ve konferans salonlarını kiralayarak geniş kitlelere hitap etmektedirler. Aydın, "ABD Misyonerleri, Moskva Baptistleri ve "Brat Eduard"lar...", *Alternativ Gazetesi*, Bakü 17 Haziran 1997, s. 7.

18 Zlfiyye Ahmedli, "Bizi Dinden Döndermek n 20 Milyon Dollar Xarclanb", *ağ Gazetesi*, Bakü 30 Kasım 1997, s. 3.

19 "Mahkeme Misyonerlerin Faaliyetini Araşdırır", *Ayna Gazetesi*, Bakü 12 Nisan 1997, s. 15.

“İncilleştirme-2000”²⁰ programını hayata geçirmek umuduyla, “Hayatverici Lutuf Uluslararası Kilisesi”, “Hayat Sözü Kilisesi”, “İkhtus” kilisesi, “Pentakostalistler/Beşonlukçular” tarikatı, “Gideon Kardeşliği” gibi bir çok protestan hareketi, istiklaline yeni kavuşmuş Azerbaycan’daki dinî bağımsızlığı istismar etmeğe başladı. Bunlardan başka, “World Wision” tarikatı, “Ermenilere yeni ve farklı bakış” gibi kurumlar onlarla mücadele etmeme düşüncesini dile getirmekte ve bu anlayışla hem dinî hem de millî varlığı tehdit etmektedirler.

Azerbaycan’da misyonerlik faaliyetinde bulunan ilk Hıristiyan kurumu, merkezi ABD’nin Baltimor şehrindeki “Greater Grace” (Hayatverici Lûtuf) Uluslararası Kilisesi’dir. Önceleri faaliyetini gizli/illegal sürdüren bu kurumun üyeleri açık faaliyet için izin istemişler ancak, Adalet Bakanlığı tarafından red cevabı almışlardır. Bu başvurudan önce ise, 1991 yılında 12 kişiden oluşan teşebbüs grubu, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kabul edilmiş Bakü Bibliya Cemiyetini kurmuştur. Bu çerçevede, devletin yasal dinî kurum olarak kabul etmediği Bakü Bibliya Enstitüsü ile “Hayatverici Lûtuf” ve “Hayat Sözü” kiliselerini tesis etmişlerdir.²¹ Hareketin önderi, Finlandiya asıllı

20 Misyonerlerin amaçlarının, 2000 yılına kadar halkın yüzde yirmisini hıristiyanlaştırmak olduğu, hatta bunun da ötesinde 2000’li yıllarda Hıristiyan bir parti kurarak siyasî güç haline gelmek olduğundan endişe duyulmaktadır. Bunun üzerine, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev’in 8 Ocak 1997 tarihli kararnamesi gereğince sıkı güvenlik önlemleri alınmış ve Hıristiyan misyoner kurumları üzerinde ciddi bir inceleme başlatılmıştır. Bu araştırmayı, Azerbaycan Gençler Teşkilatı Milli Konseyi’ne bağlı bir kuruluş olan Dinî Araştırmalar Merkezi yönetmektedir. Bu Merkez’in başlattığı faaliyet sonucu, şimdiye kadar yirmi Hıristiyan misyoner teşkilatının faaliyetleri —kısmen de olsa— durdurulmuştur. Bu konuda bkz. “İkimininci İledok Azerbaycan Ehalisinin İyirmi Faizini Xristiyanlaşdırmağı Arzulayırlar...”, *Şehriyar Gazetesi*, Bakü 31 Temmuz 1997, s. 5; Faruk Arslan, “Azerî Gençlerden Misyonerlere Savaş”, *Zaman Gazetesi*, Bakü 26 Mart 1998, s. 8.

21 Mövsüm Memmedli, “Onlara Redd Olun Azerbaycana! Deyibler”, *Hürriyyet Gazetesi*, Bakü 25 Mayıs 1997, s. 8.

papaz Matty Cirvio'dur. Üyeleri daha çok öğretmen, öğrenci ve çocuklardan²² oluşan bu cemiyetin faaliyet yeri olarak kullandığı pek çok ev bulunmaktadır.²³

Azerbaycan'da misyonerlik faaliyetinde bulunan Hristiyan gruplarından biri de 1983 yılında İsveç'in Uppsala şehrinde kurulmuş olan "Hayat Sözü" Kilisesidir. Bu grup, 1993 yılından itibaren, yardım kuruluşu adı altında, Azerbaycan'da çeşitli misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur. Teolojik olarak Pentakostalistler akımına dahil edebileceğimiz bu tarikatın, Adalet Bakanlığı tarafından dinî bir kurum olarak tanınma talebi, 24 Temmuz 1996 tarihli kararla reddedilmiştir. 16 Mart 1997 tarihinde ise Azerbaycan Yüksek Mahkemesi'nin kararı ile teşkilatın ülkede yürüttüğü dinî misyonerlik çalışmaları yasak ilan edilmiştir.²⁴

2. Hint Kökenli Akımlar

Azerbaycan'da Hristiyan misyonerlerin yanında bir takım Hint kökenli cereyanlar da misyonerlik faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bunlardan en ilginç ve insanlar üzerinde en etkili olanı ise tezimizde ele alacağımız Krişnacılar veya Hare Krişnacılık akımıdır. Hare Krişna akımı Bakü'de, Uluslararası Krişna Şuuru Cemiyeti'nin bir şubesini açmıştır. Hindu dinî düşüncesinden doğan ve adını ünlü Hindu Tanrı

²² "Biz Heç Bir Peyğamberi Qebl Etmirik' Deye Azerbaycandakı Missionerler 6 Yaşlı Uşaqları Xristiyanlığa Da'vet Edirler", *Alternativ Gazetesi*, Bakü 06-13 Mayıs 1997, s. 5.

²³ Elnur Manafoğlu, "Çağırılmamış Qonaqların Qarşısını Almaq Meqamı Çatmayıbmı?", *Vatandaş Hemre'yligi Gazetesi*, Bakü 20-27 Aralık 1997, s. 3.

²⁴ Cemaletdin Guliyev, "Missioner Ocağı Qapanmalıdır", *Ekspress Gazetesi*, Bakü 12 Mayıs 1998, s. 4.

avatarası Krişna'dan alan bu hareket, eklektik ve sinkretik özellikler taşımaktadır. Bu mahiyetiyle Krişna öğretisi, dinlerin kardeş olduğunu savunmakta ve insanların kendi dinleri yanında Krişnacılığı da benimseyebileceğini iddia etmektedir. Bu çerçevede Azerî halkına hem Müslüman hem de Krişnacı olabilecekleri propağandasını yapmakta ve bu farklı yaklaşımla halktan büyük ilgi görmektedir. Bu özellikleri nedeniyle araştırma konusu yaptığımız bu akımla ilgili bilgileri tezimizin birinci bölümünde ayrıntılı bir şekilde vereceğiz.

I. BÖLÜM

KRİŞNACILIĞIN KÖKENİ VE DİNİ YAPISI

A. Hinduizm'den Kaynaklanan Bir Hareket Olarak Krîşnacılık ve Krîşnacılığın Ortaya Çıkışı

Hindistan'da yüzyıllar boyunca Vedizm,²⁵ Brahmanizm,²⁶ Hinduizm,²⁷ Budizm²⁸, Caynizm²⁹, Sihizm,³⁰ İslam, Hristiyanlık ve

25 'Vedizm' veya 'Veda dini', Hindistan'daki en eski dinî oluşumları ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Kurucusu olmayan dinlerdendir. Arilerin dini olan Vedizm'in kutsal metinleri Veda külliyyatıdır. Geniş bilgi için bkz. Louis Renou, *Hinduizm* (Çev: Maide Selen), İletişim yay., İstanbul 1993, s. 7-18.

26 'Brahmanizm', Brahmanların kendi otoritelerini üstün kıldıkları devirlerde, Hinduizm'in aldığı ikinci bir isimdir. Bkz. Peter A.Pardue, "Brahmanism", *The Encyclopedia Americana International Edition (E.A.I.E.)*, Americana Corporation, New York 1968, IV/411-413; "Brahmanism", *The New Encyclopedia Britannica (N.E.B.)* (Ed. by Philip W.Goetz), Encyclopedia Britannica Inc., 15.bsk., Chicago 1990, II/462; "Brahmanism", *Encyclopedia International (E.I.)*, Grolier Inc., New York 1969, III/210.

27 'Hinduizm' Hint yarımadasında yaşamakta olan halkın çoğunluğunun sahip olduğu dinî inanç ve geleneklere Batılılarca verilen isimdir. Hindular ise, kendi dinlerini "Sanatana Dharma" (ezeli-ebedî din) diye adlandırırlar. Hinduizm aşağı yukarı m.ö. 1000 senesinden m.s. 700 yılına kadar devam eden bir süreçte ortaya çıkmış ve kademeli bir biçimde bu günkü şeklini almıştır.

Parsîlik³¹ gibi dinler yaşamışlardır. Bunların en yaygın olanı ise Hinduizm'dir.³² Bu din tarihin çeşitli dönemlerinde sırasıyla Vedizm ve Brahmanizm gibi isimlerle de adlandırılmıştır. Kurucusu ve başlangıç tarihi tam olarak bilinmeyen Hinduizm, m.ö. 2000'li yıllardan başlayarak günümüze kadar devam eden Hindu umum kültürü ve inancının ortak adı olmuştur.

Bazen tektanrıcılığa, bazen de ateizme doğru yönelen dinlerin meskeni olan Hindistan, ilkel kabile dinlerine de kucak açmış görünmektedir.³³ Nitekim, m.ö. 1600-1500 yıllarında Doğu Avrupa

Hinduizm'in günümüzde 700 milyon civarında mensubu bulunmaktadır. Bir kurucusu yoktur, fakat çok hacimli kutsal kitapları vardır. Daha geniş bilgi için bkz. G.Tümer-A.Küçük, *a.g.e.*, s. 96-106; Arjun Appadurai, "Hinduism", *E.A.H.*, II/56-59.

28 Günümüzün evrensel dinlerinden biri olan 'Budizm', Sakhya kabilesine mensup olan Hint prensi Siddhartha (Buda) tarafından m.ö. 528 senesinde kurulmuştur. Başta Uzakdoğu ülkeleri olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde yayılmış olan bu dinin 350-400 milyon civarında mensubu bulunmaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. G.Tümer-A.Küçük, *a.g.e.*, s. 159-201; Robert A.F.Thurman, "Buddhism", *E.A.H.*, I/180-184.

29 'Caynizm'in m.ö. VI. asırda Hindistanda Mahavira tarafından kurulduğu belirtilmektedir. Günümüzde üç milyon mensubu bulunan bu dinin m.ö. VIII. yüzyılda yaşamış Parsva tarafından kurulduğu da iddia edilmektedir. Bkz. G.Tümer-A.Küçük, *a.g.e.*, s. 106-111; John E.Cort, "Jainism", *E.A.H.*, II/178-180.

30 'Sihizm', İslâm'ın Hindistan'a girmesinden sonra, Müslüman ve Hindu düşüncelerinin bir araya gelmesi sonucu XVI. yüzyılda ortaya çıkmış olan dinî bir harekettir. Pencap bölgesinde ortaya çıkmış olan bu hareketin kurucusu Guru Nanak'tır (1469-1539). Geniş bilgi için bkz. G.Tümer-A.Küçük, *a.g.e.*, s. 111-118; W.H.McLeod, "Sikhism", *E.A.H.*, III/463-465; "Sikhism", *N.E.B.*, XXVII/281-284.

31 'Parsi', 'İranlı' anlamına gelmektedir. Müslümanların 641 senesinde İran'ı fethetmeleri sonucu, Hindistan'a göç etmiş olan Zerdüşti topluluğu 'Parsi' olarak isimlendirilmektedir. Hindistan Zerdüştilerinin sahip olduğu dinî inanç ise, VIII.-X. asırlardan itibaren 'Parsîlik' olarak adlandırılmaktadır. Bu dinin kutsal metni Avesta'dır. (İran'dan Hindistan'a XV. yüzyılda getirtilebilmiştir). Daha geniş bilgi için bkz. G.Tümer-A.Küçük, *a.g.e.*, s. 125-127; Jamsheed K.Choksy, "Parsis", *E.A.H.*, III/211-212.

32 Bkz. Kürşat Demirci, "Hindistan (Diğer Dinler)", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII/92-93.

33 Mehmet Taplamacıoğlu, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ankara 1966, s. 130.

steplerinden koparak Hindistan'ı istilâ etmiş olan Arîler³⁴, ilk zamanlarda, Totemizm³⁵, Fetişizm³⁶, Animizm³⁷, Naturizm³⁸ ve Büyücülük³⁹ gibi ilkel inançlara sahiptiler. Ancak buraya yerleştikten sonra, yerli halkın⁴⁰ dinî inanç ve gelenekleri ile Arî inanç ve geleneklerinin karışımı sonucu yeni dinî sistemler ortaya çıkmaya başladı. Kaynaklar, Arîler'in Hindistan'ı fethettikten sonra, kendi dinî

-
- 34 'Arî', M.Ö. 1800'lü yıllardan itibaren Avrupa'dan gelerek Hindistan'ı istila etmeğe başlayan ve orada kök salan topluluğa Sanskritçe'de verilen isimdir. Kaynaklarda verilen bilgilere göre, Arîler Hindistan'a yerleştikten sonra, kendi dinî inançlarını savaş yoluyla yerli halka kabul ettirmeye başlamışlar, sağ kalan yerli Dasyular'ı ise, köle haline sokmuşlardır. Ve neticede, Hindistan halkını dört sınıfa (kastlara) ayırmışlardır. Bkz. Lucianne C.Buliet, "Aryans", *E.A.H.*, I/91; G.Tümer-A.Küçük, *a.g.e.*, s. 96; Ali İhsan Yitik, *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnancıyla İlişkisi*, Ruh ve Madde yay., İstanbul 1996, s. 19.
- 35 'Totemizm', aynı toteme bağlı olan kimselerin inancını ifade etmektedir. 'Totem', İlkel kabile mensuplarınca kabilenin atası olarak kabul edilen her hangi bir hayvan, bitki veya cansız eşyaya verilen isimdir. Bkz. G.Tümer-A.Küçük, *a.g.e.*, s. 50.
- 36 'Fetişizm' İlkel Kabile Dinleri'nde bulunan fetiş inancını ifade etmektedir. 'Fetiş', 'Mana'ya sahip olduğuna ve taşıyanlara özel güç verdiğine inanılan çeşitli eşyalara verilen isimdir. 'Mana' ise, gizli bir gücü anlatmak üzere kullanılmaktadır. Bkz. G.Tümer-A.Küçük, *a.g.e.*, s. 47-48.
- 37 'Animizm', canlı ve cansız olan her şeyin bir ruhu olduğunu benimseyen dinî geleneğe verilen isimdir. Bkz. Robert O. Collins, "Animism", *Encyclopedia of the Modern Middle East (E.M.M.E.)*, (Ed.: Reeve S. Simon ve diğerleri), Simon and Schuster Macmillian yay., New York 1996, s. 155-156; Ziya M. Bünyadov, *Dinler, Tariqatlar, Mezhebler*, Azerbaycan yay., Bakü 1997, s. 29.
- 38 'Naturizm', tabiat kuvvetlerine tapma şeklinde açıklanmaktadır. Bkz. Süleyman Hayri Bolay, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, 7.bsk., Akçağ yay., Ankara 1997, s. 117-118.
- 39 'Büyücülük' büyü ile uğraşan insanların inanç ve amelini anlatmak için kullanılan isimdir. 'Büyü' ise, İlkel Kabile insanları tarafından tabiatüstü güçleri yönlendirmek için yapılan bir işlemdir. Bkz. G.Tümer-A.Küçük, *a.g.e.*, s. 51.
- 40 H.Ömer Budda'nın belirttiğine göre, Mohen-jo-Daro ve Harappa'da yapılan kazılarla ilgili açıklamalarında Sir John Marshall, Hindistan'da Arîlerden önce yüksek medeniyete sahip bir milletin izlerinden söz etmiştir. J.Marshall, bunların incelenmesi sonucunda, Sind ile Sümer kültürleri arasındaki yakınlığı tesbit etmiştir. Bkz. A.Hilmi Ömer Budda, *Dinler Tarihi-I*, İstanbul 1935, s. 5-7.

inançlarını hakim kılmış olduklarını belirtmektedirler.⁴¹ Bu iki kültürün karışımı sonucunda ortaya çıkan dinî düşünce, Vedalar⁴² denilen kutsal metinleri oluşturmuştur. Zamanla gelişip değişerek tekamül eden bu Vedacı dinî düşünce Brahmanların⁴³ denetiminde kalmıştır. Başlangıçta kurban ve çeşitli ritüellere önem veren Hindu dinî düşüncesi tarihî süreç içerisinde değişerek daha soyut ilâhiyat meseleleriyle ilgilenen Upanişad⁴⁴ metinlerini ortaya çıkarmıştır. Hindu dinî düşüncesindeki bu gelişim ve değişime rağmen Brahman sınıfının dinî otoritesi artmaya devam etmiş ve bu durum halk arasında hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Artan bu dinî hoşnutsuzluk sonucu Hindistan'da, m.ö. VI. yüzyılda birçok din veya mezhep⁴⁵ ortaya çıkmıştır⁴⁶. İşte bu yüzyılda ortaya çıkmış ve

41 Muhammed Ebû Zehra, *Muhadarât fi Mukârenâti'l-Edyân*, Küveyt, t.y., s. 21-22; C.A.Kadir, "İslam Öncesi Hint Düşüncesi" (Çev.: Kürşat Demirci), M.M.Şerif, *İslam Düşüncesi Tarihi* (Ed.: Mustafa Armağan), İnsan yay., İstanbul 1990, I/33.

42 'Veda'nın sözlük anlamı "ilahi bilgi"dir. Vedalar Rigveda, Samaveda, Yajurveda, Atharvaveda olmak üzere dörde ayrılmaktadır. Bkz. G.Tümer-A.Küçük, *a.g.e.*, s. 97-99; Lucianne C.Buliet, "Vedas", *E.A.H.*, IV/184. Veda'ların tarihi konusunda farklı yorumlar bulunmaktadır; Max Müller m.ö. 1200 senesini ifade ettiği halde, Haug bu tarihin m.ö. 2400 olduğu görüşündedir. Bal Gangadhar Tilak ise bunu m.ö. 4000 yılına kadar götürmektedir. Bkz. Walter Ruben, *Indian Philosophy; A Popular Introduction*, New Delhi 1986, 6.bsk., s. 32-36; Edward Moor, F.R.S., *The Hindu Pantheon*, Delhi 1968, s. 381-390; Surendranath Dasgupta, *History of Indian Philosophy*, (I-V), Cambridge 1963, s. I/10.

43 'Brahmanlar' veya 'Brahmenler' sözü ile, genel olarak, dinî işlerle uğraşan, türlü tabakadan halkın küçük ölçüdeki kurban törenlerini yöneten ve bu törenlerde okunması zarurî olan duaları ve beyitleri eksiksiz olarak bilen, geçimi bu yoldan olan meslek adamları kastedilir. Daha geniş bilgi için bkz. "Brahmans", *E.I.*, III/210.

44 'Upanişadlar', Veda döneminin sonunda ortaya çıktığı için 'Vedanta' (Vedalar'ın sonu) olarak da bilinmektedir. Upanişadlar (m.ö. 700-m.ö. 300), günümüzde 200'den fazla metni içermektedir. En eski Upanişadlar'a Brihad Aranyaka, Candogya, Kena, Atareya Taittiriya ve Kauşitaki dahil edilmektedir. Bilgi için bkz. Agehananda Bharati, "Upanishads", *E.A.H.*, IV/171-172.

45 Hinduizm'in belli başlı iki mezhebi vardır: Brahmanizm ve Vaişnavizm. Fakat bu mezheplerden türeyen ve kendi öğretileriyle kurtuluşa ermeyi uman bir çok mezhep de bulunmaktadır. Bkz. M. Taplamacıoğlu, s. 143-145.

46 G.Tümer-A.Küçük, *a.g.e.*, s.106.

günümüze kadar hayatiyetini korumuş iki hareket vardır. Bunlardan birincisi, Mahavira'nın kurmuş olduğu Caynizm, ikincisi ise, Buda'nın kurduğu Budizm'dir⁴⁷. Fakat, her ne kadar yeni din veya mezhepler ortaya çıksa bile, Hindistan'da egemen olan asıl din, tarihi süreç içerisinde değişerek günümüze kadar gelen Hinduizm'dir. Bu din, Hint toplumu arasındaki önemini daima korumuştur. Günümüzde de Hinduizm, yaklaşık 700-800 milyon mensubuyla⁴⁸ Hindistan'da en yaygın olan dindir. Hinduizm'in bu popülaritesine rağmen Hindu halk topluluklarının müşterek bir itikadı yok gibidir. Her insan ve toplumun kendi inancı doğrultusunda uygun gördüğü ilâha tapma hakkı vardır.⁴⁹ Bu yüzden de Hindistan'da çok sayıda ilâh bulunmaktadır. Fakat bu ilâhlar, Ezelî Tanrı'nın birer tecellisi olarak telâkki edilmektedirler.⁵⁰ Ezelî Tanrı ise, Brahma⁵¹-yaratıcı, Vişnu⁵²-koruyucu ve Şiva⁵³-yokedicisi

47 Mehmet Katar, "Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Seba yay., Ankara 1998, C.1, S.1, s. 61.

48 G.Tümer-A.Küçük, *a.g.e.*, Ek'deki şema.

49 Osman Cilacı, *Günümüz Dünya Dinleri*, Ankara 1995, s. 150.

50 Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, A.Ü.İ.F. yay., Ankara 1995, s. 83.

51 Hindu üçlü tanrı anlayışı içerisinde Yaratıcı Tanrı konumunda olan 'Brahma', altın bir yumurtadan (bir başka anlatımda ise Lotus çiçeğinden) doğduğu, sonra da Yer'i ve üzerindeki her şeyi yarattığı anlatılmaktadır. "Brahma", *E.I.*, III/209.

52 Rig Veda metinlerinde önemsiz bir güneş Tanrısı olarak bilinen 'Vişnu', m.ö. birinci binli yıllardan itibaren kurtarıcı rolünü üstlendiğinden dolayı, büyük bir önem kazanmaya başladı. Gordon Johnson, "Vişnu", *Hint Dünyası* (Çev. Müfide Pekin), İletişim yay., y.y. 1998, s. 42; Bhattacharjı Sukumarı, *The Indian Theogony; A Comparative Study Of Indian Mythology From The Vedas To The Purânas*, Cambridge 1970, s. 284-300.

53 'Şiva' (Siva), Sanskritçe bir kelimedir. Kaynaklarda Şiva'nın, "görkemli", "mutlu", "iyilik alâmeti" anlamlarına geldiği belirtilmektedir. Heykellerde Şiva, dört veya daha çok eli olan ve aslında Kozmos'daki ahengi temsil eden dansçı şeklinde tasvir edilmektedir. Şiva'ya tapınmayı öngören Şivacılık kültü ortaya çıkmıştır. Felsefe eğilimli, toplumsal sorunlara ağırlık veren, çileci tarikatlar gibi çeşitli akımları ve sayısız halk inançlarını kendi içinde toplayan Şivacılık da Krişnacılık gibi misyoner bir akımdır. Daha geniş bilgi için bkz. "Siva", *E.A.I.E.*, XXV/49.

olarak üç şekilde açıklanmaktadır.⁵⁴ Hem yıkıcı, hem de yapıcı olduğuna inanılan ve saygınlıkta Vişnu'yla eşit kabul edilen Şiva Hindistan'ın en karmaşık tanrılarından biri olarak bilinmektedir.⁵⁵ Brahma ise, Vedalar dönemi sonlarında Hindu dininin başlıca tanrılarından biri olarak görülmekte idi. Fakat günümüzde, yalnızca Brahma'ya tapan hiçbir kült veya mezhep bulunmamaktadır.⁵⁶

Vedaların ilâhlarından biri olan Vişnu'ya gelince o, zaman ilerledikçe halk tarafından daha çok sevilmeğe başlanmıştır. Bu da onun, halk arasında hak ve adaleti sağlamak için, beşer kılığına girerek doğrudan insanlarla temasa geçtiğine olan inancın bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Tanrının bu şekildeki tecessümü "Enkarnasyon" veya başka bir ifade ile "Avatar"⁵⁷ diye adlandırılmaktadır.⁵⁸

Tarihin her döneminde Vişnu'nun, giderek çoğalan avatarları kaynaklarda yalnız insan kılığında değil, aynı zamanda çeşitli hayvanlar şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, Vişnu, insan, veya hayvan şeklinde gerçekleşen hulüllriyle yeryüzüne kurtarıcı olarak gelmektedir.⁵⁹ Buda, Râma ve Krişna,

⁵⁴ Bkz. Joseph Campbell, *Masks of God: Oriental Mitholoji*, Souvenir Press, London 1962, s. 185-188.

⁵⁵ Bkz. David N. Lorenzen, "Saivism: An Overview", *The Encyclopedia of Religion (E.R.)*, (Ed. by M. Eliade), 10.bsk., Macmillan Publishing Company, New York 1987, XIII/6-11.

⁵⁶ Alex Wayman, "Brahma", *E.A.I.E.*, IV/410.

⁵⁷ 'Avatar' veya 'Avatara' Sanskritçe bir kelime olup 'İnen' anlamına gelmektedir. Bkz. G.Tümer-A.Küçük, *a.g.e.*, s. 100-101.

⁵⁸ Bkz. Wendy Doniger O'Flaherty, *Hindu Myths*, Penguin Books yay., London 1975, s. 175-183.

⁵⁹ Mahâbhârata destanında Vişnu'nun Boynuzlu Balık (Matsya) halinde zuhûr ederek, içerisinde hayvanlar olan gemiyi tufandan kurtardığından sözedilmektedir. Bundan başka Vişnu'dan, Puranalar'da Kaplumbağa (Ku'rma) ve İnsan-Aslan (Narasingha); Ramayâna'da Yaban Domuzu (Vara'ha); Vedalar'da Cüce (Va'mana) şeklinde ve Baltalı Râma (Parasu-Râma) olarak kurtarıcı rolünü üstlendiğinden sözedilmekte, sâlihler devrini

Vişnu'nun bütün bu hulülleri içerisinde en çok önem kazanmış üç avatardır. Bunlardan Buda ve Râma konumuzun dışında kalmaktadır. Bu bakımdan şimdi tezimizle doğrudan alâkası olan Krişna konusunu ele alacağız.

1. Hinduizm'deki Krişna Kültü ve Krişna'nın Tezahürleri

Kelime olarak 'siyah' ya da 'koyu' anlamına gelen 'Krişna'⁶⁰, Hindu mitolojisi içerisinde çok önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Bu durum, Mahâbhârata'nın⁶¹ bir parçası olan Bhagavad-gîtâ'da⁶² açıkça görülmektedir. Bu metin baştan sona Krişna'dan bahsetmekte ve onun kahramanlıklarını anlatmaktadır.

Bhagavad-gîtâ'nın tarihi ile ilgili kesin bir şey söylemek çok zordur. Büyük bir ihtimalle, Mahâbhârata destanının yazıya geçirildiği m.ö. 300- m.s. 300 yılları arasında veya bu tarihten kısa bir süre sonra kaleme

kurtarmak için beyaz bir Beygir (Kalki) üzerinde görüldüğünden bahsedilmektedir. Böylece, Vişnu'nun çeşitli varlık biçimlerine girerek Kozmos'u yok etmek isteyen kötü ruhlara karşı savaştığı anlatılmaktadır. Bkz. G.Parrinder, *Avatar and Inkarnation: The Wilde Lectures in Natural Comparative Religion in the University of Oxford*, Faber and Faber, London 1970, s. 19-31; J.Herbert, "Hindu Mythology", *Larousse World Mythology* (Ed. by Pierre Grimal), Hamlyn House, London 1965, s. 212-219; Edward Moor, *a.g.e.*, s. 107-115.

60 'Krişna'nın kelime anlamı için bkz. "Krişna", *Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası (A.S.E.)*, A.S.E. yay., Bakü 1981, V/576; Randolph M.Thornton, "Krishna", *E.A.H.*, II/363-364.

61 'Mahâbhârata', m.ö. birinci bin yılın ortalarında biraraya getirilen büyük bir Hint destanıdır. Sonraları bu destan, kitap şeklinde basılmıştır. İlgili bilgi için bkz. G.Johnson, "Mahâbhârata", *Hint Dünyası*, s. 52; Chakravarthi V.Narasimhan, *The Mahâbhârata*, Columbia University Press, New York 1965, s. XV-XXV.

62 'Bhagavad-gîtâ' sözcüğü, 'Bhagavan' (Tanrı) ve 'Gîtâ' (Şarkı) kelimelerinin biraraya gelmesiyle oluşmuştur ve 'Tanrının Şarkısı' anlamına gelmektedir. Bhagavad-gîtâ, 18 kitap halinde 100.000 beyitten oluşan Mahâbhârata destanı içinde 700 beyitlik bir bölümü kapsamaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. Barbara Stoler Miller, "Bhagavad Gîta", *E.A.H.*, I/153-154.

alınmıştır.⁶³ Yazıya geçirildikten sonra da bu destanın çeşitli yorumları yapılmıştır.⁶⁴

Bhagavad-gîtâ, Kurukşetra savaşı esnasında Krişna ile savaşı Arjuna arasında geçen tavsiye mahiyetli diyalogu içermektedir. Bu kitapta Hint felsefesi yoğun olarak işlenmekte, yaratılış ve varoluşa ilişkin sorunlar tartışılmakta, insanlara 'Tanrısallık' gerçeği kavratılmaya ve bir yaşam yolu çizilmeğe çalışılmaktadır.

Zaman geçtikçe bütün Hindistan üzerinde etkili olmaya başlayan Bhagavad-gîtâ'da, Krişna hakkında Tanrı Vişnu'nun yeryüzündeki tecessümü olduğunu vurgulayan şöyle bir ifade bulunmaktadır:

"Ben tüm canlı mahlûkâtın kalbine yerleşen Yüce Ruh'um,
ey Arjuna! Ben onların ilki, ortası ve sonuyum.

Ben Aditya'lardan Vişnu, ışık saçan gök cisimlerinden
Güneş, Marut'lardan Marîçi, gezegenlerden Ay'ım".⁶⁵

Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla, Krişna pekçok varlığın özünde bulunan ve onlarda tezahür eden Yüce Varlık'tır. Krişna'nın bu çok çeşitli görünümü ve farklı varlıklar şeklinde tezahür etmesi onun kimliğine dair

⁶³ Bu konuda bkz. Kemal Çağdaş, "Mahâbhârata Destanından Seçmeler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi (AÜDTCFD) (Temmuz-Aralık 1963)*, A.Ü. Basımevi, Ankara 1964, C.21, S.3-4, s. 11.

⁶⁴ Günümüze ulaşan en eski Bhagavad-gîtâ yorumunun büyük filozof Sankara'ya ait olduğu belirtilmektedir. Diğer eski yorumlar arasında, Bhâskara, Râmânuja, Madhva, Nîlakantha, Sridhara ve Madhusûdana'nın yaptıkları açıklamalar sayılabilir. Çağdaş Bhagavad-gîtâ yorumcuları arasında B.G. Tilak, Sri Aurobindo, Mahatma Gandhi ve Sarvepalli Radhakrishnan gösterilmektedir. Bkz. "Bhagavadgîtâ", *N.E.B.*, II/183; Trence Thomas, "Hindu Dharma in Dispersion", *The Growth of Religious Diversity Britain From 1945 (GRDB from 1945)* (Ed. by Gerald Parsons), The Open University, New York 1993, I/193; A.Ç. Bhaktivedanta Swami Prabhupâda, *Bhagavad-gîtâ: Olduğu Kimi (B.G.)*, The Bhaktivedanta Book Trust, Moskva 1991, s. 735-736. Biz tezimizde A.Ç. Bhaktivedanta Swami Prabhupâda (1896-1977) tarafından kaleme alınan izahlı nüshayı kullandık.

⁶⁵ *B.G.*, X/20, 21.

bazı tartışmaları da beraberinde getirmektedir⁶⁶. Buna rağmen bugünkü Hinduların büyük çoğunluğu onu, avatârı olduğu Vişnu'dan daha önemli biri olarak görmektedir. Hatta bazı bilim adamları onun Vişnu'dan bağımsız ve ayrı bir Tanrı olduğunu dile getirmektedir.⁶⁷ Örneğin Vaişnava çevrelerinde, çoğu kez Bhagavata Puranâ'dan⁶⁸ rivayetle, Krişna'nın sadece ilâhî bütünlüğün bir parçası olmayıp, bizzat tanrının kendisi olduğu ifade edilmektedir. Nitekim, Bhagavad-gîtâ'da da Krişna'nın Yüce Tanrı olarak görüldüğü şu ifadelerden anlaşılmaktadır:

“Ey Pârtha,⁶⁹ her zaman Yüce Tanrı olarak beni düşünen ve bu yoldan sapmayan insanın bana ulaşacağından şüphe yoktur”.⁷⁰

Bir başka yerde ise, Arjuna, Krişna'yı:

“Sen ezeli Tanrı'sın, yücesin, bütün maddî dünyanın son sığınağısın ...”⁷¹

şeklinde överek onun Tanrı olduğunu açıkça dile getirmektedir.

Hindu kutsal metinlerinde Krişna zaman zaman farklı kimliklerle tasvir edilmekte ve farklı isimlerle adlandırılmaktadır. Bu farklı

66 Murray T.Titus'un belirttiğine göre, bazı bilim adamları, Krişna'nın avatar değil de bir peygamber olduğunu; Vedalar, Ramayâna ve Bhagavad-gîtâ gibi kitapların ise tanrısal vahiy olduğunu iddia etmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Murray T.Titus, *Indian İslam: A Religious History of İslam in India*, Oxford University Press, Oxford 1979, 2.bsk., s. 162.

67 J.S.Hawley, “Krişna”, *E.R.*, VIII/385.

68 ‘Bhagavata-Purâna’, Sanskrit dilinde “Tanrı'nın Eski Öyküleri” anlamına gelmektedir. Bkz. “Bhâgavata-Purâna”, *N.E.B.*, II/183-184.

69 Burada ‘Pârtha’, Prthâ'nın oğlu anlamında kullanılmaktadır. Prthâ ise, savaşmak zorunda kalan Pândavalar'ın annesi (Pându'nun hanımı) olarak gösterilmektedir. Bkz. *B.G.*, s. 13.

70 *B.G.*, VIII/8.

71 *B.G.*, XI/38.

kimliklerden en çok bilinenleri Vasudeva Kriřna⁷² ve Krişna Gopala'dır⁷³.

a) Vasudeva Krişna

Bhagavad-gîtâ'da Vasudeva Krişna yüce bir ilâh olarak yorumlanmaktadır. Metinde o, bir savaşcı olarak değil, fakat savaşmak zorunda kalan kuzeni Pandavalı Arjuna'ya danışman olarak zikredilmektedir. Kendisi bizzat savaşa iştirak etmemiş, ancak Arjuna'ya yol gösterici olmayı tercih etmiştir. Krişna'nın Pandavalar savaşındaki bu dolaylı rolü, onun dünyayı tamamen aşmasının sembolü olmuş ve Arjuna'nın da kendisini aşmasına imkan vermiştir. Krişna'nın bu davranışı ona tapanlar için önemli bir örnek teşkil etmekte ve hiçbir çıkar gözetmeksizin hareket etmenin gereğine dikkat çekmektedir.

b) Krişna Gopala

⁷² Kraliyet ailesine mensup olan Vasudeva Krişna'nın, kötü akrabalarıyla savaşmak zorunda bırakılan Arjuna'ya yardım ettiğinden bahsedilmektedir. Bu savaş esnasında Arjuna'yla aralarında geçen konuşmalardan Krişna'nın ilâh olarak telakkî edildiği anlaşılmaktadır. Bkz. W.D.O'Flaherty, *Hindu Myths*, Penguin Books, London 1975, s. 204-231.

⁷³ Krişna Gopala, inek çobanı olarak tanınmaktadır. Küçükken Braj kırlarındaki Abhira obanları tarafından evlâtlık alınmıştır. Bkz. "Krishna", *N.E.B.*, VII/7. Krişna'nın çocukluk efsanesi bize, Hristiyanlık'taki bazı şeyleri anımsatmaktadır. Krişna bakire bir anneden -Hz. Meryem misali- mucizevî bir şekilde dünyaya gelmiştir. Memleketteki tüm çocukları öldürten kral Kamsa'nın —Hirodes gibi— katliamından tesâdüf sonucu kurtulan ocuk Krişna, sonraları çobanlık yapmıştır.

Bhagavad-gîtâ'dan daha sonraki bir dönemde kaleme alınan Bhagavat Purâna'da da Krişna'nın önemi ve yüceliği ifade edilmektedir. Ancak bu metinlerde onun adı Vasudeva Krişna olarak değil de, Krişna Gopala olarak zikredilmekte ve ona övgülerde bulunmaktadır. Bu metinlerde Krişna Gopala etrafına sevinç ve mutluluk aşılayan, herkesin yanında görmek istediği bir inek çobanı olarak tasvir edilmektedir. Kendisine duyulan sevgi nedeniyle onun kendisini çoğaltarak herkesle birlikte olduğu ve genç kızlarla dans ettiği anlatılmaktadır.⁷⁴ Onun bu dansı, birbirleriyle özdeşleşmiş Tanrı ile insanların birlikteliğinin ve bağlılığının sembolü olarak görölmektedir. Krişna'yla birlikte dans etme tasvirleri aynı zamanda insanın kendisini Tanrı'ya adamasının ve bu adayışın sağlayacağı insanî vecd halinin göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Krişna'yla insanlar arasındaki sevgi, anne-baba ile çocuklar arasındaki sevgiyle veya iki aşışın birbirine olan sevgisi şeklinde tasvir edilmektedir. Kişiler, Krişna'ya bu şekilde bağlandıkları takdirde bu sevgi onları Krişna'ya eriştirecek; Krişna'nın da onlara sevgi duymasını sağlayacaktır.⁷⁵

Krişna'ya sadece günümüzde değil, klasik Hinduizm dönemlerinde de büyük bir sevgi duyulmuştur. Önceleri onun kutsal mekanı olarak görölen Vrindâvana'da özellikle genç kadınlar ve kızlar ona tutkuyla tapınmıştır. Bu tapınmalarda o, ele avuca sığmaz afacan bir çocuk veya yakışıklı bir genç olarak tasvir edilmekteydi. Mitolojik anlatımlarda bu çocuk ele avuca sığmayıp zapt olunamamakta; genç olaraksa aşıkları ona ulaşamamaktaydı. Bundan dolayı özellikle yakışıklı genç Krişna'nın en

⁷⁴ "Krishna", *N.E.B.*, VII/7.

⁷⁵ Bkz. J.S.Hawley, "Krşna", *E.R.*, VIII/384-387.

çok sevdiği özel bir kız olan Radha⁷⁶ bile ona yeterince erişememenin ve özlemin acısını çekmekteydi. Krişna'nın, zaptolunamaz ve erişilemez olması onun yüceliğinin, büyüklüğünün ve anlaşılamaz oluşunun delili olarak görülmekteydi.⁷⁷ Günümüzde de Krişna'ya karşı duyulan bu sevgi aynı şekilde devam etmekte ve o, başka hiçbir Hindu Tanrı'sının erişemeyeceği biçimde ilâhî aşkın ve cazibenin odağını teşkil etmektedir.⁷⁸

2. Krişna Kültünden Kaynaklanan Krişnacılık

Tanrı Krişna ve ona bağlı olarak Krişnacılık Hinduizm'de ve Hint kültüründeki en popüler figürlerden biridir. Çok popüler olan bu öğretinin ilk defa ortaya çıkışı Bhagavad-gîtâ'yla başlar. Bu metinlerde baştan sona, Krişna ve onun insanlara yönelik öğretisi yer almaktadır.⁷⁹ Temelini Bhagavad-gîtâ'daki bu ifade ve öğretilerin teşkil ettiği Tanrı Krişna anlayışı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan Krişnacılık zamanla gelişmiş, başka sistemlerle de karışarak günümüzdeki şeklini almıştır. Bu karışım sonucunda Krişna öğretisi genellikle bir tek sistemi değil, bir sistemler zincirini ifade eder hale gelmiştir. Bu nedenle Krişnaizm denildiği zaman, Vişnu'nun yanında Krişna'ya da tapan ve temeli

⁷⁶ "Radha" için bkz. J.Campbell, s. 352-358, 361-363.

⁷⁷ Bkz. James D.Redington, *Vallabhâcârya on the Love Games of Kṛṣṇa*, Delhi 1990, 2.bsk., s. 1-47.

⁷⁸ B.G., VIII/21 ve izahı.

⁷⁹ Milâdın ilk yıllarından itibaren, Krişna'nın yanısıra, Vişnu'dan da bazı özellikler taşıyan Mâyôn adlı bir ilâha rastlanmaktadır. "Mâyôn" kelimesi ve "Mâl", "Mâyavan" gibi sinonimleri yerli Tamil dilinde "esmer kişi" anlamına gelmektedir. Bunun da, Sanskritçe'deki "Krişna" kelimesinin tam karşılığı olduğunu ve Mâyôn'un hem halk dininde hem de seküler elitler arasında "Krişna" olarak bilindiğini belirten F. E. Hardy, "Mâyônizm" ve "Krişnaizm" kelimelerinin aynı dinî sistemi ifade etmek üzere kullanılmış olabileceğine dikkat çekmektedir. Bkz. F.E.Hardy, "Krishnaism", *E.R.*, VIII/388.

Bhagavad-gîtâ'ya dayanan diğer dinî sistemler de akla gelmektedir. (Genel bir bakışla, bu sistemlerde Krişna'yla Vişnu'nun farklı seviyelerde olduğu söylenebilir.) Geleneksel Hint anlayışına göre, sistemin en dakik/doğru tanımını 'sampradâya'dır.⁸⁰

Bu farklı Krişnacı sistemler arasında özellikle Hare Krişna hareketi evrensellik iddiası ve misyonerlik karakteriyle dikkati çekmektedir. Kaynağı Bhagavad-gîtâ'daki Krişna anlayışı olan bu hareket New York'a giden Swami Prabhupada'nın⁸¹ bu öğretiye yeni bir şekil vermesiyle Hare Krişna ekolü olarak ortaya çıkmıştır. Hare Krişnacılar öğretilerini yaymak amacıyla International Society for Krishna Consciousness (ISKCON)⁸² cemiyetini kurmuşlardır.⁸³

⁸⁰ 'Sampradâya', Vedanta kutsal yazılarına nazaran kendi ortodoksluğunu ve ortopraksiliğini kanıtlayan dinî akımdır. Sampradâya (Ortodoks Hinduizm) için bkz. Max Weber, *The Religion of India: the Sociology of Hinduism and Buddhism* (Trans. and ed. by Hans H. Gerth and Don Martindale), The Free Press of Glencoe, 3.bsk., USA 1962, s. 23.

⁸¹ Prabhupada, 1896 yılında Kelkûta şehrinde doğmuş, 1922 yılından itibaren Shrila Bhaktisiddhanta Sarasvatî Qosvâmi'nin (bu şahıs, altmış dört tane Qaudîya Math'ın —Veda Cemiyeti'nin— kurucusudur) öğrencisi olmuştur. O, 1947 senesinde Qaudîya Vaişnava cemiyeti tarafından "Bhaktivedanta" pâyesiyle ödüllendirildi. 1950'de züht hayatına geçmiş bulunan Prabhupada, hocası Sarasvatî Qosvâmi'nin vasiyeti üzerine, kendisini Veda ilminin yayılmasına adanmıştır. Bu amaçla 1965'de bir yük gemisiyle New York'a gederek bir sene sonra UKŞC'nin temellerini atmıştır. Bunun ardından ise, 1972 senesinde Veda okulları teşkil etmiştir. Vrindâvana ve Mâyâpur'daki açılmış okullar bunların başında gelir. Aynı yılda "Bhaktivedanta Book Trust" basımevinin kurulmasına yardım etmiş olan Prabhupada, 1977 senesinde Kasım ayının 14'de vefat etmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Satsvarupa Das Qosvami, *Prabhupada: Çelovek Suyatoy, Yego Jizn, Yego Naslediye*, Bhaktivedanta Buk Trast, Sankt-Peterburq 1993.

⁸² ISKCON'un Türkçe karşılığı "Uluslararası Krişna Şuuru Cemiyetidir. Biz çalışmamız boyunca kısaca olarak UKŞC şeklinde kullanacağız.

⁸³ 1966 yılında A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada tarafından New York'ta kurulan bu cemiyetin amacı bhakti-yoga tecrübesine dayalı Krişnacılığı dünya çapında yaymaktır. Krişnacılığı tüm dünyaya yaymaya çalışan bu kurum aynı zamanda Batı'daki Hindular için bir kültür merkezi konumundadır. Bu nedenle bu ülkelerdeki Hindular UKŞC'yi kültürel ve dinî bir merkez olarak görmektedirler. Örneğin UKŞC'nin, Hindu Mabetleri'nin Britanya Milli Kurulu ve Hindu Organizasyonları Avrupa Kurulu ile işbirliği içerisinde olduğu belirtilmektedir. Bkz. Eileen Barker, *New Religious Movements: a Practical Introduction*, HMSO pub., 3.bsk., London 1992, s.

Batı'da yaygınlaşan Hare-Krişna akımı, Prabhupada'nın 1970 senesinde Hindistan'a dönüşünden itibaren bu bölgedeki Hindulara da hitap etmeğe başlamıştır.⁸⁴ Prabhupada'nın ölümünden sonra ise, yirmiiki kişilik yürütme kurulu, UKŞC'nin idaresini üstlenmek üzere Yönetici Komisyon'u oluşturmuştur. Bu Yönetici Komisyon'da bulunan üyelerin yarısı (11 kişi) idari işlerin yanı sıra, dinî kural ve kaideleri de belirlemekle yükümlüdür. Yönetici Komisyon'un idaresiyle birlikte cemiyet içerisinde bazı anlaşmazlıklar başgöstermiş ve öğretici konumundaki pekçok kişi gruptan ayrılmış veya kovulmuştur.⁸⁵ Buna rağmen kurumun faaliyet alanı genişlemeye devam etmiş; ve Krişnacılık Amerika, Hristiyan Avrupa ülkelerinden sonra, Azerbaycan ve diğer bazı İslâm ülkelerine kadar yayılmıştır. Krişnacıların bu kadar kısa zamanda böylesine hızlı bir biçimde yayılmaları ise onların çeşitli yollarla halkın ilgisini çekmeyi başardıklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

B. Krişnacılık'ta İnanç, İbadet ve Törenler

Krişnacılık'ta Hinduizm'den farklı, sistematik bir şekil almış inanç esasları ve ibadet şekilleri mevcut değildir. Fakat Bhagavad-gîtâ'da zikredilen ve bir Krişnacının kurtuluşa erişmek için inanmak ve yapmak durumunda olduğu bazı hususlar bulunmaktadır.

1. Krişnacılık'ta İnanç

184; Arvind Sharma, "New Religious Movements in India", *New Religious Movements and Rapid Social Change (NRM and RSC)* (Ed. by James A.Beckford), Sage pub/Unesco, London 1986, s. 231; G.Parsons, "Expanding The Religious Spectrum: New Religious Movements in Modern Britain", *GRDB from 1945*, 1/282.

84 A.Sharma, a.g.m., *N.R.M. and R.S.C.*, s.231.

85 E.Barker, *a.g.e.*, s.185.

Krişnacılığa göre, evrenin nizamı apaçık bir adalet üzerine kurulmuş ilâhî bir sistemdir. Bu yüzden de, insanların diğer varlıkları etkileyen tüm amellerinin, alemin bu adalet düzenine uygun olarak mkft ya da ceza ile karşılığı verilmesi gerekmektedir. İşte bütün Hint kökenli dinlerde rastlanan ve sebep-sonuç ilişkisi olarak tarif edilen “karma”⁸⁶ Krişnacıların da temel inancını oluşturmaktadır. Bhagavad-gt’da “karma” şöyle anlatılmaktadır:

“... Canlı varlıkların yeni maddî bedenler alması ile sonuçlanan faaliyeti karma veya nefsanî faaliyet diye ifade edilmektedir”.⁸⁷

Bu inanca göre, evrendeki hiçbir varlık yaptığı kötü amellerin sonucundan kurtulamamaktadır⁸⁸. Fakat, zlim kendisinden kısıas alınmadan, muhsin de iyilik görmeden lebilmektedir. İşte bundan dolayı Krişnacılar da, bu hayattaki gerçekleşmemiş karşılığın gelecek yaşamda meydana gelmesi için, Hinduizm’in vazgeçilmez inancı olan “ruhların tenasühü” inancına sığınmaktadırlar. Nitekim Bhagavad-gt’da karma-tenasüh anlayışı şu ifadelerle dile getirilmektedir:

“Rüzgar kokuyu bir yerden başka bir yere götürdüğü gibi, ruh da, bir bedenden diğerine geçerken kazandığı hayat birikimlerini kendisi ile beraber götürür...”.⁸⁹

“İnsan eski elbiseyi çıkararak yenisini giydiyi gibi, ruh da yaşlı bedeni terk ederek yeni maddî bedene bürünmektedir”.⁹⁰

⁸⁶ Bkz. Ali İhsan Yitik, *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnancıyla İlişkisi*, Ruh ve Madde yay., İstanbul 1996, s. 40-68.

⁸⁷ B.G., VIII/3.

⁸⁸ Bkz. G.Tümer-A.Küçük, *a.g.e.*, s. 102; Ekrem Sarıkioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 2. bsk., Kardelen yay., Isparta 1999, 145-146.

⁸⁹ B.G., XV/8.

⁹⁰ B.G., II/22.

Krişnacılara göre, ruh bir bedenden çıktıktan sonra, başka bir bedenle yer yüzüne dönmekte ve böylece, bir hayatta yaptığı amellerin karşılığını bir başka hayatta da görebilmektedir. Krişnacılara göre insan, işlediğı iyi veya kötü amellere göre, ilah, insan, bitki veya hayvan şeklinde dünyaya gelebilmektedir.⁹¹ Bu olay, ruh kurtuluşa erinceye kadar devam etmektedir. Fakat, insanın karma'dan kurtulabilmesi için, önce cehaletten kurtulması gerekir. Karma'ya neden olan başlıca şey mâyâ'dan (yanılma, olmayan bir şeyi olmuş kabul etmek) kaynaklanan cehalettir. Cehaletin neden olduğı bu yanılğı Bhagavad-gîtâ'da şöyle ifade edilmektedir:

“Ey düşmanları sarsan, ey Bhârata evladı- cehalet zülmetinde doğmuş tüm canlı varlıklar arzu ve nefretten doğan aksiliklerle yanıltılmışlardır”.⁹²

Bu anlayışa göre, şaşırtılarak yanılmış insanlar, cehaletin pencesinden kurtulamamaktadırlar. Cehaletten kurtulabilmek için Krişna'nın kim olduğunu doğru olarak anlamak gerekmektedir. Bhagavad-gîtâ'da bu cehaletin giderilmesi konusunda şunlar söylenmektedir:

“...Tecessüm etmiş canlı varlıklar ise hakikî olan bilgileri cehaletle kapattığı için şaşırtılmıştır. İnsan, cehaleti kaldıran bilgi ile nurlandırıldığında, bu bilgi, sabah vakti alemini ışıktandıran Güneş gibi, her şeyi ona açmaktadır. İnsan idrâkini, aklını, imanını ve ümidini Yüce Tanrıya bağladığı zaman, mutlak bilgi sayesinde korkulardan tamâmen azat olur ve böylece, kurtuluşa giden yolda ilerler”.⁹³

91 B.G., XIII/21'in izahı.

92 B.G., VII/27.

93 B.G., V/15-17.

Bu ifadelere göre bu ruhî bilgi sadece Krişna'yı düşünerek ve onun bilincinde olarak elde edilebilmektedir. Kendini Krişna'ya adayan ve bu suretle onun bilgisine erişen kişi hakikî ve en yüce bilgiye (râca-vidyâ, râca-guhyam) kavuşmuş sayılmaktadır. Krişna'yı kavramadan mücerred muhakemeler yürüten kişi ise kendisini ona adanmış olsa bile, kamil bilgi sahibi değildir.⁹⁴ Bhagavad-gîtâ'da kamil bilgi şöyle tasvir edilmektedir:

“Sayısız doğum ve ölümlerden sonra, hakikî bilgi sahibi benim tüm sebeplerin ve var olan her şeyin sebebi olduğumu bilerek kendisini bana adamaktadır. Böyle büyük ruh çok enderdir”.⁹⁵

Krişnacılara göre, bu anlatılan noktaya erişerek en yüce düzeyde Krişna şuuruna sahip olan ve kendisini ona adayan kişi, her türlü korku ve endişeden uzak olur. Nefsini aşmış olmanın verdiği bilinçle her türlü olumsuz iş ve davranıştan uzak kalır. Hiçbir şey için üzülmaz.⁹⁶ Bhagavad-gîtâ'ya göre, “onun faaliyetlerinin olumsuz etkileri kâmil bilgi ateşiyle yakılmıştır. ...o, farklı işler yapsa da, nefsânî işlerden uzaktır”.⁹⁷ Bu noktaya erişen insan artık her canlıya aynı ilgiyi gösterir; birini diğerine tercih etmez. İdeal bir Krişna şuuruna eriştiği için Krişna'ya sadakatle hizmet eder.⁹⁸ Böylece daima yanlış fiillerden uzak durarak Karma-Tenasüh çemberinden kurtulacak bir noktaya erişir. Bu noktadan sonra kişi artık Yaratıcı Tanrı'ya kavuşarak onda var olur. Tüm Hint kökenli dinlerde olduğu gibi Krişnacılıkta da kişi için hayatın en yüce gâyesi peşpeşe varoluşlardan sonra en yüce varlığa karışmaktır. Bu ise,

⁹⁴ Bkz. A.Ç.Prabhupâda, *Râca-Vidyâ: Bilikler Şahı*, The Bhaktivedanta Book Trust, Moskva 1992, s. 9-10.

⁹⁵ B.G., VII/19.

⁹⁶ B.G., XVIII/54; Ayrıca bkz. A.Ç.Prabhupâda, *Krişna Şuuru: Misilsiz Bahşış*, The Bhaktivedanta Book Trust, Moskva 1992, s. 61-62.

⁹⁷ B.G., IV/19-20.

⁹⁸ Bkz. B.G., XVIII/54.

ameller sâyesinde olmamaktadır; çünkü kötü amellerin olduğu gibi iyi amellerin karşılığı da insana tekrar doğma yoluyla verilmektedir⁹⁹. Bu durumda insan hiçbir amel yapmadan, dünya ile tüm ilişkisini keserek, dünyanın zevk ve isyanlarından uzak kalarak Yüce Varlığa ulaşabilir. Nitekim, “Faaliyeti faaliyetizlik, faaliyetizliği faaliyet addeden kişi idrâk sahibidir ve çeşitli işlerle uğraşsa da, o, transsendental mevkîdedir”¹⁰⁰ Bu anlayışa göre diyebiliriz ki, UKŞC mensuplarına göre, insan hangi mevkîde olursa olsun, eğer Krişna’yla veya Krişna şuuru ile ilgili ilme sahipse, mââyâ’dan ve karma’dan kurtularak Krişnaloka’ya¹⁰¹ ulaşmış olacaktır.¹⁰²

Bhagavad-gîtâ’da rastladığımız bir diğer inanç da, “ineğin kutsallığı” inancıdır. İnek kültü Hinduizm içerisinde büyük önem taşımaktadır.¹⁰³ İnek ve onunla ilgili inançlar hemen hemen Hinduizm’deki şekli ile Krişnacılığa yansımıştır. Hinduizm içerisinde olduğu gibi, Krişnacılık’ta da inek, girdiği her yere bereket ve uğur getireceğine inanılan, mistik kudretler taşıyan, çok önemli bir yaratıktır. O, verilebilecek en iyi hediyedir. İneğin kendisi kadar, sütü, yağı, yoğurdu gibi ürünlerinin yanında, onunla bağlantılı olan her şeyin kutsal olduğuna inanılır. İneğin ayağının izi ve tozunun, Krişnacılar için çok

99 Bkz. G.Tümer-A.Küçük, *a.g.e.*, s. 101-102.

100 *B.G.*, IV/18.

101 ‘Krişnaloka’, Krişna’nın ebedi meskeni olarak açıklanmaktadır. *B. G.’nin Ek kısmı*, s. 753.

102 Yüce Tanrı dedi: “Dikkatini ayırmadan her zaman Beni hatırlayan insan, daima sadakatli hizmette olduğu için Bana kolaylıkla ulaşabilir. Maddî dünyadaki en uzak gezegenden en yakındakinedek hepsi doğum ve ölümün tekrarlandığı, ıztırap dolu yerlerdir. Fakat, Benim meskenime yücelen şahıs hiçbir zaman yeniden doğmaz”. *B.G.*, VIII/14, 16.

103 ‘İnek kültü’ ile ilgili geniş bilgi için bkz. Kemal Çağdaş, “Hindistan’da İnek Kültü ve Bu Kültün Menşei Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* (Mart-Haziran 1955), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1955, C.XIII, S.1-2, s. 53-66.

büyük bir önemi vardır. Bir kadının, işlemiş olduğu günahıtan arınmak amacıyla, Krişna'nın tavsiyesi üzerine, mâbet önünde yapılmış inek ayak izlerine tapınması¹⁰⁴ adet olarak günümüze kadar hayatiyetini koruyagelmıştır. Dini ayin ve törenlerde yıkanıp taranmış inek bulundurmak Krişnacılar için gelenek halini almıştır.¹⁰⁵ Bhagavad-gîtâ'da da ineklerin korunması kutsal bir görev olarak belirtilmekte ve şöyle denmektedir:

“Ziraat, ineklerin korunması ve ticaret, vaişyaların doğal olarak yaptıkları işleridir”.¹⁰⁶

Krişnacılıkta İneğe duyulan bu büyük saygının ötesinde her canlının hayatına özen göstermek gerekir. Bu anlayışa göre, hayvanları öldürmek en büyük cahilliktir. Bu inanca göre, hayvan öldüren kişi, gelecek hayatta hayvan şekline dönüşerek cezalandırılmış olacaktır¹⁰⁷.

Buraya kadar, Krişnacılıktaki inançla ilgili anlattıklarımızı maddeler halinde şu şekilde özetlememiz mümkündür:

1. Krişnacılara göre, Krişna en yüce varlıktır. İnsan, tüm varlığıyla Tanrı Krişna'ya sığınmalı.

2. Ruhî dünyada Krişna'nın bir meskeni bulunmaktadır. Bu mesken, *Krişnaloka* diye adlandırılmaktadır.

3. Kurtuluşa ermiş kişi, Krişnaloka'ya—Tanrı Krişna'nın yanına yükselir.

104 Kemal Çağdaş, *a.g.m.*, s.54'ten neklen, R.B.Gupte, *Hindu Holidays and Ceremonials*, Calcutta 1919, s. 28.

105 Azerbaycan'daki araştırmalarımız sırasında bunun şahidi olduk.

106 *B.G.*, XVIII/44.

107 *B.G.*, XIV/16'nın izahı.

4. Evrenin nizamı, adalet üzerine kurulmuş ilahî bir sistemdir. Bu yüzden de, tüm amellerin karşılığı verilmektedir. Karşılıklar maddî dünyada verilmektedir. Bu sebep-sonuç ilişkisinden ise, Karma inancı ortaya çıkmaktadır.

5. İnsan, dünyadayken amellerinin karşılığını görmeden ölebilmektedir. Krişnacılar, bu karşılığın sadece maddî dünyada verildiği inancından yola çıkarak, ruhun bir başka bedenle yeniden dünyaya geleceğine inanmaktadırlar. Böylece, tenasühün de var olduğunu kabul etmektedirler.

6. Kişi, işlediği amellere göre ilâh, insan, bitki veya hayvan şeklinde dünyaya gelebilmektedir.

7. İnek kutsal bir hayvandır. Öldürülmesi günahtır. Hayvanları öldüren kişi kendisi, gelecek hayatında hayvan şekline dönüşmektedir.

8. Karmadan sadece iyi ameller ve yoga sayesinde kurtulmak mümkündür. Kurtulmuş ruh, ebedî mesken olan Krişnaloka'ya ulaşmaktadır.

2. Krişnacılık'ta İbadet

Hindistan'ın her tarafında evlerde ve tapınaklarda, Hinduizm'deki çok tanrılı anlayış sebebiyle, pek çok ilaha tanrı olarak ibadet edilmektedir. Yapılan bu ibadetlerde ve düzenlenen ayinlerde belli bir bütünlük bulunmamakta ve bu uygulamalar bölgeden bölgeye mezhepten mezhebe değişiklikler sergilemektedir¹⁰⁸. Krişnacılara ait olan evlerde ve

¹⁰⁸ Mehmet Katar, *a.g.m.*, s.60.

tapınaklarda Krişna'ya düzenli olarak günde sekiz defa *darsana* (ritüel görüşme) şeklinde ibadet edilmektedir. İbadet objesi olarak kullanılan Krişna heykelinin elbiseleri, mücevherleri ve çiçek süslemeleri gün boyunca birkaç kez değiştirilmektedir. Yine bu ibadetler esnasında Krişna'nın inek çobanlığı sembolik olarak temsil edilirken çeşitli dinî şarkılar, ilahiler söylenmektedir. Krişnacılar, tanrı Krişna'nın bu ibadetler esnasında kendisini göstereceğine inanmaktadırlar.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Krişnacılığa göre, karma-tenasühten kurtulmak, Krişna'ya hizmet etmek demektir. Krişna'ya sadâkatle yapılan bu hizmet, gün doğuşundan gün batımına kadar devam etmektedir. Bu hizmet dokuz aşamadan oluşmaktadır. Bunlar, dinlemek, tekrarlamak, hatırlamak, hizmet etmek, Krişna'yı mâbette övmek, dua etmek, dinî konularda dikkatli olmak, Krişna'ya bir dost gibi hizmet etmek ve her şeyi ona kurban etmektir. Bunların hepsinin temelinde sevginin olması, önemle vurgulanan bir husustur. Dolayısıyla, insan yaptığı her şeyi Krişna'yı sevdiğini düşünerek gerçekleştirmelidir.¹⁰⁹

Sözkonusu aşamaları gerçekleştirmek için, önce kurtuluşa götüren yolda olmak, kurtuluşu sağlayacak olan yoga uygulamalarına başvurmak gerekmektedir. Bhagavad-gîtâ'da anlatıldığına göre, hakikî *yoginin* (yoga yapan kişi) hedefi, Krişna şuuruyla bütünleşerek Allah—Âli Şahıs'ın¹¹⁰ (Krişna'nın) fedâisi olmaktır. Bunun için de kişinin, "Duygularına hâkim olarak kontrol altında tutması ve şuurunu Krişna'da yoğunlaştırması"

¹⁰⁹ A.Ç.Prabhupâda, *Krişna Şuuru*,: *Misilsiz Bahşış*, s. 63.

¹¹⁰ Krişnacılar, Krişna'yı "Allah—Âli (Yüce) Şahıs" olarak nitelendirmektedirler. Bu konuda "Allah—Âli Şahıs" isimli Azerice kitap da yayınlanmıştır.

gerekmektedir.¹¹¹ *Sânkhyâ-yoga* (ruhun ve maddenin tahlil yoluyla öğrenilmesi) olarak ifade edilen bu dönem bittikten sonra, kişi *buddhi-yoga* derecesine erişerek Krişna dışında hiçbir şey düşünemeyen bir varlık haline gelmektedir. Bu aşamaya erişen kişi, mükemmel bir bilinç düzeyine kavuşmakta ve bu bilinçle sadece Krişna'ya hizmet etmeyi düşünmektedir.¹¹² Aynı zamanda Krişnacılık'ta bu aşama, insanın maddî dünyanın esâretinden kurtuluş süreci olarak bilinmektedir. Bu yolla elde edilecek gelişmenin nihai hedefi, Krişna'ya erişmek, onda varolmaktır. Hayatın sırrını tam olarak anlamış olan bu kişi üçüncü aşamada davranışlarının sonucunun da Krişna'ya bağlandığı *karma-yoga* düzeyine erişir. Bu aşamada kişinin sadece düşüncesi, bilinci değil, fiilleri de Krişna bilincinde yapılmaktadır. Bu aşamalardan sonuncusu ise, kişinin Krişna'yı son hedef bilerek, sadece O'nu düşünerek ve O'na ulaşmayı arzu ederek *bhakti-yoga* derecesinde faaliyet göstermesidir. Bu aşama, hayatın en yüksek kemâl basamağı olarak belirtilmektedir¹¹³.

Yücelmek için, yoga esnasında yapılması gereken diğer bir yöntem de *meditasyon*'dur. Bhagavad-gîtâ'da, insanın, meditasyondan önce inzivaya çekilmesi ve oturulacak yerin ne alçak, ne de yüksek olacak şekilde kutsal bir mekânda seçilmesinin ardından bu yere kûşa otunu serme ve üzerini önce geyik derisi, ve ardından yumuşak kumaşla örtme gibi ön hazırlıklarda bulunması gerektiği belirtilmektedir¹¹⁴. Hazırlıkların ardından kişi bedenini, boynunu ve kafasını dik tutarak tüm dikkatini burnunun ucuna yöneltmeli; korku, cinsel arzu vb. gibi istekleri bir yana bırakmalı ve hayatın en yüce gâyesinin Krişna

¹¹¹ B.G., II/61.

¹¹² B.G., II/39 ve açıklaması.

¹¹³ B.G., X/10 ve açıklaması.

¹¹⁴ B.G., VI/11.

olduğunu bilerek yüreğini Krişna'ya medite etmelidir¹¹⁵. Bu hususta açıklamalarda bulunan Prabhupada'ya göre, hayatın amacı, kalpte dört ele sahip Vişnu şeklinde bulunan Krişna'yı idrâk etmektir. Bunu idrâk etmede de meditasyonun önemli bir yeri bulunmaktadır.¹¹⁶ Sonuçta, bu yöntem sâyesinde yogî, Bhagavad-gîtâ'nın ifadesiyle, her zaman bedenini, aklını ve canını kontrol altında tutmakta, maddî varlığa son verip aklını idâre ederek doğrudan doğruya Krişna'ya ulaşabilmektedir¹¹⁷.

Krişnaçılara göre, yoga esnâsında Tanrı'nın adlarının terennüm edilmesi arındırıcı rol oynamakta ve insanı maddî seviyeden ruhî seviyeye yükseltmektedir.

Bu nedenle Krişnacılar Yüce Varlık olarak kabul ettikleri Krişna'nın isimlerini mantra¹¹⁸ şeklinde tekrarlamak suretiyle bu ruhî düzeye erişmeye çalışmaktadırlar.

Mantra, Krişnacıların en önemli ibadetlerinden biridir. Bunlar, Özellikle açıktan ve yüksek sesle okudukları mahâ-mantra (büyük mantra) ile herkesin dikkatini kendi üzerlerine çekmektedirler. Sözleri Krişnacılarınca, "Ey herkesi celb eden, ey herkese sevinç veren ilâhî, rica ediyorum, izin ver de Sana sadâkatle hizmet edeyim" anlamına gelen "Hare Krişna, Hare Krişna, Krişna Krişna, Hare Hare-Hare Râma, Hare

115 B.G., VI/13-14.

116 B.G., VI/13-14'ün açıklaması.

117 B.G., VI/15.

118 Kelime anlamıyla, Sanskritçe *manâ* "akıl", *traya* ise "azatlık" anlamlarına gelmektedir. Böylece, mantra akıllı, heyecandan kurtaran transsendental seslerin âhengi olarak açıklanmaktadır. Bkz. A.Ç.Prabhupâda *Allah-Âli Şahıs: Krişna*, The Bhaktivedanta Book Trust, Moskva 1993, s. 399.

Râma, Râma Râma, Hare Hare” maha-mantrasını her yerde ferdî (capa) ve toplu (kîrtana) olarak okumaktadırlar¹¹⁹.

Krişnacılıkta ibadetin özünü bu ilahileri okumak teşkil etmektedir. Ferdî ibadette kişi, bu mantrayı, 108’lik tespih kullanmak suretiyle okumaktadır. Bu ibadette her tespih tanesi için bir ilahi okumak suretiyle toplam onaltı defa bu tespihi çekmekte ve her defasında ilahiye tekrarlamaktadır. Burada tespihin onaltı kez tekrar çekilmesindeki sayının karıştırılmaması için bir nevi sayaç rolünü alan ve tespihin ucuna eklenen onaltı boncutan yararlanılmaktadır Kişinin ferdî olarak yaptığı bu ibadette mahâ-mantranın sözleri gizli veya açık olarak okunabilir. Ancak her iki halde de sözlerin eksiksiz olması gerekir. Bu ibadetin ifası için özel bir zaman veya mekana ise gerek yoktur. Kişi günün istediği zamanında ve istediği yerde bu ibadetini gerçekleştirir. Burada herhangi bir sınırlama yoktur. Ancak özellikle sabah vakti bu ibadetin yapılması daha çok tavsiye edilmektedir.¹²⁰

Cemaatle yapılan ibadette ise mahâ-mantra, genellikle müzik aletleri ve alkış sesleri eşliğinde birinin okuması ve diğerlerinin tekrar etmesi suretiyle icrâ edilmektedir. Çocukların bile katılabileceği bu ibadete özgü bir müzik yoktur; ama genelde, her yerde olduğu gibi, Azerbaycan’da da, Krişna’yı öven Hint müziği tercih edilmektedir. Krişnacılar bir araya geldikleri zaman —aile içinde, dostlarla veya misafirlikte— her zaman bu mantra’yı okumaktadırlar. Kîrtana’ların her gün yapılması uygun görülmektedir.¹²¹

119 A.Ç.Prabhupâda, *Krişna Şuuru: Misilsiz Bahşiş*, The Bhaktivedanta Book Trust, Moskva 1992, s.74.

120 Bkz. A.Ç.Prabhupâda, *a.g.e.*, s.73-77.

121 Bkz. A.Ç.Prabhupâda, *Hazreti Çaitanya Mahâprabhunun Talimi*, The Bhaktivedanta Book Trust, Moskva 1992, s. 294-298.

Mantra ibadeti Krişnacılar için çok önemlidir. Onlar, bu ilahiye okumak suretiyle mutluluğa ulaşacaklarına inanmaktadırlar. Ulaşılacak bu mutluluk ise yoga sisteminin ve meditasyonun son hedefi olan samâdhi (Mutlak hakkında düşüncelere boğulmak) derecesine erişmek demektir.

3. Krişnacılık'ta Dinî Tören ve Kurallar

a) Yiyecek Kuralları

Krişnacıların ibadet amaçlı uygulamaları yanında çeşitli yiyecek içecek kuralları ve dinî amaçlı törenleri de bulunmaktadır. Krişnacılar, mantra-yoga ile meşgul olmasalar bile, hayvanların öldürölmesinin günah olduğu inancıyla et yemeye karşdırlar. Onlar, imkân dahilinde daha çok sebze, meyve ve süt ürünleri ile beslenmeyi uygun bulmaktadırlar. Bu yiyecekleri rûhî değerler kazanması için önce Krişna'ya sunmakta¹²², ardından da maha-mantra ilahisi okunduktan sonra kendi aralarında dağıtmaktadırlar¹²³. Ancak bunlar, Krişna'ya sundukları yiyecekler konusunda seçici davranmakta ve her yiyeceği bu amaçla kullanmamaktadırlar. Dünyayı belli kategorilere ayırmaya bağlı olarak gıdayı da üç kategoriye ayırmaktadırlar.¹²⁴ Süt ürünleri, tohumlu bitkiler, şeker, meyve-sebze ve ceviz gibi bitkiler en kıymetli yiyecekler

¹²² Krişna'ya sunulduktan sonra dağıtılan bu yiyecekler 'prasâdam' diye isimlendirilmektedir. *B.G.* IV/29 ve XVII/10'un açıklaması; A.Ç. Prabhupâda, *Râca-Vidyâ: Bilikler Şahı*, s. 95. 'Prasâdam' sanskritede "Allahın merhameti" anlamına gelmektedir. Krişnacılar bu yiyeceklerin kendilerini karmadan kurtaracağına inanmaktadırlar. *B.G.*, s. 754.

¹²³ A.Ç. Prabhupâda, *Allah—Âli Şahıs: Krişna*, s. 408.

¹²⁴ *B.G.*, XVII/7.

kategorisinde görülmekte¹²⁵ ve Krişna'ya daha çok bu yiyecekler sunulmaktadır. Tatsız, kötü kokulu ve çabuk çürüyen yiyecekleri ise olumsuz kategorideki yiyecekler olarak değerlendirmekte ve bu tür yiyecekleri yememektedirler. Krişnacılara göre, bu tür yiyecekler ihtiras ve cehalet düzeyindeki insanların tercih edeceği yiyecekler olup hastalıklara ve mutsuzluğa neden olmaktadır. Nitekim Bhagavad-gîtâ'da da bu tür yiyecekler olumsuz olarak zikredilmekte ve şöyle denmektedir:

“Aşırı derecede acı, ekşi, tuzlu, baharatlı, koyu, kuru ve çok sıcak yemekler ihtiras guna'sında olanların beğendiği gıdalardır. Böyle gıdalar ızdırıp, mutsuzluk ve hastalıklar getirir.

Yemekten üç saat önce yapılmış, tatsız, çürümüş ve bozulmuş gıda, diğer insanların artıkları, yararsız ürünlerden hazırlanmış yemekler cehalet guna'sında olanların hoşlandığı yemeklerdir”.¹²⁶

Uluslararası Krişna Şuuru Cemiyeti'nin mensupları, yiyecekler konusundaki bu seçicilikleri yanında her türlü uyuşturucu madde katkısı olan şeylerden (çay ve kahve de dahil) kaçınmaktadırlar. Ayrıca onlar, Krişnacı olmayan birisinin yaptığı yemeklerden kaçınmakta, hatta Krişna'ya sunulmamış yiyecekleri bile yememeye çalışmaktadırlar. Zira, onlar sadece Tanrı Krişna'ya sunulmak suretiyle kurban edilmiş gıdayı yemenin kendilerini her çeşit günahattan arındırdığına inanmaktadırlar. Bu anlayışla onlar, diğer insanların hissî haz duygusuyla yaptıkları yemeklerin de haram olduğuna inanmaktadırlar.¹²⁷

¹²⁵ B.G., XVII/10'un açıklaması.

¹²⁶ B.G., XVII/9, 10.

¹²⁷ B.G., III/13.

b) Kurbanlar

Krişnacılara göre, Krişna'nın bedeninin farklı kısımlarında yerleşen ve onun yardımcıları kabul edilen ilâhlar, tabiat işlerini (yağmur, hava, ışık, su vb.) yürütmektedirler. Bu ihtiyaçları gidermek için ilâhları memnun etmek, onlara kurbanlar sunmak gerekmektedir. Bu yüzden de onlar, her fırsatta kurbanlar sunmaya çalışmaktadırlar¹²⁸. Bu hususta Bhagavad-gîtâ'da şu ifade geçmektedir:

“Yaratılışın başında, tüm canlıların Hâkimi olan Vişnu kurbanlarla beraber insan ve tanrıça nesillerini de yarattı. Sonra onlara hayır duada bulunarak şöyle dedi: Bu yacña'yı (kurbanı) icrâ etmekle mutlu olunuz, çünkü onun icrâsı size mutluluk ve kurtuluş için gerekli olan her şeyi verecektir”.¹²⁹

Kanlı olmayan bu kurbanlarda hayvan yerine yiyecek ve içecek türü gıdalar sunulmaktadır. Bu çerçevede, yenilebilecek herşey ilahlara, dolayısıyla da Krişna'ya kurban olarak sunulmaktadır. Krişnacılara göre, diğerk ilahlar da dahil alemdeki herşey Krişna'nın bir cüzüdüdür. Bu anlayışa bağılı olarak diğerk ilahlara yapılan ibadetler de, sonuç itibarı ile Krişna'ya yapılmış olmaktadır. Bu anlayışa rağımen, sunulacak kurbanın Krişna heykeli önünde doğrudan Krişna'ya sunulması daha çok tercih edilmektedir.

c) Oruç

Krişnacılık'ta sene içerisinde tam ve gün ortasına kadar veya bazı saatler içerisinde olmak üzere bir çok perhiz ve oruç günleri

¹²⁸ A.Ç.Prabhupâda, *Allah-Âli şahıs,:Krişna*, s. 408.

¹²⁹ B.G., III/10.

bulunmaktadır. Bu oruçlar daha çok bir perhiz şeklinde uygulanmaktadır. Çeşitli amaçlarla tutulan bu oruç ve perhizlerden bazıları, Krişna'yı daha derinden düşünebilmek ve kişideki Krişna şuurunu kuvvetlendirmek amacıyla tutulmaktadır. *Ekâdaşî* diye isimlendirilen bu perhiz, ayda iki kez tutulmaktadır. Ekadaşî günlerinde; pirinç, fıstık, buğday, mısır, fasulye, nohut vb. hububattan hazırlanmış yemeklerin yenmesi yasaktır. Aynı zamanda, bu günde, pathcan, bal, pancar gibi yiyeceklerin de yenilmemesi tavsiye edilmektedir. Bu oruçlar belirli bir süre sonunda hububat türünden yiyecekleri yemek suretiyle sona erdirilir.¹³⁰ Tutulan oruç ve perhizlerin hepsinin bitişi ise bir ziyafet verilerek bayram şeklinde kutlanmaktadır.

Şu ana kadar anlattığımız Krişnacılık'taki ibadet ve dinî amaçlı diğer uygulamaları şu şekilde özetlemek mümkündür. Krişnacıların ibadet ve diğer uygulamaları, gün doğuşundan gün batımına kadar devam etmektedir. Tanrı Krişna'ya sadakatle yapılan hizmet dokuz aşamadan oluşmaktadır: 1. Dinlemek; 2. Tekrarlamak; 3. Hatırlamak; 4. Hizmet etmek; 5. Krişna'yı mâbette övmek; 6. Dua etmek; 7. Dinî konularda dikkatli olmak; 8. Krişna'ya bir dost gibi hizmet etmek; 9. Her şeyi Krişna'ya kurban etmek.

Bunları gerçekleştirebilmek için, önce yoga tecrübesini uygulamak gerekmektedir. Yoga şu aşamalardan oluşmaktadır: 1. Sânkhya-yoga; 2. Buddhi-yoga; 3. Karma-yoga; 4. Bhakti-yoga.

Yoganın son aşamalarında yapılması gereken en önemli şeyler ise, meditasyon ve Tanrı'nın adlarının zikredilmesidir. Zikr, ferdî ve toplu

¹³⁰ Bu oruç günleri ve vakitleri daha sonra şablon halinde verilecektir.

olmak üzere iki şekilde yapılmakta ve burada maha-mantra okunmaktadır.

Krişnacıların dikkat ettikleri en önemli husus ise, yiyecek ve içecekleridir. Vejeteryen yemekler yiyen Krişnacılar, uyuşturucu içeren her şeyden ve Krişnacı olmayan birisinin yaptığı yemeklerden kaçınmaktadırlar. Yiyecekler, Krişna'ya sunulduktan sonra yenmektedir. Krişnacılar, helâl kabul ettikleri her türlü yiyecekleri Krişna'ya ve onun yardımcıları olarak kabul ettikleri ilâhlara kurban olarak sunmaktadırlar. Bazı günlerde ise, yiyeceklerine daha da dikkat ederek perhiz yapılmaktadır. Bu perhizler, Ekadaşî orucu olarak isimlendirilmektedir. Bunun dışında aylık tutulan birçok oruç günleri bulunmaktadır. Bütün bu perhiz ve oruçların bitişi, bayram olarak kutlanmaktadır.

d) Bayramlar

Krişnacılıkta yıl içerisinde kutlanılan bazı özel günler vardır. Bu bayramlar içerisinde, Krişna'nın zuhurunun kutlanması başta olmak üzere¹³¹, Krişna'nın Govardhana dağına parmağı üzerinde kaldırması ve bunun gibi başka nedenlerden dolayı kutlananlar da vardır.

Azerbaycanda gözlemlediğimiz kadarıyla, bayramlarda, halkı da davet ederek mâbet içerisinde çeşitli kutlamalar yapılmaktadır. Bu kutlamalarda Krişna'yı anlatan tiyatrolar sahnelenmektedir. Sergilenen bu oyunlarda Krişna'yı on-oniki yaşlarında olan erkek çocuğu temsil etmektedir. Bayramlarda tiyatroların dışında Krişna'yı övücü ilahiler

¹³¹ Yusif Seferov, *Azerbaycan'da Misyoner Faaliyetleri*, M.E. Rasulzade adına Bakü Devlet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, (Basılmamış Lisans Tezi), s. 24.

Hint müziği eşliğinde seslendirilmekte ve dualar okunmaktadır. Kutlamalar sırasında, gelen davetlilere tatlılar ve vejeteryen yemekleri takdim edilmektedir. Yemekler Krişna'ya sunulduktan sonra dağıtılmaktadır. Bayram esnasında dağıtılan yemeklerin dışında parayla da yemekler satılmaktadır.

Özel günler, Vaişnava'nın ay (kamerî) takvimine göre kutlanmaktadır. Krişnacıların kullanmakta oldukları bu takvim, genelde Mîlâdî Takvimle aynı olup, tek farkı Nisan ayı ile başlayıp Mart ayında bitmesidir.

Krişnacıların bir yıl boyunca kutladıkları bayramları, oruç günleri ve diğer özel günler aşağıdaki tarihlerdedir:

5 Nisan — *Tanrı Ramaçandra'nın Zuhûruu*: Güneşin batımına kadar oruç tutulmakta; bitişte bayram ziyâfeti verilmektedir.

7 Nisan — *Kamada* — ekadaşı orucu (06:14 - 10:33 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

23 Nisan — *Varuthina* — ekadaşı orucu (05:50 - 10:15 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

7 Mayıs — *Mohina* — ekadaşı orucu (05:32 - 10:15 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

10 Mayıs — *Nrisimha Çaturdaşı* (Hava kararana kadar oruç), Ziyâfet

22 Mayıs — *Apara* — ekadaşı orucu (05:18 - 10:11 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

5 Haziran — *Pandava Nircala* — ekadaşı orucu. Su da dahil tam oruç (05:11 - 10:10 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

20 Haziran — *Yogina* — ekadaşı orucu (05:10 - 10:12 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

24 Haziran — *Şrila Bhaktivinode Thakur - Gidiş* (Öğlene kadar oruç)

5 Temmuz — *Şayana* — ekadaşı orucu (05:17 - 10:16 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

19 Temmuz — *Kamika* — ekadaşı orucu (05:27 - 10:20 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

4 Ağustos — *Pavitropan* — ekadaşı orucu (05:41 - 10:25 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

8 Ağustos — *Balaram - Zuhûr* (Öğlene kadar oruç), Ziyâfet

15 Ağustos — *Krişna Canmaştam* (Gece yarısına kadar oruç), Ziyafet

16 Ağustos — *Şrila Prabhupada- Zuhûr* (Öğlene kadar oruç), Ziyafet

18 Ağustos — *Annada* — ekadaşı orucu (05:55 - 10:28 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

30 Ağustos — *Şri Radha- Zuhûr* (Öğlene kadar oruç)

2 Eylül — *Parşva* — ekadaşı orucu. Öğlene kadar tam oruç(06:09 - 10:30 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

3 Eylül — *Şri Vamana Dvadaşı- Zuhûr* (Oruç, ekadaşa günü öğlene kadar tutulmaktadır), Ziyafet

4 Eylül — *Şrila Bhaktivinode Thakur-Zuhûr* (Öğlene kadar oruç)

16 Eylül — *İndira* — ekadaşı orucu. Ertesi güne kadar perhiz şeklinde tutulmaktadır.

17 Eylül — Orucu bozmak (06:23 - 10:31)

2 Ekim — *Paşankuşa* — ekadaşı orucu (06:39 - 10:33 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

16 Ekim — *Rama* — ekadaşı orucu (06:53 - 10:35 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

21 Ekim — *Govardhana Pudca* (Govardana tepesine ibadet), Ziyafet

24 Ekim — *Şrila Prabhupada - Gidiş* (Öğlene kadar oruç)

31 Ekim — *Gaura Kişora - Gidiş*. Öğlene kadar tam oruç. *Utthara* — ekadaşı orucu (07:10 - 10:40 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

15 Kasım — *Utpannna* — ekadaşı orucu (07:27 - 10:46 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

30 Kasım — *Mokşada* — ekadaşı orucu (07:44 - 10:54 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

7 Aralık — *Şrila Bhaktisiddhanta - Gidiş* (Öğlene kadar oruç)

14 Aralık — *Yaphava* — ekadaşı orucu (07:56 - 11:03 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

29 Aralık — *Putrada* — ekadaşı orucu (08:04 - 11:10 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

13 Ocak — *Sat-tila* — ekadaşı orucu (08:03 - 11:14 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

24 Ocak — *Advayta Açarya- Zuhûr* (Öğlene kadar oruç)

27 Ocak — *Bhaini* — ekadaşı orucu. Öğlene kadar tam oruç (07:54 - 11:14 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

28 Ocak — *Şri Varahadeva- Zuhûr*, Ziyafet (Oruç, öğlene kadar ekadaşa günü tutulur)

29 Ocak — *Şri Nityananda Prabhu - Zuhûr* (Öğlene kadar oruç), Ziyafet

5 Şubat — *Şrila Bhaktisiddhanta Sarasvati Thakur - Zuhûr* (Öğlene kadar oruç)

12 Şubat — *Vidcaya* — ekadaşı orucu (07:38 - 11:09 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

26 Şubat — *Amalaki vrata* — ekadaşı orucu (07:19 - 11:02 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

2 Mart — *Şri Gauranga Mahaprabhu - Zuhûr* (Ay görünene kadar oruç) Gaura Purnima. Ziyafet

13 Mart — *Papamoçani* — ekadaşı orucu (06:55 - 10:52 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

25 Mart — *Tanrı Ramaçandra - Zuhûr* (Güneşin batımına kadar oruç)

27 Mart — *Kamada* — ekadaşı orucu (06:32 - 10:41 saatleri arasında perhiz olarak tutulmaktadır)

Bu tablodan¹³² da anlaşılacağı gibi, yılın her ayında çeşitli nedenlerle birçok gün, bayram olarak kutlanmaktadır. Bu bayramlardan bazılarında Krişna'nın zuhuru, bazılarında ise onun mucizeleri

¹³² Tabloyu, Azerbaycan'da araştırmada bulunduğumuz sırada bir misyoner Krişnacıdan temin ettik.

kutlanmaktadır. Çoğu bayramlar ise, tutulan oruç ve perhizlerin tamamlanması üzerine kutlanmaktadır.

Sonuç olarak, bu bayram ve özel günlerin hemen hepsinin, Krişnacıların ve kültürlerinin halk arasında tanınmalarına yardımcı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Krişnacılar, Tiyatro, müzik, dua ve yemek programlarının dışında gelenlerle sohbet etme imkanı da bulmaktadırlar. Kutlamalara gelenlerin bir kısmı, bu sohbetlerden etkilenerek bu toplantılara gelmekte ve dolayısıyla zamanla Krişnacı düşünceden etkilenmektedir. Bu etkilenmenin düzeyini ikinci bölümde ele alacağız.

II. BÖLÜM

KRİŞNACILIĞIN AZERBAYCAN'DAKİ MİSYONERLİK FAALİYETLERİ VE BU FAALİYETLERİN SONUÇLARI

Kelime olarak 'misyon', bir kimseye verilen özel yükümlülük, özel görev anlamını taşımaktadır. Bu yükümlülüğü üstlenerek, genellikle yabancı ülkelerde kendi dinini yaymak için görevlendirilmiş din adamına 'misyoner' denmektedir. 'Misyonerlik' ise, misyonerin üslendiği görev anlamına gelmektedir¹³³. George E.White'a göre, misyonerlik; inanç propagandası yapmak üzere, dinî teşkilatlar tarafından din adamlarının muhtelif yerlere gönderilmesidir¹³⁴.

Misyon ve misyonerlik kelimeleri, genel olarak Hıristiyanlıkla özdeşleşmiş kavramlardır. Ancak yayılmak amacıyla Hıristiyanların misyonerlik metotlarına benzer metotlar kullanan diğer dinî hareketler

¹³³ G.Tümer-A.Küçük, *a.g.e.*, s. 411-412.

¹³⁴ George E.White, *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji hatıraları*, (Çev.: Cem Târik Yüksel), Enderun yay., İstanbul 1995, s. 7.

için de misyon ve misyonerlik kavramları kullanılmaktadır¹³⁵. Misyonerlik faaliyetleri ile uğraşan dinler, yayılma alanları açısından genel olarak, bütün dünyayı hedef alan dinlerdir.

A. Krişnacılığın Misyonerlik Karakteri

Millî karakterine rağmen, Hinduizm 19. ve 20. yüzyıllarda dünya üzerinde yayılmayı amaçlayan dinler arasına girmiştir¹³⁶. Bazı araştırmacılara göre Hinduizm çok daha eski dönemlerde de yayılcı bir karaktere ve misyonerlik anlayışına sahiptir. Bu görüşü, Arvind Sharma "Ancient Hinduism as a Missionary Religion" adlı çalışmasında geniş bir biçimde ele almıştır. Yaptığı araştırmada o, m.ö. V. yüzyıldan m.s. X. yüzyıla kadar sınırlandırılan klasik Hinduizmin de misyoner karakterli bir din olduğunu iddia etmiştir. Yazar, ileri sürdüğü bu tezi çeşitli tarihî deliller sunarak savunmuştur. Onun bu araştırmadaki başlıca dayanak noktası ise, Hinduizmde ihtida anlayışının bulunmasıdır¹³⁷. Bu da Hinduizmde, aktif olmasa bile, esas itibariyle yayılma ve misyonerlikte bulunma anlayışının mevcut olduğunu göstermektedir. Hinduizm içerisinde çıkan Krişnacılık ise Hinduizmin bu belli belirsiz misyon anlayışını, belirgin ve etkin bir hale getirmiştir. Bu çerçevede Hinduizmdeki Krişnacılık akımı Hare Krişna adı altında çeşitli Batı ülkelerinde misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuş ve bu ülkelerde kayda değer oranda taraftar kazanmıştır.

¹³⁵ G.Tümer-A.Küçük, *a.g.e.*, s. 411.

¹³⁶ G.E.White, *a.g.e.*, s. 7.

¹³⁷ Arvind Sharma, "Ancient Hinduism as a Missionary Religion", *Numen*, C.XXXIX, S.2, (November-1992), E.J.Brill-Netherlands, s. 175-192.

Hindistan'da ortaya çıkmış olan Krişnacılık, Amerika'da gelişerek Hare Krişna hareketi¹³⁸ halini almıştır¹³⁹. Bu hareketin mensupları, Amerika ve Avrupa'da belirli bir güce eriştikten sonra buralardan elde ettikleri maddî destekle önce Rusya'ya ve nihayetinde Azerbaycan'a gelmiş bulunmaktadırlar. Bu ülkelerde faaliyette bulunan kişiler ise, sıradan Krişnacı inanırlar olmayıp "din fedaileri" olarak adlandırılan Hare Krişna misyonerleridir. Özel olarak yetiştirilen bu misyonerlere Krişnacıların ruhani üstatları tarafından belirli ünvanlar verilmektedir¹⁴⁰. Bu şekilde fedailer, üstatları tarafından tayin edilen çeşitli ülkelere gönderilmektedirler. Görevlerini başarıyla yapabilmeleri için, belli bir eğitim görmüş olan bu şahısların, misyonerlik özellikleri açısından Hristiyan misyonerlerden farklı bir yönleri olmadığı açıkça görülmektedir. Hristiyan misyonerler gibi, Krişnacı fedailer de başka inanç ve düşünceden olan insanlara, kendi inançlarını kabul ettirmeğe çalışmaktadırlar. Bu nedenle Hare Krişna hareketini misyoner karakterli bir akım olarak kabul etmek gerekmektedir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, hareketin kurucusu Prabhupada, Hindistanda kalmayarak ABD'nin başkenti New York'a yerleşmiş ve öğretisini yaymaya çalışmıştır. Bu amaçla Amerika'nın diğer şehirlerine ve çeşitli Avrupa ülkelerine seyahat etmiştir. Onun bu gezilerinin tek

138 Hare Krişna hareketini Amerika'da kuran kişi A.Ç. Bhaktivedanta Swami Prabhupada'dır. Prabhupada, 1922 senesinde Şrıla Bhaktisiddhanta Sarasvatî'nin öğrencisi olmuş ve onbir yıl ondan eğitim almıştır. Bu onbir senelik öğrencilikten sonra, Prabhupada ustad olarak 'Şrıla' lakabını almıştır. Böylece dinî düşünceleri yayabilecek bir seviyeye ulaştıktan sonra, hocasının tavsiye etmesi üzerine, hayatını "veda ilmi"nin yayılmasına hasretmeğe ve misyonerlikte bulunabilecek elemanlar yetiştirmeye başlamıştır. Bkz. A.Ç. Prabhupâda, *Allah—Âli Şahıs: Krişna*, s.397-398; A.Ç.Prabhupâda, *Hezret Çaitanya Mahâprabhunun Ta'limi*, s. 285-286.

139 A.Ç.Prabhupâda, *Hezret Çaitanya Mahâprabhunun Ta'limi*, s. 285-286.

140 Bkz. A.Ç. Prabhupâda, *a.g.e.*, s. 69-73, 117-125, 260-275.

amacı, ‘veda ilmi’ni yaymak olmuştur. Bu faaliyetleri sırasında uygun bir kültürel ve dinî ortamın olduğunu gören Prabhupâda çalışmalarının dozajını arttırmış ve öğretisini yaymak için büyük bir çaba sergilemiştir. Onun bu çabaları öğretisine sempati duyan çeşitli kesimlerce maddî olarak desteklenmiş ve bu durum Hare-Krişnacılığın daha da etkili bir biçimde faaliyette bulunmasına imkan sağlamıştır. Bu çerçevede Prabhupâda’nın yetiştirdiği öğrenciler de bu misyon faaliyetlerine katılmışlardır. Bu çalışmalarla kökleşip kurumsallaşan Hare Krişna hareketi Prabhupada’nın ölümünden sonra da yayılıp gelişmeye devam etmiştir. Prabhupada’nın yetiştirdiği “din fedailerini” (misyonerler) ve yeni nesil Hare Krişnacılar, liderlerinin başlattığı misyon faaliyetini günümüzde de devam ettirmektedir.¹⁴¹

B. Krişnacıları Azerbaycan’da Misyonerlik Yapmaya Teşvik Eden Sebepler

Günümüzde UKŞC’nin etrafında toplanıp örgütlenen Hare Krişna misyonerleri dünyanın her tarafında ve bu çerçevede Azerbaycan’da öğretilerini yaymaya çalışmaktadırlar Bunun için de müsait olan siyasî, sosyal ve kültürel imkânları en iyi biçimde değerlendirmeye çalışmaktadırlar. Önceki dönemde kommunist idarenin katı din düşmanı tavrı nedeniyle Azerbaycan vb. ülkelerde faaliyet gösteremiyen Krişnacılar, komünist idarenin çökmesiyle faaliyette bulunacakları ortamı elde etmişlerdir. Bu özgür ortamda Azerbaycan’ın dış dünyayla kültürel ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek amacıyla denetimi azaltması, misyonerlerin de rahatça bu ülkeye girmesine fırsat vermiştir.

¹⁴¹ Bkz. A.Ç. Prabhupâda, *Allah—Âli Şahıs: Krişna*, s. 397-398.

Dinî propağandanın daha rahat sürdürülebildiği bir ortama kavuşan Azerbaycan'da bağımsızlık sonrası ortaya çıkan dinî, millî ve kültürel kimlik arayışları da misyonerlerin işini kolaylaştırmıştır. Yeni elde ettiği özgür ortamda, Azerbaycan toplumunun Sovyet kültür politikasının etkisiyle kafasının karışık olması ve bir kimlik arayışı içinde olması da Krişnacıların buraya yönelik faaliyetlerini teşvik etmiştir.

C. Azerbaycan'daki Krişnacı Misyonerlerin Çalışma Metotları

Krişnacı misyonerler misyon faaliyetlerinde değişik metotlar kullanmakta ve çalışmalarına sistematik bir biçimde devam etmektedirler. Bu bağlamda onlar öncelikle, misyon faaliyetlerinde bulunacakları ülkede bir ön araştırmada bulunmakta ve bu araştırma sonucunda uygun buldukları bölgeyi merkezî faaliyet alanı olarak seçmektedirler. Bunun ardından bölge halkının zayıf noktalarını tespit etmekte ve bu zayıf noktaları kullanarak onlara ulaşmaya ve öğretilerini telkin etmeye çalışmaktadırlar. Bölge şartlarına göre oluşturdukları misyon programı çerçevesinde hem ilmi çevrelere, hem de diğer insanlara nüfuz etmeye çalışmaktadırlar.

Gözlemlediyimiz kadarıyla, Krişnacılar Azerbaycan'da da ülkenin şartlarına göre tespit ettikleri bir metotla çalışmakta ve çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Onların bu faaliyetlerini; basın, doğrudan ilişkiler ve sosyal yardım yoluyla yapılan çalışmalar şeklinde tasnif etmek mümkündür.

1. Krişnacıların Basın Yayın Faaliyetleri

Krişnacıların Azerbaycan'da, her hangi bir basımevi veya radyo-televizyon programı bulunmamaktadır. Ancak broşur, el ilanı, dergi, kitap vb. yayın faaliyetleriyle yoğun bir propağanda faaliyetinde bulunmaktadırlar.

a) Broşur ve El İlânları

Krişnacılar, Azerbaycan'da faaliyete başladıkları günden itibaren, evleri dolaşarak broşur ve el ilanları dağıtmaktadırlar. Bunların üzerinde ise, mutlaka Azerbaycan'daki adresleri yazılı bulunmaktadır. Bu şekilde insanların ilgisini kendi üzerlerine çekmeğe çalışmaktadırlar. Krişnacıların dağıttığı broşurlerden elde edebildiklerimiz şunlardır:

1- Soverşennie Voprosı, Soverşennie Otvetı (Kâmil Sorulara Kâmil Yanıtlar)

Bu broşürde Krişnacılık öğretisi, soru ve cevaplar şeklinde ele alınmaktadır. Elimizde bulunan bir video kasetle aynı içeriği oluşturan bu broşürde Darvinizme karşı cevaplar verilmekte ve kainatın bir nizamlayıcısı olduğu, bu nizamlayıcının ise Krişna olduğu belirtilmektedir.

2- Doğuluş ve Ölüml Haricinde (Doğum ve Ölümlün Ötesinde)

Bu broşürde ise, ruh ve bedenle ilgili açıklamalar verilmekte, doğum ve ölümlün olmadığı bir alemden bahsedilmektedir. Bu aleme erişen kişinin kurtularak Krişna ile bütünleşeceği anlatılmaktadır.

b) Dergiler

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Krişnacılar, Azerbaycan'da kendi matbaalarını kurma imkanı bulamamaktadırlar. Fakat dışarıda yayınlanan bazı dergileri getirerek insanlara tanıtmaktadırlar. Bu dergiler, genellikle Moskva'dan getirilmekte ve başta metro durakları olmak üzere halka açık yerlerde dağıtılmaktadır. Ancak Rusça olan bu dergiler sadece bu dili bilen kimselerin ilgisini çekmektedir.

Krişnacıların Azerbaycan'da dağıtmakta oldukları başlıca dergiler şunlardır:

1- "Gauranga"

2- "Paramvidjayate Şri Krişna Sankirtanam"

Bu dergilerde Krişna ve Krişnacılığın temel öğretileri hakkında bilgi verilmekte ve insanlar bu inancı benimsemeye davet edilmektedir.

c) Kitaplar

Krişnacı misyonerlerin, daha çok yaptığı iş, kitap satışlarıdır. İlk geldikleri zamanlarda bedava dağıttıkları bu kitapların hepsi "Bhaktivedanta Book Trust" basımevi tarafından basılmaktadır. Elde ettiğimiz bilgilere göre bu kitaplar, dünyanın elli diline terceme edilmiştir¹⁴². Azerbaycan'da dağıtılan kitaplardan beş tanesi Azerîce, diğerleri ise Rusçadır. Azerîceye çevirilen bu kitaplar şunlardır:

¹⁴² Bkz. A.Ç. Prabhupâda, *Hezret Çaitanya Mahâprabhunun Ta'limi*, s. 286.

1- Bhagavad-gîtâ: Olduğu Kimi

Mahâbhârata destanının bir parçası olan Bhagavad-gîtâ, kendi tanımını ile, beş bin yıl önce cereyan etmiş bir olayı anlatmaktadır. Bu olay, Krişna ile Arjuna arasında baş göstermiştir. Arjuna bu savaşta kötü amcaoğulları Dhrtarâştralarla dövüşmek zorunda kalan Pândavlar'ın komutanı olmuştur. Bu savaşa Krişna, Arjuna'nın danışmanı olarak katılmıştır. Bhagavad-gîtâ savaş sırasında Arjuna ile Krişna arasında geçen diyalogu içermektedir.

Krişnacıların kutsal kitap olarak kabul ettikleri Bhagavad-gîtâ'nın aslı Sanskritçe'dir. Bhagavad-gîtâ'nın bir çok yorumlu tercümesi bulunmaktadır. Bunların en yaygın olanı A. Ç. Bhaktivedanta Swami Prabhupâda tarafından İngilizce'ye yapılan tercümedir. Krişnacıların Azerbaycan'da dağıtmakta oldukları Azerice Bhagavad-gîtâ Prabhupâda'nın bu tercümesine dayanır. 896 sayfalık bu çeviri Önsöz, Giriş ve 18 bölümden oluşmaktadır. Her bölüm ise metinlere ayrılmıştır. Metinler, Sanskritçe, bunun Azerice transkripsiyonu ve tercümesi verildikten sonra yorumlanmıştır. Kitabın sonunda, ek kısım yer almaktadır.

Giriş kısmında, Prabhupâda'nın Bhagavad-gîtâ'ya ilişkin açıklamaları verilmektedir.

Birinci bölümde, Arjuna'nın karşı saflarda akrabalarını görünce savaşmaktan vaz geçmek istediği anlatılmaktadır. İkinci bölümde ise, Arjuna'nın bu zor durumunda, Krişna ruhanî bir üstat olarak ona yardım etmekte, maddî olanla manevî olanı, ruhun bedenden bedene geçmesini (tenâsüh), Allah'a hizmetin mahiyetini ve kendisini idrâk etmiş kişinin özelliklerini anlatmaktadır. Üçüncü bölümde, Karma (sebebe-sonuç

ilişkisi) ve Karma'dan kurtulduktan sonra kişinin aşkın bilgiye ulaşabileceği anlatılmaktadır. Dördüncü bölümde ise, bu bilginin ihlaslı hizmet sonucu elde edilebileceği; Beşinci bölümde bu kişinin, huzur, terk-i dünya, sabır, gönül gözü ile görme yeteneği ve manevî haz kazanacağı belirtilmekte ve bu, Karma-Yoga (Krişna şuurunda faaliyet) olarak açıklanmaktadır. Altıncı bölümde, Dhyana Yoga, başka bir ifadeyle, Tanrı'yı bütünlükle idrâk etme; Yedinci bölümde ise, bu durumda olan kişinin özelliklerinden söz edilmektedir. Sonraki üç bölümde; sırasıyla, Yüce Tanrı'ya ulaşmak, en gizli bilgi, Mutlak olanın azameti anlatılmaktadır. Burada, hem maddî hem manevî dünyadaki güç, güzellik, yücelik gibi fenomenlerin Krişna'ya ait olduğu; yüce olan her şeyin sebebi, her şeyi idare eden ve her şeyin mahiyeti olan Krişna'nın, bütün canlı yaratıkların yüce tapınma objesi olduğu vurgulanmaktadır.

Onbirinci bölümde, Krişna'nın Arjuna'ya Tanrı'yı görme yeteneğini vermesinden ve ona kendisini büyük kozmik kainat şekliyle göstermesinden bahs edilmektedir. Bhagavad-gîtâ'ya göre bu yeteneği kazanmak için yalnız ihlasla hizmet gerekmektedir. Onikinci bölümde, bu hizmetin insanda ilâhî özellikler geliştiriği anlatılmaktadır. Onüçüncü ve Ondördüncü bölümlerde, beden ve ruh ile yüce ruh arasındaki farktan söz edilmekte, hayırseverlik, ihtiras ve cehalet gibi maddî âlemin üç gunasından bahsedilmektedir. Bu gunalardan kurtulma yolları, bunlardan kurtulan kişinin alâmetleri belirtilmektedir.

Onbeşinci bölümde, Veda bilgisinin nihaî amacının Krişna'yı 'Allah-Yüce Şahıs' olarak idrâk etmek olduğu belirtilmektedir. Son üç bölümde, ilahî ve ateist ruhlar anlatılmakta, inanç çeşitleri ve ideal bir terk-i dünya anlayışı izah edilmektedir.

Kitabın Ek kısmında, yazarın hayatı, Mantra-Yoga, Yoga'da vejeteriyen gıda, kaynakça, kitapta geçen Sanskritçe kelimelerin Azerîce anlamı, Sanskritçe'nin okunuşuna dair kısa bilgiler, yorumlarda kullanılmış şiirlerin indeksi ve genel indeks verilmektedir.¹⁴³

2- Allah-Âlî Şahıs: Krişna

Önsöz, Giriş, 54 bölüm ve Ek kısmını içeren bu kitap 413 sayfadan oluşmaktadır. A. Ç. Bhaktivedanta Swami Prabhupâda tarafından kaleme alınmış bu kitapta Krişna'nın Allah olduğu iddia edilmekte; onun, beş bin yıl önce yeryüzüne indiği ve yirmibeş sene boyunca yeryüzünde yaşayarak kendisini diğer insanlar gibi göstermiş olduğu anlatılmaktadır. Yazar, Krişna'nın yeryüzündeki amellerinin hiçbir şeyle karşılaştırılamayacağını; dolayısıyla, bu amellerin benzersiz olduğunu öne sürerek: "...“Allah” deyince bizim neyi kastettiğimizi bilen kişi, Krişna'nın Allah-Âlî Şahıs olduğunu kabul edecektir" demektedir. Yazar bu tezini savunmak için kitapta Krişna'nın doğumu, hayatı ve mucizeleri ile ilgili bilgiler vermektedir.

Kitabın Ek kısmında, yazarın hayatı, Mantra-Yoga, Yoga'da vejeteriyen gıda, kitaptaki Sanskritçe kelimelerin Azerîce karşılığı, Sanskritçenin okunuşuna dair bilgiler yer almaktadır.¹⁴⁴

¹⁴³ Bkz. A.Ç. Prabhupâda, *Bhagavad-gîtâ: Olduğu Kimi*, The Bhaktivedanta Book Trust, Moskva 1991.

¹⁴⁴ Bkz. A.Ç. Prabhupâda, *Allah-Âlî Şahıs: Krişna*, The Bhaktivedanta Book Trust, Moskva 1993.

3- Krişna şuuru: Misilsiz Bahşış

Yedi kısım ve Ek bölümünden oluşmakta olan bu kitap 79 sayfadır. Kitapta Hare Krişna hareketinin amacının, maddî hastalışa tutulmuş kişileri Krişna bilinci ile tedavi etmek olduğu anlatılmaktadır. Yazar Prabhupâda, insanın sadece Krişna ile bütünleşerek kâmil bilgi sahibi olabileceğini ve Krişna'nın duyularla kavranamayacağını, insanın onu, sadece kendisini ona adaması yoluyla idrâk edebileceğini vurgulamaktadır.

Yazar, daha sonra, günah olan amellerden bahsetmekte, bunlardan kurtulmanın yolunun sadece Krişna'yı sevmekten geçtiğini anlatmakta, böylece Krişna'nın dostu olabileceğini ifade etmektedir. Kitapta, Krişna'yı seven kişinin zühd hayatı yaşayarak akıl ve hislerini kontrol altında tutması ve bu yolda da metin olmasının gerekli olduğu belirtilmektedir. Böylece, Krişna'ya sığınan insanların tüm zorluklardan, ölüm korkusuna dayanan her türlü korku ve heyecanlardan kurtulacağı ve bunun da, Krişna tarafından insanlışa verilmiş "misilsiz bir bahşış" olduğu iddia edilmektedir.

Kitabın Ek kısmında Mantra-Yoga uygulamaları ile Yoga sürecinde beslenme konusu anlatılmakta; metinde geçmekte olan Sanskritçe kelimelerin Azerice tercümesi ve Sanskritçenin okunuşuna dair genel bilgiler verilmektedir. Ayrıca, burada yazarın hayatı kısaca anlatılmaktadır.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Bkz. A.Ç. Prabhupâda, *Krişna şuuru: Misilsiz Bahşış*, The Bhaktivedanta Book Trust, Moskva 1992.

4- Hazret Çaitanya Mahâprabhu'nun Ta'limi

Eser Önsöz, Giriş, 32 fasıl, Sonuç ve Ek kısımdan oluşmaktadır. 303 sayfalık bu kitap, Çaitanya Mahâprabhu'nun hayatı ve öğretilerini içermektedir. Yazar A. Ç. Prabhupâda'nın kaleme almış olduğu bu eserin çevirisinin Ek kısımda da, diğer çevirilerdeki metod izlenerek, kitapta geçen Sanskritçe kelimelerin Azerîce karşılığı verilmektedir. Bunun ardından Mantra-Yoga uygulamaları ve yoga sürecinde beslenme konusu anlatılmakta; ve bilahare Sanskritçenin okunuşuna dair genel bilgiler verilmektedir. Ayrıca, yazarın hayatına ilişkin kısa bilgi verilmektedir.¹⁴⁶

5- Râca-Vidyâ: Bilikler Şahı

A. Ç. Bhaktivedanta Swami Prabhupâda tarafından kaleme alınmış *Râca-Vidyâ: Bilikler Şahı* kitabı, 8 kısım ve Ek bölümden müteşekkil olup 95 sayfadır. Kitapta ilk olarak Râca-Vidyâ, insanlara sadece Krişna tarafından verilebilecek en mükemmel bilgi olarak açıklanmakta, bu bilgiye ulaşabilen kişinin kurtuluşa ereceği vurgulanmaktadır. Sonraki kısımda, bu bilginin doğum ve ölüm olmayan bir dünyaya ulaşmak için tek bir yol olduğundan ve bu yola girmenin sadece Krişna şuurunu kabul etmekten geçtiğinden bahsedilmektedir. Zira, Krişnacılara göre, “Devamlı Krişna bilincinde olan insanı bizzat Krişna kurtaracaktır” (s. 21).

Krişna'nın enerjilerinden söz eden üçüncü kısımda, dünyanın Krişna'nın enerjisi olduğu, kainatın var oluşunun bu enerjiye borçlu

¹⁴⁶ Bkz. A.Ç. Prabhupâda, *Hazret Çaitanya Mahâprabhunun Ta'limi*, The Bhaktivedanta Book Trust, Moskva 1992.

olduğu ifade edilmektedir. Sonraki kısımlarda, Mahâtmâ (Büyük Ruh) olan kişilerden bahsedilmekte, onların gizli/batınî bilgiye sahip oldukları ve bu bilginin onlardan öğrenci silsilesi yoluyla alınabileceği belirtilmektedir.

Altıncı kısımda, Krişna'nın doğumu ve hayatından söz edilmekte; onun maddî beden alsa bile, aslında hiçbir zaman doğmadığına ve değişikliklere uğramadığına ilişkin bilgiler verilmektedir. Daha sonra kitapta, Krişna'nın bu durumunu anlamak için mükemmel bilgi sahibi olmanın, bunun için de guru (ruhanî ustad) rehberliğinden faydalanmanın gerekliliği anlatılmaktadır.

Son olarak kitapta, Krişna bilincinde olan kişinin faaliyetinden bahsedilmekte ve onun maddî dünyadan zevk almadığı, hakiki bilgi sahibi olduğu ifade edilmektedir.

Ek kısmında, Mantra-Yoga'da vejeteryen gıda ve kitapta geçmekte olan Sanskritçe kelimelerin Azerîce karşılığı verilmektedir.¹⁴⁷

Krişnacılığın temel öğretileri hakkında ayrıntılı bilgi veren bu kitaplar da diğer broşür ve dergiler gibi misyonerlik amaçlı yazılmış eserlerdir.

Azerbaycan'da Azerîce yazılmış bu kitaplar yanında Krişnacılıkla ilgili Rusça ve İngilizce çok sayıda kitap bulunmaktadır. Krişnacıların bu kitapları da ileride Azerî diline çevireceklerini tahmin etmekteyiz.

¹⁴⁷ Bkz. A.Ç. Prabhupâda, *Râca-Vidyâ: Bilikler Şahı*, The Bhaktivedanta Book Trust, Moskva 1992.

2. Krişnacıların Halkla Yüzyüze Yürüttükleri Faaliyetleri

Hare Krişna akımı 1966 yılında resmî bir teşkilat statüsünü aldığı zamandan itibaren kendisine karşı sempati uyandırmak için, misyon amaçlı birçok sosyal faaliyetlerde de bulunmaya başlamıştır. Bu faaliyetlerle insanlara ulaşmayı amaçlayan Krişnacılar, özellikle karşılıklı görüşme metoduyla kendi öğretilerini yaymada büyük başarı elde etmişlerdir. Bu görüşmelerde onlar, ikna etmeye çalıştıkları kişinin kendi kutsal kitabından da Krişna öğretisine delil sayılabilecek ifadeleri kullanmakta ve karşılarındakini aldatmaya çalışmaktadırlar. Bizim şahidi olduğumuz kadarıyla, bu çerçevede Azerî halkını ikna etmek için de görünürde İslam'dan ve Kur'an'dan deliller getirmekte ve böylece dinini yeterince bilmeyen saf müslümanları kolayca kandırabilmektedirler.

Krişnacılar insanları ikna etmek için sadece dinî argümanları ve felsefeyi değil, başta müzik ve diğer sanat faaliyetleri olmak üzere pekçok unsuru kullanmaktadırlar. Bu vasıtalarından bazılarını ne şekilde kullandıklarını aşağıda belirteceğiz.

a) Müzik ve Tiyatro Programları

Krişnacılar, Azerbaycan'da birçok insanların hint müziğine olan meraklarını bilmektedirler. Onlar, bu durumu kullanarak kendilerine karşı sempati uyandırmaya çalışmaktadırlar. Böylece davetiyeler dağıtarak ilgilileri kendilerine çekmeği başarmaktadırlar. Fakat, böyle eğlencelere gelenlerin çoğu sadece müzik ve tiyatro için gelmektedirler.

Azerbaycan'daki araştırmalarımız sırasında, katıldığımız Krişnacı tiyatro programlarında, Bhagavad-gîtâ'da anlatılanların sahneleştirilmekte olduğunu gördük. Bunlardan daha çok, Krişna'nın başından geçen olaylar ve gösterdiği mucizeler anlatılmaktadır. Bu tiyatrolarda, Krişna'nın çocukluk hayatındaki olaylar ocuk aktörler tarafından canlandırılmaktadır. Bu şekilde, onlar çocuklar da dahil herkese Krişna'yı tanıtmayı ve sevdirmeyi amaçlamaktadırlar.

b) Seminer, Konferans ve Paneller

Seminer, Konferans ve paneller, Krişnacı misyonerliğinin önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Onlar, niversitelere, özel okullara ve diğer eğitim-ğretim merkezlerine giderek konferanslar vermektedirler. Bu durum, Tablo-2'de ortaya çıkmaktadır. Krişnacılığı benimseyenlerin %40.1 oranla lise, %50 oranla yüksek ğretim öğrencilerinden oluşması da Krişnacıların bu faaliyetlerinde oldukça etkin ve başarılı olduğunu göstermektedir. Bu seminer, konferans ve panellerin temel konusu, daha çok Hind felsefesi ve dolayısıyla da Krişna ğretisi ağırlıklı olmaktadır. Bu yüzden de, bu tür konferanslara, daha çok felsefe fakülteleri öğrencileri katılmakta ve böylece çoğunluğu İşlam'ı iyi bilmeyen bazı gençler bu konferans ve seminerlerden etkilenmektedirler.

3. Sosyal Yardım Faaliyetleri

Azerbaycan'da doğrudan misyonerlikte bulunmak yasak olduğu için başta Hıristiyanlar olmak üzere, bir çok misyoner teşkilatı yardım kurumu adı altında faaliyette bulunmaktadır. Krişnacılar da, böyle bir

yola baş vurmuş bulunmaktadırlar. Ancak onlar sadece Krişnacılığı kabul edenlere yardımda bulunmaktadır. Bu yardım faaliyetleri çerçevesinde onlar, kendi taraftarlarına veya kazanmaya çalıştıkları kimselere çeşitli ekonomik yardımlar yapmakta ve gençlere burs vererek onları kendi saflarında tutmaya çalışmaktadırlar.¹⁴⁸

D. Krişnacıların Günümüz Azerbaycan'ındaki Yerleşim Merkezi

Krişnacılar, 1988 senesinden itibaren Azerbaycan'a yerleşmeğe başlamışlardır¹⁴⁹. Onlar, ilk zamanlarda, Bakü'nün merkezinde ev kiralamışlardır. Merkez olarak kullanılan bu evler yanında Bakü'nün merkezî yerleri; parklar, metro girişleri, üniversitelerin önü ve bunun gibi başka yerler de onlar için daimi bir faaliyet noktaları durumundaydı. Krişnacılar bu yerlerde kitap satmakta ve el ilanları dağıtmaktaydılar. Fakat, daha sonra 1997 yılı 8 Ocak'ta Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev'in emriyle, diğer misyoner akımlar gibi, Krişnacılar da şehrin merkezî yerlerinden uzaklaşmak ve faaliyetlerini gizlemek zorunda kalmıştır¹⁵⁰. Bu genelgeyle yabancı ülke vatandaşlarının Azerbaycan'da dinî tebliğat yapmaları yasaklanmıştır. İşte bu yüzden, Krişnacılar yerleşmiş oldukları faaliyet alanlarını değiştirmek ve bir süre faaliyetlerini gizlemek zorunda kalmışlardır. Ancak zamanla bu yasağın gevşemesi üzerine Krişnacılar tekrar aynı faaliyetlerine

¹⁴⁸ Zülfıyye Ahmedli, "Bizi Dinden Döndermek Üçün 20 Milyon Dollar Xarcanib", *Çağ Gazetesi*, Bakü 30 Kasım 1997, s. 3.

¹⁴⁹ N. Memmedov, "Missionerlik Vüs'etlenir", *Genclik Gazetesi*, Bakü 26 Eylül 1996, s. 2.

¹⁵⁰ "Missionerler Meydan Sulayır: Krişna Dellalları", *Şehriyar Gazetesi*, Bakü 04-11 Haziran 1998, s. 5.

başlamışlardır. Günümüzde de bu faaliyetlerini sürdürmekte, kalabalık yerlerde kitap, dergi ve broşürler dağıtmaktadırlar. Bu yayınların hepsinde Krişnacıların Bakü'deki merkezlerinin adresi de bulunmaktadır. Bu adrese gittiğimizde, mâbet olarak kullandıkları iki katlı bir ev gördük. Burası onların esas yerleşim merkezleridir. Günümüzde de bayramlar ve diğer özel günler, bu mâbette kutlanmakta ve çeşitli törenler yapılmaktadır. Mâbette, erkeklerin oturabilecekleri odalar bulunmaktadır. 1990-1991 senelerinde tutmuş oldukları bu evin yanında bayanlar için tutulan ayrı bir ev bulunmaktadır.

Krişnacılığı kabul eden kişilerin hemen hepsi, bu dairelerde oturmakta ve orada çeşitli görevler yapmaktadırlar. Bir kısmı fedai olarak yetiştirilen bu şahıslardan kimi ev ve sokaklarda kitaplar satmak, kimi mâbede gelenleri karşılamak, kimi de ziyarete gelenlerle ilgilenmekle görevlendirilmiş bulunmaktadır. Bazı kişiler ise, mâbette oturanlar ve misafirler için yemek pişirmekte, temizlik ve diğer hizmet işlerini yapmaktadırlar.

E. Krişnacıların Yürüttükleri Faaliyetlerin Başarı ve Başarısızlık Durumu

Yaptığımız araştırmalar sonucunda, Krişnacıların Azerbaycan'daki faaliyet alanlarının fazla gelişmiş olmadığını ve sadece Bakü merkeziyle sınırlı kaldığını tespit ettik. Bu şehirde Krişnacılar, kadınlar ve erkekler için oluşturdukları iki ayrı evde faaliyette bulunmakta ve aynı zamanda bu binaları mâbet olarak da kullanmaktadırlar. Bu mekânlarda barınanlar doğal olarak Krişnacı âyin ve ibadetlere katılmaktadır. Ancak dışarıdan buraya gelen ve âyinlere katılanların sayısı yok denecek kadar

az görünmektedir. Bu şekilde dışarıdan gelenlerin bir kısmı ise merak saikiyle, buralarda ne tür ibadetler yapıldığını gözlemlemek için bu mekânları ziyaret ettiklerini belirtmektedirler. Nitekim mâbedin kalabalık olmasının gerektiği bir Krişnacı bayram gününde biz de burayı ziyarete gittik. Bu gün normal günlerde rastladığımız kişiler dışında bir çok insanla tanıştık. Onlar, bize Krişnacılığı kabul etmediklerini, mâbettekilerin, sadece ne yaptıklarını öğrenmek için geldiklerini söylediler. Bizimle aynı maksadı taşıyan bu kişiler, mâbede her bayramda geldiklerini; ancak her gelişlerinde farklı yüzlerle karşılaştıklarını anlattılar. Mâbede gelenlerin bu açıklamaları da Krişnacıların ibadet ve toplanma mekânlarına gidenlerin hepsini Krişnacı kabul etmenin doğru olmadığını göstermektedir. Bu durum Krişnacılığı kabul edenlerin çok az olduklarını ortaya koymaktadır. Yaptığımız bu gözlemin sonucunda, mâbede her gittiğimizde karşılaştığımız elliye yakın kişinin dışında, Krişnacılığı samimi olarak kabul edenlerin olmadığını tespit ettik.

1. Krişnacı Faaliyetler Sonucu Krişnacı Olanlar

Krişnacılığı kabul edenlerle yaptığımız anket soruşturması ve gözlemlerimiz, bu konuyu açıklamamız için, bize yardımcı olmaktadır.

Tablo-1. Öğrenim durumu ve cinsiyete göre Krişnacı olma arasındaki ilişki.

Nasıl		Öğrenim Durumu			Cinsiyet		
Krişnacı oldunuz?		Lise	M.Y.O	Yüksek	Erkek	Kadın	Toplam
<i>Literatür yoluyla</i>	S	8	2	5	10	5	15
	%	36.36	33.33	35.71	40.00	29.41	35.71
<i>Fedailer/misyonerler vasıtasıyla</i>	S	9	1	7	12	5	17
	%	40.91	16.67	50.00	48.00	29.41	40.48
<i>Bir yakınının tavsiyesi üzerine</i>	S	5	3	2	3	7	10
	%	22.73	50.00	14.29	12.00	41.18	23.81
Toplam	S	22	6	14	25	17	42
	%	100	100	100	100	100	100

Yaptığımız bu araştırmalar sonucu, Krişnacılığı kabul edenlerin, 45-50 kişiyi aşmadığını tespit ettik. Araştırmamızda Krişnacılığı benimsediğini öğrendiğimiz 42 kişinin 25'i erkek, 17'si ise kadındır. Tablo-1'de erkeklerin %48 oranla fedailerle görüşme sonucu, kadınların ise, %41.1 oranla bir yakının tavsiyesi üzerine mâbede gittikten sonra Krişnacılığı kabul ettikleri ortaya çıkmıştır. Bunu, erkeklerin kadınlara göre yabancılarla daha çok ilişki içerisinde olmaları ile yorumlayabiliriz.

Yaptığımız anket sonuçlarını değerlendirdiğimiz zaman, Krişnacılığı kabul edenlerin çoğunu bekarların oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Bunların ise, %54.6'sı tablo-2'de görüldüğü gibi literatür okuduktan sonra etkilenmiş bulunmaktadır. Buna karşın, aynı tabloda evliler, %55 oranla misyoner fedailerle karşılıklı sohbet sonucu Krişnacılığı kabul etmiş görülmektedir. Bu durumu, bekarların geçindirmekle yükümlü oldukları bir ailelerinin olmaması sebebiyle daha fazla kitap okumaya imkân bulmalarıyla yorumlayabiliriz. Evliler ise, daha çok Krişnacı misyonerlerin maddî vaadlerine kanarak Krişna

mâbedine gitmektedirler. Mâbettekilerle tanıştıktan sonra, fedailer onlara mâbette bir iş bularak bunların kendilerinden kopmamalarını sağlamaktadırlar.

Tablo-2. Yaş grupları ve medenî duruma göre Krişnacı olma arasındaki ilişki.

Nasıl		Yaş Grupları				Medeni Durum		
Krişnacı oldunuz?		13-19	20-30	31-40	41-60	Bekar	Evli	Toplam
<i>Liter.yoluyla</i>	S	2	9	2	2	12	3	15
	%	33.33	40.91	22.22	40.00	54.55	15.00	35.71
<i>Fedai.vasıt</i>	S	1	7	7	2	6	11	17
	%	16.67	31.82	77.78	40.00	27.27	55.00	40.48
<i>Bir yakınımın tavsiyesiyle</i>	S	3	6	0	1	4	6	10
	%	50.00	27.27	0.00	20.00	18.18	30.00	23.81
Toplam	S	6	22	9	5	22	20	42
	%	100	100	100	100	100	100	100

Tablo-2’de görüldüğü gibi, Krişnacılığı kabul edenler arasında, 20-30 yaş arasındakiler sayıca üstünlük teşkil etmektedirler. Bunlar %40.9 oranla Krişna’yı anlatan kitaplardan etkilenmiş bulunmaktadır. Bu da, 20-30 yaş arasında olanların, halkın okuyan kısmını oluşturması ile yorumlanabilir. Bu yaş grubunun altındakiler ise, %50 oranla yakınlarının yoluyla Krişnacı olmuşlardır. Görüşmelerimizde bunların çoğunun, ebeveynlerinin Krişnacı oldukları ortaya çıktı. Araştırmalarımızın sonucunda, 41-60 yaş arasında olanlara göre, 31-40 yaş arasında olanların fedailerden daha çok etkilendiklerini tespit ettik. Bu durum tablo-2’de, 31-40 arası olanlarda %77.8 oranla 41-60 yaş arasındakilerde ise %40 oranla ortaya çıkmaktadır. Bunu, yaşlıların dine daha çok yatkın olmaları ile yorumlayabiliriz.

Tablo-3. Öğrenim durumu ve cinsiyete göre ebeveynlerin dine olan yaklaşımları.

Ebeveynlerin dine yaklaşımları		Öğrenim Durumu			Cinsiyet		Toplam
		Lise	M.Y.O.	Yüksek	Erkek	Kadın	
<i>Olumlu</i>	S	19	5	11	19	16	35
	%	86.36	83.33	78.57	76.00	94.12	83.33
<i>Olumsuz</i>	S	0	0	1	0	1	1
	%	0.00	0.00	7.14	0.00	5.88	2.38
<i>Fikirsiz</i>	S	3	1	2	6	0	6
	%	13.64	16.67	14.29	24.00	0.00	14.29
Toplam	S	22	6	14	25	17	42
	%	100	100	100	100	100	100

Anketlerden elde ettiğimiz sonuçlara göre, lise öğrencilerinin ailelerinin dine yaklaşımı, yüksek öğretimlilerinkine göre daha olumlu gözükmemektedir. Bunu, tablo-3’de açıkça görmekteyiz. Aynı tabloda, olumsuz cevaplarda, yüksek öğretime doğru yükseliş bulunduğu görülmektedir. Bu da, ülkede yüksek okullarda ateizm derslerinin verilmesi ve bu derslerden etkilenen öğrencilerin ailelerini de etkilediklerinin göstergesidir. Görüşmelerimiz sırasında bu şahısların çoğunun kent halkı olduğunu tespit ettik. Bu durumu da, yüksek eğitimlilerin ve kent halkının diğer kesimlere göre, ateizm baskısı altında daha çok kalmaları ile yorumlayabiliriz. Zira, Sovyetler zamanı yüksek okulların hemen hepsinde ateizm dersleri verilmekte idi.

2. Krişnacılığı Kabul Edenlerin Bu Harekete Katılma Nedenleri

a) İşlâm Konusundaki Bilgisizlik

Bağımsızlığını kazanmış olsa da, Azerbaycan'da bazı kesimlerin din konusundaki bilgisizliği devam etmektedir. Krişnacılığı kabul edenlerle yaptığımız anket soruşturmasında, "daha önce İşlam dinine yaklaşımınız ne idi?" sorusuna aldığımız cevaplar, bu bilgisizliğin hangi derecede olduğunu açıklamaktadır. Yaptığımız araştırmada daha önce din konusunda hiç bir bilgisi olmayanların oranı %23.8'dir. Tablo-4'den de görüldüğü gibi, bu bilgisizliğin oranı genç nesilden yaşlılara doğru bir yükseliş şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Görüşmelerimiz sonucunda bazı şahıslarda ise, İşlamla ilgili mitolojik bilgilerin, bu bilgisizliğin yerini tutmuş olduğunu tespit ettik. Başka bir ifadeyle, Tablo-4'de, %66.6 oranında çıkan, dine yaklaşım konusundaki olumlu cevap verenlere İşlam'ı daha çok mitolojik biçimde algılayanlar da dahil bulunmaktadır.

Tablo-4. Yaş grupları ve dine yaklaşım arasındaki ilişki.

Daha önce dine, özellikle de İşlam'a yaklaşımınız		Yaş Grupları				Toplam
		13-19	20-30	31-40	41-60	
<i>Olumlu</i>	S	5	15	5	3	28
	%	83.33	68.18	55.56	60.00	66.67
<i>Olumsuz</i>	S	0	3	1	0	4
	%	0.00	13.64	11.11	0.00	9.52
<i>Fikirsiz</i>	S	1	4	3	2	10
	%	16.67	18.18	33.33	40.00	23.81
Toplam	S	6	22	9	5	42
	%	100	100	100	100	100

b) Manevî İhtiyaç

Yaptığımız araştırmadan da anlaşılacağı gibi, Azerî halkı bağımsızlık sonrası dinî bir arayış içerisine girmiştir. Bu yüzden de, insanlar ister bilimsel, ister mitolojik olsun karşılarına çıkan her türlü dinî kitapları okumaktadırlar. Bu durumdan yararlanan misyoner fedailerin ev-ev, sokak-sokak dolaşarak dağıttıkları kitaplar ise, bu gün hemen her evde rastlayabileceğimiz “dinî” kitaplar arasına girmiştir. Bu kitaplar ve diğer faaliyetler her Azerîyi etkilemese de, Tablo-1 ve Tablo-2’de Krişnacı olanların %36’sının bu kitapları okuduktan sonra etkilenmiş bulundukları ortaya çıkmaktadır. Hangi amaçla yazılmış olduğunu düşünmeden okudukları kitaplardan etkilenmiş olan bu insanlar, Krişnacılığı kabul etmelerine rağmen, müslüman olduklarını da iddia etmektedirler. Çünkü misyoner fedailer onlara, okudukları kitapların İslam’a aykırı bir şey söylemediği fikrini aşlamış bulunmaktadır. İslam’a aykırı bir şey yapmadığını düşünen ve karşısındaki misyonerden bir arkadaş muamelesi gören bu insanlar psikolojik olarak etkilenmekte ve Krişnacılığı benimsemektedirler.

c) Maddî Sıkıntılar

İslam’ı bilmedikleri için kendi dinî arayışlarında Krişnacı misyonerlerin ağına düşen Azerîler yanında, maddî beklentiler sebebiyle Krişnacılığı benimseyenler de bulunmaktadır. Günümüz Azerbaycan’ındaki işsizlik ve yoksulluk, Krişnacı misyonerlerin bu sıkıntıları istismarına neden olmaktadır. Bunlar, barınma ve beslenme

gibi temel konularda bile sıkıntı çeken insanlara yer ve yurt temininde yardımcı olmakta ve bu insanları kendi evlerine almaktadırlar¹⁵¹. Krişnacıların evlerinde barınma imkânına kavuşanlar bir süre sonra içinde bulundukları ortamın etkisi ve elde ettikleri imkânları da kaybetmemek düşüncesiyle Krişnacılığı benimsemektedirler.

d) Kültürel Zaaflar

Krişnacılığı benimsemede dinî bilgisizlik ve ekonomik zorluklar yanında kültürel zaafların da etkin olduğunu görmekteyiz. Hindu kültür ve sanatına ilgi duyanların Krişnacılığı daha kolay benimsediğı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede yaptığımız anketlerden elde ettiğimiz bilgilere göre, Krişnacılığı kabul edenlerin çoğı, ressamlardır. Bu ressamlar, Krişnacılığı kabul gerekçelerinde Hint sanatına büyük bir ilgi duyduklarını ifade etmişlerdir. Bu ilgi ise, onları Krişnacılara yaklaştırmış bulunmaktadır. Aynı durum Hint müziğine, giysilerine, filmlerine özen gösterenler için de geçerlidir. Krişnacılığı benimseyenlerden biri, sokaktan geçerken duyduğu müzik sesinin, kendisini Krişnacıların bulundukları yere götürdüğünü, onlarla tanıştıktan sonra ise Krişnacılığı kabul ettiğini anlatmaktadır. Krişnacılığı kabul edenlerin bir kısmı ise, vejeteryen oldukları için Krişnacılara ilgi duyduklarını ifade etmektedir. Bunlar, kendileri ile Krişnacılar arasında ortak bir nokta bulunduğunu düşünmektedirler. Zira Krişnacılar da, vejeteryendirler.

¹⁵¹ Bu insanlara temin edilen barınaklar, Krişnacıların mâbet olarak kullandıkları evlerdir. Bu evlerde günde üç kez bedava yemek verilmektedir.

e) Azerî Toplumunun Farklı Kùltùrlere Olan Entellektùel Merakı

Çoğu zaman misyonerler ùlke içerisine, her hangi bir okul veya üniversite açarak yahutta buna benzer diğerk eğitim öğretim çalışmalarında bulunarak girmektedirler¹⁵². Krişnacılar, Azerbaycan'da okul veya üniversite açamamalar da, insanlardaki okuma hevesini görũnce kitap ve broşur dağıtarak dũřuncelerinin daha kolay bir şekilde yayılmasını umarak faaliyete başlamaktadırlar. Bu tũr malzemeler ise, hem içerisindeki renkli resimlerle çocukların, hem de felsefe ağırlıklı yazılmasıyla diğerk kişilerin ilgisini çekebilmektedir. Nitekim, Krişnacılığı benimseyenlerden bir kısmı, felsefeye ilgi duyduklarını ve UKşC'yi felsefi bir ekol olarak tanıdıklarını anlatmaktadır. Sırf bu yũzden Krişnacılığı kabul ettiklerini anlatan bu şahıslar, Hint felsefesi ile ilgili kitaplar okuduklarını ve bu nedenle Krişnacılığın öğretisini benimsediklerini iddia etmektedirler.

Krişnacılığı kabul konusundaki çeşitli gerekçelere rağmen, bu dini benimseyen ve savunan insanların sayısı oldukça sınırlı kalmaktadır. Basının tespitlerine göre, halkın büyük çoğunluğu Krişnacılığa hiç bir ilgi duymamaktadır.

F. Halkın Krişnacılara Karşı Tutumu ve Tepkisi

Azerî halkının büyük bir kısmı dinî ve millî konularda gerekli hassasiyeti göstermekte ve misyonerlerin oyununa gelmemektedir. Halkın din konusunda bilgili olan kısmı, konuya başka yũnden

¹⁵² Necmettin Tozlu, *Kùltũr ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, Akçağ yay., Ankara 1991, s. 48-49; İlknur Polat Haydaroğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar ve Misyonerlik Faaliyetleri", *Tũrkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, TDV yay., Ankara 1993, s. 21-35.

bakmaktadır. “Halk gazetesi”nde verilen bilgilere göre, Üniversite hocaları, gazeteciler, Azərbaycan Gençler Teşkilatı Milli Şurası başkanı gibi aydın ve değerlerine bağlı kimseler, misyoner faaliyetlerinin doğuracağı tehlikeleri bilmekte ve buna karşı tedbirler almaya çalışmaktadırlar¹⁵³. Örneğin bu çerçevede Azərbaycan Gençler Teşkilatı sık sık “Misyoner teşkilatların faaliyeti ve gençlere tesiri” konusunda toplantılar yaparak gençleri uyarmaktadır.¹⁵⁴

Misyoner faaliyetleri, Azerî toplumunun din ve kültür bütünlüğünü zedelemekte ve bu propağandanın etkisinde kalan kimselerde toplumla ters düşmenin doğurduğu iç çatışmalarına neden olmaktadır. Şehriyar gazetesinden aldığımız bilgilere göre, psikologlar misyonerlerin, insanları olumsuz etkilediklerini açıklamakta ve toplumu bu konuda bilgilendirmeğe çalışmaktadırlar. Bu psikologlar, tedavi için gelen hastaların çoğunun Krişnacı olduklarını belirtmekte ve özellikle Krişnacılığı kabul edenlerin olumsuz yönde etkilenebilecekleri konusunda insanları uyarmaktadırlar.¹⁵⁵ Psikologların anlattıklarını bir başka gazeteden okuduğumuz olay da desteklemektedir. Bu habere göre misyonerlerin etkisinde kalan birkaç kişide, ciddi ruhsal bozukluklar meydana gelmiştir¹⁵⁶.

Krişnacı misyonerlerin yaptıkları olumsuz etkiler yukarıdakilerle sınırlı değildir. Biz sadece, bunlardan birkaçını örnek olarak verdik.

153 Rövşen Didavar, “Missionerler Niye Deriden-Qabıqdan Çıxırlar”, *Xalq Gazetesi*, Bakü 09 Kasım 1996, s. 6.

154 “Gencler Teşkilatlarının Milli Şurası Azərbaycandakı Missionerlere Qarşı “Müharibə” E’lan Edib”, *Millet Gazetesi*, Bakü 31 Ekim 1996, s. 3; “Dinlerin Deyil, Təriqatların Aleyhineyik”, *Zaman Gazetesi*, Bakü 31 Ekim 1996, s. 4.

155 Nüşabə Hüseynli, “Biz Tunelin Sonunda Görünen İşığa Doğru Gedirik”, *Şehriyar Gazetesi*, Bakü 04 Ekim 1997, s. 5.

156 Cemaletdin Quliyev, “Dini Merasimler Sehhatime Böyük Zərbə Vurdu”, *Ekspress Gazetesi*, Bakü 26-27 Mayıs 1998, s. 4.

Ancak bu olumsuz olayların basına yansması, halkın bilinçlenmesine ve misyonerlerden uzak durmasına neden olmaktadır. Artık insanlar, sokakta gördükleri zaman, misyonerlerin amaçlarının ne olduğunu çok daha iyi bir biçimde bilmektedir. Böylece, kitap dağıtarak insanları etkilemeğe çalışan fedai misyonerlerin de başarısızlıkları her gün biraz daha artmaktadır. Çünkü Azerî halkı, bu misyonerlerden etkilenmek şöyle dursun, gerekli müdahaleyi yapması için güvenlik güçlerine şikayette bile bulunmaktadır¹⁵⁷.

¹⁵⁷ “Missionerler Meydan Sulayır: Krişna Dellalları”, *Şehriyar Gazetesi*, Bakü 04-11 Haziran 1998, s. 5.

SONUÇ

Dünyada Yahudilik gibi bazı dinler yayılma amacı gütmese de, başta Hıristiyanlık olmak üzere pekçok din, yayılmak ve hakim olmak için, misyonerlik faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bu din veya dinî akımlar, faaliyetlerini çeşitli ülkelerde sürdürmektedirler. Misyonerler, genellikle misyonerlik yapmak için müsait durumda olan ülkeleri seçmektedirler. Günümüzde misyonerlerin faaliyet gösterdikleri ülkelerden biri de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetidir.

Azerbaycan, çeşitli tarihî dönemler geçirmiş, Çar Rusyası'na karşı mücadeleler vermiştir. Bu mücadeleler sonucu 28 Mayıs 1918 yılında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurulsa da, 27 Nisan 1920 tarihinde, ülke yeniden Rus hakimiyetine girmiş ve Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti haline getirilmiştir. 1985 yılına kadar süren Sovyetler Birliği hakimiyeti sonrası, özgürlüğüne kavuşmuş olan Azerbaycan, 30 Ağustos 1991'de ikinci kez bağımsız Demokratik Cumhuriyet olarak ilân edilmiştir. Azerbaycan'daki sosyal, kültürel ve iktisadî hayatı etkilemiş olan bu tarihî olaylar, dinî hayatı da büyük

oranda etkilemiştir. Zira, 70 yıllık sömürgecilik döneminde, Azerbaycan'da ateizm hakimdi.

Bağımsızlık sonrası, ateist rejiminden kurtulan halk, dinî bir arayış içerisine girmiştir. Bunu gören misyonerler ise, bir taraftan demir perde yönetiminin kalkmasından, diğer taraftan da ülkedeki iktisadî zorluklardan istifade ederek, dinî ve genellikle insanî teşkilatlar adı altında misyonlarını gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Azerbaycan'da faaliyette bulunan 1200 civarındaki dinî teşkilat, ülkeye iki ayrı koldan girmiştir. Bu dinî akımların içerisinde en ilginç olanı Krişnacılıktır.

Krişnacılık Hint kökenli bir akımdır. Mahâbhârata destanının bir parçası olan Bhagavad-gîtâ'da Krişna, Hint tanrısı Vişnu'nun yer yüzündeki hulûllerinden biri olarak bilinmektedir. Bhagavatalar'da Krişna hakkında —Vasudeva Krişna ve Krişna Gopala olmak üzere— iki şekilde bahsedilmektedir. Her iki haliyle de Krişna, Hint kültüründe ilahî aşkın sembolü olarak tanınmaktadır. İlahî bir aşkı temsil etmesi, Krişna'nın halk arasında tanınmasını ve kolaylıkla merkezî dinî figüre çevrilmesini sağlamaktadır. Vişnu'nun merkezî dinî figür olduğu dinî sistemlerde bile Krişna, avatar şeklinde değil, tanrı olarak önemli bir yer tutmaktadır. Krişna'ya tanrı olarak tapınan Krişnacı sistemlerin en yaygın olanı, Hare Krişna akımıdır. Bu akım, A. Ç. Bhaktivedanta Swami Prabhupâda tarafından 1966 yılında UKŞC (Uluslararası Krişna Şuuru Cemiyeti) diye resmî bir kurum şeklinde oluşturulmuştur. Hare Krişna akımı üyelerinin temel inanç ve ibadetleri, Bhagavad-gîtâ'ya dayanmaktadır.

Krişnacılara göre, Krişna en yüce varlıktır, onun ruhî dünyada Krişnaloka diye bilinen ve karma-tenasühten kurtulmuş kişilerin de

varacağı bir meskeni bulunmaktadır. Karma ve tenasühten kurtulamayan ruhlar ise, amellerinin karşılığını görmek için yeniden dünyaya döndürölmektedirler. Başta inek (İneğin kutsallığı Hinduizmde olduğu gibi Krişnacılığa da yansımıştır.) olmak üzere hayvanların öldürölmesi günah sayılmaktadır. Krişnacılar hayvan öldüren kişinin, gelecek hayatta hayvan şekline dönüşeceğine inanmaktadırlar. Geçmiş hayattaki amellerine göre, ilâh, insan, bitki ve hayvan şeklinde yeniden dünyaya döndürölen insanlar, bu tenâsühten ancak iyi ameller ve yoga sayesinde kurtulabilmektedirler.

Yoga; sâmkhya-yoga, buddhi-yoga, karma-yoga ve bhakti-yoga olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır. Meditasyon ve zikr, yoganın en önemli bölümleridir. Zikr, ferdî zikr (capa) ve toplu zikr (kîrtana) şekilde icra edilmektedir. Yoga esnasında yiyecek ve içeceklere önemle dikkat edilmesi gerekmektedir. Krişnacılar et yememekle beraber, Krişnacı olmayan birisinin yaptığı yemeklerden ve uyuşturucu içeren maddelerden de uzak durmaktadırlar. Bazı günlerde ise yemeklere daha da dikkat edilmektedir. Bu günler, oruç ve ekadaşî diye bilinen, ayda iki gün tutulan perhiz günleridir. Bu oruç ve perhizlerin bitişı ise bayram olarak kutlanmaktadır.

Bayramlarda gösteriler yapılmakta, Krişna çeşitli yollarla canlandırılmakta ve böylece izleyenlere tanıtılmaktadır. Krişnacılar bu gösterilerini yaparken bir taraftan başka inanç ve düşünce den olan insanlara kendi öğretilerini tanıtmakta, diğer taraftanda bu insanlarla konuşma fırsatı bulmaktadırlar. Böylece, onları Krişnacı yapmaya çalışmaktadırlar.

Çeşitli ülkeleri dolaşarak farklı kültürden olan insanları Krişnacı yapmayı hedefleyen Krişnacılar, gittikleri ülkelerde ilk olarak ön araştırma yapmaktadırlar. Kendilerine misyonerlik için uygun bir ortam bulunca hemen harekete geçmektedirler. Sınırlarının aşılması, iktisadî zorluklar, iç çatışmalar, toplumun manevî ihtiyacı ve okuma merakı, ve bunun gibi bir çok açıdan misyonerlik için yararlı gördükleri ülkelere biri de Azerbaycan oldu.

Krişnacılar Azerbaycan'da 1990'lı yıllardan itibaren faaliyette bulunmaktadır. Onlar, faaliyetlerinin başından beri çeşitli misyonerlik metodlarına baş vurmaktadırlar. Bu misyonerlik metodlarının başında, Krişnacılığa ilişkin çeşitli yayınların dağıtımı ve satışı gelmektedir. Krişnacılar Azerbaycan'a geldikleri günden beri kendi inançlarını yaymak için başta Azerîceye çevirmiş oldukları temel eserleri olmak üzere, birçok yazılı malzemelerini insanlara sunmaktadırlar. *Soverşennie Voprosı, Soverşennie Otvetı (Kâmil Sorulara Kâmil Yanıtlar), Doğuluş ve Ölüm Xaricinde (Doğum ve Ölümün Ötesinde)* gibi broşürler; "Gauranga" ve "Paramvidjayate Şri Krişna Sankirtanam" gibi dergiler; *Bhagavad-gîtâ: Olduğu Kimi, Allah-Âli Şahıs: Krişna, Krişna Şuuru: Misilsiz Bahşiş, Hazret Çaitanya Mahâprabhu'nun Ta'limi, Râca-Vidyâ: Bilikler Şahı* gibi temel kitaplar bunlardandır.

Krişnacılar kendi inançlarını yazılı malzemeler yoluyla tanıttıkları gibi, seminer ve konferanslara da yönelmektedirler. Misyoner Krişnacı fedailer çeşitli okullara ve üniversite fakültelerine giderek genellikle felsefî konulu seminer ve konferanslar tertip etmektedirler.

Azerbaycan'da Krişnacılar, kitap satışı, broşür ve el ilanları dağıtımı, seminer ve konferanslar yapmak gibi çeşitli faaliyetler

yapsalar da, fazla başarı kazanamamışlardır. Çünkü halk, misyonerlerin etkisi ile karşı karşıya kalsa da, İslam'ı doğru şekilde bilen aydınların ve başka ilim adamlarının açıklamaları sonucu, Krişnacılığın batıl bir inanış olduğunu artık tamamen anlamıştır. Bu nedenle de Azerî halkı, bu tür insanlardan ve öğretilerden uzak durmaya başlamıştır.

ÖZET

Günümüzde dünyanın değişik bölgelerinde misyonerlik faaliyetinde bulunan çeşitli dinî gruplar bulunmaktadır. Bu gruplardan biri de Azerbaycan'da faaliyet gösteren Hint kökenli Hare Krişna hareketidir.

Adını Hinduizm'deki tanrı avatari Krişna'ya bağlılıktan alan Krişnacılık, 1960'lı yıllarda A.Ç.Bhaktivedanta Swami Prabhupâda tarafından Hare Krişnacılık olarak yeniden şekillendirilmiştir. Amerika'da başlayan bu hareketin mensupları Avrupa ülkelerinde, 1990'lı yıllardan itibaren de Azerbaycan'da taraftar kazanma faaliyetlerine başlamıştır.

Hare Krişnacılar, bağımsızlık sonrası Azerî toplumunda ortaya çıkan siyasî-sosyal çalkalanmaları ve halkın din konusundaki arayışını fırsat bilerek çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu çerçevede onlar, kendi inançlarını tanıttıcı çeşitli kitaplar, gazeteler, dergi ve broşürler dağıtmakta; konferans ve seminerlerle halkı kendi saflarına çekmeye çalışmaktadırlar. Misyonerliğin her metodunu kullanan Krişnacılar, bir taraftan da *Bhagavad-gîtâ*, *Allah-Âli Şahıs*, *Hazret Çaitanya Mahâprabhunun Ta'limi*, *Krişna Şuuru: Misilsiz Bahşiş*, *Râca-Vidyâ: Bilikler Şahı*, *Şrî İşopanişad* gibi temel eserlerini Azerî diline tercüme ederek kalıcı faaliyette bulunduklarını ispatlamaktadırlar. Krişnacılar

kendi dinlerini İslâm'la uzlaşan, hatta birbirini tamamlayan bir inanç imiş gibi göstermeyi bile denemektedirler.

Çalışmamızın sonunda, Krişnacıların çalışmalarının sonuçları ve Krişnacılığı kabul edenlerle ilgili bilgi vermeye çalıştık. Bu çerçevede, Krişnacıların misyonerlik faaliyetlerinin sonuçlarını ve onların bu faaliyetlere rağmen çok az kişiyi etkileyebildiklerini, hatta halkın onlara karşı tepki gösterdiğini ortaya koymaya çalıştık.

ABSTRACT

There are many missionary groups in the world today. The Hare Krishna movement in Azerbaijan, which originates from India, is an example of such a movement.

The Hare Krishna movement takes its name from avatari Krishna, a divinity in Hinduizm. The movement was reorganized by A.Ch.B. Swami Prabhupada during 1960s. This movement emerged in the US but since the 1990s became active in Azerbaijan to gain converts to the movement.

This movement takes advantage of political and social fluctuations in Azeri society after independence which gave rise to a religious quest among people. They distribute books, newspapers, magazines and pamphlets about their movement and try to attract people through conferences and seminars. The followers of Krishna movement use all available missionary methods. They have also translated into Azeri language such books as *Bhagavad-gîtâ*, *Krishna: The Supreme Personality of Godhead*, *Teachings of Lord Caitanya*, *Krishna Consciousness: The Matchless Gift*, *Râja-vidyâ: The King of Knowledge*, *Shri Ishopanishad*. They present Krishna teaching as in harmony with Islam, or even complimentary to it.

At the conclusion of our study, we tried to give information about the results of the activities of Krishna movement in Azerbaijan in particular about the Azeri converts to this religion. In this context, I tried to show that despite their activities, the followers of Krishna movement could influence only very few people, and even caused a negative reaction against them among the people.

KAYNAKÇA

AHMEDLİ, Zülfıyye, “Bizi Dinden Döndermek Üçün 20 Milyon Dollar Xarcanıb”, *Çağ Gazetesi*, Bakü 30 Kasım 1997, s. 3.

APPADURAI, Arjun, “Hinduism”, *Encyclopedia of Asian History (E.A.H.)* (Ed. by Ainslie T. Embree), Charles Scribner’s Sons, New York 1988, II/56-59.

ARSLAN, Faruk, “Azerî Gençlerden Misyonerlere Savaş”, *Zaman Gazetesi*, Bakü 26 Mart 1998, s. 8.

Atlas Mira (komisyon), Moskva 1963.

AYDIN, “ABD Missionerleri Moskva Baptistleri ve “Brat Eduard”lar...”, *Alternativ Gazetesi*, Bakü 17 Haziran 1997, s. 7.

Azerbaycan Tarihi (Komisyon: A.H. Balayev, B.E. Budağov, Z.M. Bünyadov, N.M. Velihanlı, İ.H. Aliyev, F.M. Aliyev, O.E. Efendiyev, G.M. Ehedov, M.E. İsmaylov), Elm yay., Bakü 1993.

“Azerbaycanı Protestant Cereyanının Poliqonuna Çevirdiler”, *Press-fakt Gazetesi*, Bakü 22-28 Ağustos 1997, s. 11.

BARKER, Eileen, *New Religious Movements: a Practical Introduction*, 3. bsk., HMSO pub., London 1992.

“Bhagavadgîtâ”, *The New Encyclopedia Britannica (N.E.B.)* (Ed. by Philip W.Goetz), Encyclopedia Britannica Inc., 15.bsk., Chicago 1990, II/183.

“Bhâgavata-Purâna”, *The New Encyclopedia Britannica (N.E.B.)* (Ed. by Philip W.Goetz), Encyclopedia Britannica Inc., 15.bsk., Chicago 1990, II/183-184.

BHARATI, Agehananda, “Upanishads”, *Encyclopedia of Asian History (E.A.H.)* (Ed. by Ainslie T. Embree), Charles Scribner’s Sons, New York 1988, IV/171-172.

“ ‘Biz Heç Bir Peyğamberi Qebul Etmirik’ Deye Azerbaycandakı Missionerler 6 Yaşlı Uşaqları Xristiyanlığa Da’vet Edirler”, *Alternativ Gazetesi*, Bakü 06-13 Mayıs 1997, s. 5.

BOLAY, Süleyman Hayri, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, 7.bsk., Akçağ yay., Ankara 1997.

“Brahmanism”, *Encyclopedia International (E.I.)*, Grolier Inc., New York 1969, III/210.

“Brahmanism”, *The New Encyclopedia Britannica (N.E.B.)* (Ed. by Philip W.Goetz), Encyclopedia Britannica Inc., 15.bsk., Chicago 1990, II/462.

“Brahmans”, *Encyclopedia International (E.I.)*, Grolier Inc., New York 1969, III/210.

“Brahma”, *Encyclopedia International (E.I.)*, Grolier Inc., New York 1969, III/209.

BUDDA, A.Hilmi Ömer, *Dinler Tarihi-I*, Vakıf yay., İstanbul 1935.

BULLIET, Lucianne C., “Aryans”, *Encyclopedia of Asian History (E.A.H.)* (Ed. by Ainslie T. Embree), Charles Scribner’s Sons, New York 1988, I/91.

-----, “Vedas”, *Encyclopedia of Asian History (E.A.H.)* (Ed. by Ainslie T. Embree), Charles Scribner’s Sons, New York 1988, IV/184.

BÜNYADOV, Ziya Musa, *Dinler, Tariqatlar, Mezhebler*, Azerbaijan yay., Bakü 1997.

-----, “Azerbaycan (Fiziki ve Beşeri Coğrafya; Tarih; Kültür ve Sanat)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV yay., İstanbul 1991, IV/317-322.

CAMPBELL, Joseph, *Masks of God: Oriental Mitholoji*, Souvenir Press, London 1962.

ÇAĞDAŞ, Kemal, “Hindistan’da İnek Kültü ve Bu Kültün Menşei Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* (Mart-Haziran 1955), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1955, C.XIII, S.1-2, s. 53-66.

-----, “Mahâbhârata Destanından Seçmeler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi (AÜDTCFD)*

(Temmuz-Aralık 1963), A.Ü. Basımevi, Ankara 1964, C.21, S.3-4, s. 11-31.

CHOKSY, Jamsheed K., “Parsis”, *Encyclopedia of Asian History (E.A.H.)* (Ed. by Ainslie T. Embree), Charles Scribner’s Sons, New York 1988, III/211-212.

CILACI, Osman, *Günümüz Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 1995.

COLLINS, Robert O., “Animism”, *Encyclopedia of the Modern Middle East (E.M.M.E.)*, (Ed.: Reeva S. Simon ve diğerleri), Simon end Schuster Macmillian, New York 1996, I/155-156.

CORT, John E., “Jainism”, *Encyclopedia of Asian History (E.A.H.)* (Ed. by Ainslie T. Embree), Charles Scribner’s Sons, New York 1988, II/178-180.

DASGUPTA, Surendranath, *History of Indian Philosophy*, (I-V), Cambridge 1963.

DEMİRCİ, Kürşat, “Hindistan (Diğer Dinler)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV yay., İstanbul 1998, XVIII/92-94.

DİDAVAR, Röyşen, “Missionerler Niye Deriden-Qabıqdan Çıxırlar”, *Xalq Gazetesi*, Bakü 09 Kasım 1996, s. 6.

“Dinlerin Deyil, Tariqatların Aleyhineyik”, *Zaman Gazetesi*, Bakü 31 Ekim 1996, s. 4.

EBÛ ZEHRA, Muhammed, *Muhadarât fi Mukârenâti'l-Edyân*, Küveyt, t.y.

“Gencler Teşkilatlarının Millî Şurası Azerbaycandakı Missionerlere Qarşı ‘Müharibə’ E’lan Edib”, *Millet Gazetesi*, Bakü 31 Ekim 1996, s. 3.

HARDY, F.E., “Krishnaism”, *The Encyclopedia of Religion (E.R.)*, (Ed. by M.Eliade), 10.bsk., Macmillan Publishing Company, New York 1987, VIII/387-392.

HAWLEY, J.S., “Krşna”, *The Encyclopedia of Religion (E.R.)*, (Ed. by M.Eliade), 10.bsk., Macmillan Publishing Company, New York 1987, VIII/384-387.

HAYDAROĞLU, İlknur Polat, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar ve Misyonerlik Faaliyetleri”, *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*, TDV yay., Ankara 1993, s. 21-35.

“Hemvatanlarımızın Sesi Ermeni Kilsesinden Gelir”, *7-gün Gazetesi*, Bakü 07-08 Temmuz 1998, s. 7.

HERBERT, J., “Hindu Mythology”, *Larousse World Mythology* (Ed. by Pierre Grimal), Hamlyn House, London 1965, s. 208-248.

HÜSEYNLİ, Nüşabe, “Biz Tunelin Sonunda Görünen İşığa Doğru Gedirik”, *Şehriyar Gazetesi*, Bakü 04 Ekim 1997, s. 5.

“İkimininci İledek Azərbaycan Ehalisinin İyirmi Faizini Xristiyanlaşdırmağı Arzulayırlar...”, *Şehriyar Gazetesi*, Bakü 31 Temmuz 1997, s. 5.

JOHNSON, Gordon, “Mahâbhârata”, *Hint Dünyası*, (Çev. Müfide Pekin), İletişim yay., İstanbul 1998, s. 52.

-----, “Vişnu”, *Hint Dünyası* (Çev. Müfide Pekin), İletişim yay., İstanbul 1998, s. 42.

KADİR, C.A., “İslam Öncesi Hint Düşüncesi” (Çev.: Kürşat Demirci), M.M.Şerif, *İslam Düşüncesi Tarihi* (Ed.: Mustafa Armağan), İnsan yay., İstanbul 1990, I/33-63.

KATAR, Mehmet “Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Seba yay., Ankara 1998, C.1, S.1, s. 59-75.

KELLY, B.M., “Pastor”, *New Catholic Encyclopedia*, The Catholic University, 2.bsk., Washington 1981, X/1075-1076.

“Krishna”, *The New Encyclopedia Britannica (N.E.B.)* (Ed. by Philip W.Goetz), Encyclopedia Britannica Inc., 15.bsk., Chicago 1990, VII/7.

“Krişna”, *Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası (A.S.E.)*, A.S.E. yay., Bakü 1981, V/576.

KÜÇÜK, A.-Tümer, G., *Dinler Tarihi*, 3.bsk., Ocak yay., Ankara 1997.

LORENZEN, David N., “Saivism: An Overview”, *The Encyclopedia of Religion (E.R.)*, (Ed. by M.Eliade), 10.bsk., Macmillan Publishing Company, New York 1987, XIII/6-11.

“Məhkəmə Misyonerlərin Fəaliyyətini Araşdırır”, *Ayna Gazetesi*, Bakü 12 Nisan 1997, s. 15.

MANAFOĞLU, Elnur, “Çağırılmamış Qonaqların Qarşısını Almaq Məqamı Çatmayıbmı?”, *Vətəndaş Həmrəyliyi Gazetesi*, Bakü 20-27 Aralık 1997, s. 3.

McLEOD, W.H., "Sikhism", *Encyclopedia of Asian History (E.A.H.)* (Ed. by Ainslie T. Embree), Charles Scribner's Sons, New York 1988, III/463-465.

MEMMEDLİ, Mövsüm, "Onlara; Redd Olun Azərbaycana! Deyibler", *Hürriyyət Gazetesi*, Bakü 25 Mayıs 1997, s. 8.

MEMMEDOV, Natiq, "Missionerlik Sosial Beladır", *Genclik Gazetesi*, Bakü 22-29 Temmuz 1997, s. 5.

-----, "Dövrümüzün Kabusu: Missionerlik", *Genclik Gazetesi*, Bakü 16 Ocak 1997, s. 4.

-----, "Missionerlik Dövlətimiz Üçün Strateji Tehlikedir", *Yeni Azərbaycan Gazetesi*, Bakü 02 Ağustos 1997, s. 9.

-----, "Missionerlik Vüs'etlenir", *Genclik Gazetesi*, Bakü 26 Eylül 1996, s. 2.

MILLER, Barbara Stoler, "Bhagavad Gîta", *Encyclopedia of Asian History (E.A.H.)* (Ed. by Ainslie T. Embree), Charles Scribner's Sons, New York 1988, I/153-154.

"Missionerler Meydan Sulayır: Krişna Dellalları", *Şəhriyar Gazetesi*, Bakü 04-11 Haziran 1998, s. 5.

MOOR, Edward F.R.S., *The Hindu Pantheon*, Indological Book House, Delhi 1968.

NARASIMHAN, Chakravarthi V., *The Mahābhārata*, Columbia University Press, New York 1965.

O'FLAHERTY, Wendy Doniger, *Hindu Myths*, Penguin Books, London 1975.

PARDUE, Peter A., "Brahmanism", *The Encyclopedia Americana International Edition (E.A.I.E.)*, Americana Corporation, New York 1968, IV/411-413.

PARRINDER, G., *Avatar and Inkarnation: The Wilde Lectures in Natural Comparative Religion in the University of Oxford*, Faber and Faber, London 1970.

PARSONS, G., "Expanding The Religious Spectrum: New Religious Movements in Modern Britain", *GRDB from 1945*, I/277-303.

"Pastor", *Azerbaijan Sovet Ansiklopedisi (ASE)*, A.S.E. yay., Bakü 1983, VII/482.

PRABHUPÂDA, A.Ç. Bhaktivedanta Swami, *Allah-Âli Şahıs: Krişna*, The Bhaktivedanta Book Trust, Moskva 1993.

-----, *Bhagavad-gîtâ: Olduğu Kimi*, The Bhaktivedanta Book Trust, Moskva 1991.

-----, *Hazret Çaitanya Mahâprabhunun Ta'limi*, The Bhaktivedanta Book Trust, Moskva 1992.

-----, *Krişna Şuuru: Misilsiz Bahşiş*, The Bhaktivedanta Book Trust, Moskva 1992.

-----, *Râca-Vidyâ: Bilikler Şahı*, The Bhaktivedanta Book Trust, Moskva 1992.

QOSVAMI, Satsvarupa Das, *Prabhupada: Çelovek Suyatoy, Yego Jizn, Yego Naslediye*, Bhaktivedanta Book Trust, Sankt-Petersburq 1993.

QULİYEV, Cemaleddin, “Dinî Merasimler Sehhatime Böyük Zerbe Vurdu”, *Ekspress Gazetesi*, Bakü 26-27 Mayıs 1998, s. 4.

-----, “Missioner Ocağı Qapanmalıdır”, *Ekspress Gazetesi*, Bakü 12 Mayıs 1998, s. 4.

REDINGTON, James D., *Vallabhâcârya on the Love Games of Kṛṣṇa*, 2.bsk. Delhi 1990.

RENOU, Louis, *Hinduizm* (Çev: Maide Selen), İletişim yay., İstanbul 1993.

RUBEN, Walter, *Indian Philosophy; A Popular Introduction*, 6.bsk., New Delhi 1986.

SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 2.bsk., Kardelen yay., Isparta 1999.

SCHIMMEL, Annemarie, *Dinler Tarihine Giriş*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (A.Ü.İ.F.) yay., Ankara 1995.

SEFEROV, Yusif, *Azərbaycan'da Misyoner Faaliyyətləri*, M.E. Rasalzade adına Bakü Devlet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, (Basılmamış Lisans Tezi).

SHARMA, Arvind, “Ancient Hinduism as a Missonary Religion”, *Numen*, C.XXXIX, S.2, (November-1992), E.J.Brill-Netherlands, s. 175-192.

-----, "New Religious Movements in India", *New Religious Movements and Rapid Social Change (NRM and RSC)* (Ed. by James A.Beckford), Sage pub/Unesco, London 1986, s. 220-237.

"Sikhism", *The New Encyclopedia Britannica (N.E.B.)* (Ed. by Philip W.Goetz), Encyclopedia Britannica Inc., 15.bsk., Chicago 1990, XXVII/281-284.

"Siva", *The Encyclopedia Americana International Edition (E.A.I.E.)*, Americana Corporation, New York 1968, XXV/49.

SUKUMARI, Bhattacharji, *The Indian Theogony; A Comparative Study Of Indian Mythology From The Vedas To The Purânas*, Cambridge 1970.

TAPLAMACIOĞLU, Mehmet, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ankara 1966.

THOMAS, Trencce, "Hindu Dharma in Dispersion", *The Growth of Religious Diversity Britain From 1945 (GRDB from 1945)* (Ed. by Gerald Parsons), The Open University, New York 1993, I/175-204.

THORNTON, Randolph M., "Krishna", *Encyclopedia of Asian History (E.A.H.)* (Ed. by Ainslie T. Embree), Charles Scribner's Sons, New York 1988, II/363-364.

THURMAN, Robert A.F., "Buddhism", *Encyclopedia of Asian History (E.A.H.)* (Ed. by Ainslie T. Embree), Charles Scribner's Sons, New York 1988, I/180-184.

TITUS, Murray T., *Indian İslam: A Religious History of İslam in India*, 2.bsk., Oxford Universety Press, Oxford 1979.

TOZLU, Necmettin, *Kültür ve Eğitim Tarihinde Yabancı Okullar*, Akçağ yay., Ankara 1991.

TÜMER, G.-Küçük, A., *Dinler Tarihi*, 3.bsk., Ocak yay., Ankara 1997.

WAYMAN, Alex, "Brahma", *The Encyclopedia Americana International Edition (E.A.I.E.)*, Americana Corporation, New York 1968, IV/410.

WEBER, Max, *The Religion of India: the Sociology of Hinduism and Buddhism* (Trans. and ed. by Hans H.Gerth and Don Martindale), 3.bsk., The Free Press of Glencoe, New York 1962.

WHITE, George E., *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, (Çev.: Cem Târik Yüksel), Enderun yay., İstanbul 1995.

YİTİK, Ali İhsan, *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnancıyla İlişkisi*, Ruh ve Madde yay., İstanbul 1996.

EK:1

KRİŞNACILIK ve AZERBAYCAN'DAKİ FAALİYETLERİ ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMANIN ANKET FORMU

Size sunduğumuz bu anket formu, Krişnacıların faaliyetlerinin ne gibi sonuçlar ortaya koyduğunu araştırmak için hazırlanmıştır. Araştırmamız, tamamen bilimsel bir nitelik taşıdığından, elde edilen bilgiler şahıs ve aile gösterilmeden açıklanacaktır. Bu yüzden isminizi yazmamanızı özellikle rica ediyorum.

Araştırmamızda doğru ve geçerli sonuçların elde edilebilmesi, sorulara sizin vereceğiniz cevapların samimi ve gerçeğe uygun olmasına bağlıdır.

Yardımlarınız için şimdiden teşekkür ederim.

Sevinc ASLANOVA

Ankara Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Öğrencisi

ANKET

1. Cinsiyetiniz:

- a) Erkek
- b) Kadın

2. Yaşınız:

- a) 13-19 arası
- b) 20-30 arası
- c) 31-40 arası
- d) 41 ve daha çok

3. Doğduğunuz yer:

- a) Köy
- b) Kasaba
- c) Şehir

4. Medenî durumunuz:

- a) Bekar
- b) Evli

5. Eğitim durumunuz:

- a) Lise
- b) Mesleki Yüksek Eğitim
- c) Yüksek

6. Mesleğiniz:

- a) Öğrenci
- b) Öğretmen
- c) Ressam
- d) Terzi
- e) İşsiz
- f) Başka

7. Ailenizin dine yaklaşımı:

- a) Olumlu
- b) Olumsuz
- c) Fikirsiz

8. Hangi vesileyle Krişnacı oldunuz:

- a) Krişnacılığı anlatan literatür okuduktan sonra
- b) Fedailerin çalışmaları sonucu
- c) Bir yakınımın tavsiyesi üzerine

9. Krişnacılıktan önce dine, o cümleden İslam'a olan yaklaşımınız:

- a) Olumlu
- b) Olumsuz
- c) Fikirsiz